

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

**ÇOK BOYUTLU DOLAYLI UTANMA ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME VE GEÇERLİK-
GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

İbrahim ALBAYRAK
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİLİM DALI

**ÇOK BOYUTLU DOLAYLI UTANMA ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME VE GEÇERLİK-
GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI**

MULTI-DIMENSIONAL VICARIOUS
EMBARRASSMENT SCALE
DEVELOPMENT AND VALIDITY-RELIABILITY STUDY

İbrahim ALBAYRAK
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Doç. Dr. Meşkure Hülya ÜNAL-KARAGÜVEN

İstanbul, 2021

Tüm kullanım hakları
M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne aittir.
© 2021

ÖZGEÇMİŞ

- 2009-2013 Mareşal Çakmak Anadolu Öğretmen Lisesi
- 2013-2017 Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalından mezun olma
- 2018-.... Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş
- 2019-2020 İMKB Sakarya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde Psikolojik Danışman
- 2020-.... Sultan Alparslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde Psikolojik Danışman

ETİK BEYANI

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İbrahim ALBAYRAK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesi ve nihayete ermesinde, zaman fark etmeksizin yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, tecrübelerini aktarıırken daima bitiői değil gelişimi önemseyen, değerli hocam ve danıőmanım Doç.Dr. Meőküre Hülya ÜNAL-KARAGÜVEN hocama tüm destek ve katkılarından ötürü teőekkürü borç bilirim.

Alanda çalıőmalarını ciddiyle takip ettiğim ve tecrübesiyle birlikte akademik tavrını örnek aldığım değerli hocam İbrahim DEMİRCİ'ye önerileri ve desteğinden ötürü teşekkür ederim. Ayrıca savunma jürisinde yer alan ve önemli katkılar sunan Doç.Dr. Müge AKBAĞ ve Dr. Öğr. Üyesi Besra TAŐ hocama ve destek ve önerileri için Doç.Dr. Sibel CENGİZHAN hocama teőekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın baőlangıcından bitiőine kadar sabırla, daima yanımda olan ve beni yüreklendiren eőim Özden ALBAYRAK, annem Türkan ALBAYRAK ve babam Yaőar ALBAYRAK'a teşekkür ederim.

Son olarak fikirleriyle bakış aımı zenginleőtiren değerli meslektaőlarım Kadir ÇİMEN ve Murat GÜL'e teőekkürlerimi sunuyorum.

İBRAHİM ALBAYRAK

ÖZET

ÇOK BOYUTLU DOLAYLI UTANMA ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME VE GEÇERLİK- GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Günlük yaşamda bireyler sıklıkla başkalarının utanç verici anlarına şahit olmaktadır. Başkaları adına yaşanan utanma duygusunu ifade eden Dolaylı Utanma, henüz psikoloji literatüründe çok yeni olan ve çok az çalışmanın olduğu bir konudur ve çok boyutlu ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı 18 yaş ve üzeri bireylerin dolaylı utanma duygularına yönelik tutumlarını ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

Çalışmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2020-2021 eğitim-öğretim yılında öğrenimine devam eden üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Ön çalışmanın gerçekleştirildiği birinci bölümde çalışma grubunu 135 üniversite öğrencisi, ikinci bölümde çalışma grubunu 340 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Bu çalışmada toplamda 475 kişiye ulaşılmıştır.

Katılımcılara geliştirilen ölçek formu ile birlikte bir anket formu, Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği, Dolaylı Utanma Ölçeği, Toronto Empati Ölçeği ve Durumluk Kaygı Envanteri uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi için SPSS 22.00 paket programı ve Lisrell 8.8 programlarının deneme versiyonları kullanılmıştır. Analizler için Bağımsız Grup t Testi, Tek Yönlü ANOVA Testi, Post-Hoc Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Testi kullanılmıştır.

Yapı geçerliği analizleri incelendiğinde; 71 maddelik madde havuzundan birinci çalışma grubuyla yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi'ne (AFA) göre 17 maddelik nihai form oluşturulmuştur. Nihai analizler sonucu ortaya çıkan iki faktörlü ve üç faktörlü modelin karşılaştırması yapılmıştır. Açıklanan toplam varyansın %65,52'sini açıklayan "Farkındalık ve Niyet", "Sosyal Acı" ve "Yakınlık" olmak üzere üç faktörlü modelin uyum gösterdiği görülmüştür. Ölçeğin güvenirliliği için yapılan analizler sonucu Cronbach alfa değerinin ölçeğin tamamı için .94 çıktığı tespit edilmiştir. Geliştirilen ölçeğin ölçüt geçerliği için belirlenen ölçeklerle ilişkisi Pearson Momentler Çarpım korelasyon yöntemiyle incelenmiş ve kullanılan tüm ölçeklerle anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği'nden alınan toplam puanların cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği ($p > 0.05$) fakat sınıf düzeyi değişkenine ($p < 0.05$) ve yaş grupları

değişkenine ($p < 0.05$) göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Yapılan tüm analizler geliştirilen Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği'nin, üç boyut 17 madde olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilir olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Dolaylı utanma, üniversite öğrencileri, ölçek geliştirme, geçerlik ve güvenilirlik.

ABSTRACT

MULTI-DIMENSIONAL VICARIOUS EMBARRASSMENT SCALE DEVELOPMENT AND VALIDITY-RELIABILITY STUDY

In daily life, individuals often witness the embarrassing moments of others. Vicarious Embarrassment, which expresses the feeling of embarrassment experienced on behalf of others, is a very new subject in the psychology literature and there is very little study, and there is no multidimensional measurement tool. The aim of this study is to develop a valid and reliable scale that can measure the attitudes of individuals aged 18 and over towards their vicarious embarrassment.

Relational screening method was used in the study. The study group of the research consisted of university students continuing their education in Marmara University Faculty of Education in the 2020-2021 academic year. In the first part, where the preliminary study was carried out, the study group consisted of 135 university students, and in the second part, the study group consisted of 340 university students. A total of 475 people were reached in this study.

Along with the developed scale form, a questionnaire, Trait Shame and Guilt Scale, Vicarious Embarrassment Scale, Toronto Empathy Scale and State Anxiety Inventory were applied to the participants. For the analysis of the data obtained in the research, trial versions of SPSS 22.00 package program and Lisrell 8.8 programs were used. Independent Group t-Test, One-Way ANOVA Test, Post-Hoc Tukey Multiple Comparison Test and Pearson Product-Moment Correlation Test were used for analysis.

When the construct validity analyzes are examined; According to the Explanatory Factor Analysis (EFA) conducted with the first study group from the 71-item item pool, the final form with 17 items was created. A comparison of the two-factor and three-factor model, which emerged as a result of the final analysis, was made. It was observed that the three-factor model, "Awareness and Intention", "Social Pain" and " Closeness", which explained 65.52% of the total variance explained, was consistent. As a result of the analyzes made for the reliability of the scale, it was determined that the Cronbach's alpha value was .94 for the entire scale. The relationship of the developed scale with the scales determined for the

criterion validity was examined by the Pearson Product Moments Correlation method and significant relationships were determined with all the scales used.

It was determined that the total scores obtained from the Multidimensional Vicarious Embarrassment Scale did not show a significant difference according to gender ($p > 0.05$), but there was a statistically significant difference according to the class level variable ($p < 0.05$) and age groups variable ($p < 0.05$). All analyzes showed that the developed Multidimensional Vicarious Embarrassment Scale can be used as a valid and reliable measurement tool with three dimensions and 17 items.

Keywords: Vicarious embarrassment, university students, scale development, validity and reliability

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Birinci Çalışma Grubuna Ait Betimleyici İstatistikler	21
Tablo 2. İkinci Çalışma Grubuna Ait Betimleyici İstatistikler	23
Tablo 3. Taslak Ölçek Madde Analiz Bulguları	31
Tablo 4. Ön Uygulama AFA KMO ve Bartlett Testi Sonuçları	35
Tablo 5. Taslak Ölçek Toplam Puanı Betimleyici İstatistikleri	35
Tablo 6. Taslak Ölçek AFA Faktörlerin Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları	37
Tablo 7. Birinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Matris Bileşeni Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları	39
Tablo 8. Döndürme Sonrası AFA KMO ve Bartlett Testi Sonuçları	41
Tablo 9. 17 Maddelik Ölçeğin Birinci AFA Sonucu Oluşan Faktör Yükleri	42
Tablo 10. ÇBDUÖ Madde Analiz Bulguları	43
Tablo 11. ÇBDUÖ KMO ve Bartlett Testi Sonuçları	45
Tablo 12. ÇBDUÖ Toplam Puanı Betimleyici İstatistikleri	45
Tablo 13. İkinci Çalışma Grubu Döndürülmüş Matris Bileşeni Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları	46
Tablo 14. İkinci Çalışma Grubu AFA Faktörler ve Yükleri	48
Tablo 15. İki Faktörlü Modelin Uyum İndeksleri	50
Tablo 16. Üç Faktörlü Modelin Uyum İndeksleri	52
Tablo 17. Üç Faktörlü Modelin Düzeltilmiş Uyum İndeksleri	54
Tablo 18. Farkındalık ve Niyet Faktörüne Ait İfadeler	56
Tablo 19. Sosyal Acı Faktörüne Ait İfadeler	57
Tablo 20. Yakınlık Faktörüne Ait İfadeler	58
Tablo 21. Faktörler Arası Korelasyon Tablosu	58
Tablo 22. Üç Faktörlü Modele İlişkin Standardize Edilmiş Yük, R^2 ve T Değeri	59
Tablo 23. Ölçekler Arası Toplam Puan Korelasyon Sonuçları	60
Tablo 24. ÇBDUÖ Cronbach Alpha Güvenirlik Değeri	62
Tablo 25. ÇBDUÖ Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları	63
Tablo 26. ÇBDUÖ Sınıf Düzeyine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları	63
Tablo 27. ÇBDUÖ Yaş Gruplarına Göre ANOVA Testi Sonuçları	64
Tablo 28. Yaş Grupları Tukey-HSD Testi Sonuçları	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Normallik Q-Q Grafiği	36
Şekil 2. Döndürülmemiş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği	38
Şekil 3. Birinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği	41
Şekil 4. İkinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği	48
Şekil 5. İki Faktörlü Modelin Path(Yol) Diyagramı	50
Şekil 6. Üç Faktörlü Modelin Path(Yol) Diyagramı	52
Şekil 7. Üç Faktörlü Modelin Düzeltme Yapılmış Path(Yol) Diyagramı	54

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2.Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Sınırlılıklar.....	3
1.4.Sayıtlar.....	3
BÖLÜM II: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	4
2.1.Utanma Kavramı.....	4
2.2. Utanma Süreci ve Utanmanın Gelişimi.....	4
2.3.Utanmanın Nedenleri ve Utanmaya Dair Farklı Yaklaşımlar.....	7
2.4.Dolaylı Utanma.....	11
2.4.1. Dolaylı Utanma ve Empati.....	15
2.4.2. Dolaylı Utanma ve Kaygı.....	15
2.4.3. Dolaylı Utanma, Utanç, Suçluluk ve Gurur.....	16
2.4.4. .Dolaylı Utanmanın Sosyal İşlevi.....	17
2.4.5. Dolaylı Utanma ile İlgili Yapılan Yurtiçi Araştırmalar.....	18
2.4.6. Dolaylı Utanma ile İlgili Yapılan Yurtdışı Araştırmalar.....	19
BÖLÜM III: YÖNTEM.....	21
3.1. Çalışmanın Modeli.....	21
3.2.Çalışma Grubu.....	21
3.2.1. Birinci Çalışma Grubu.....	21
3.2.2.İkinci Çalışma Grubu.....	22
3.3.Veri Toplama Araçları.....	23
3.3.1.Kişisel Bilgi Formu.....	24
3.3.2.Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (SUSÖ).....	24
3.3.3. Dolaylı Utanma Ölçeği (DUÖ).....	25

3.3.4. Toronto Empati Ölçeği (TEÖ)	25
3.3.5. Durumluk (Süreksiz) Kaygı Envanteri (DKE).....	26
3.4. Veri Toplama ve Ölçek Geliştirme Süreci	27
3.5. Verilerin Analizi	29
BÖLÜM IV: BULGULAR	31
4.1. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulaması	31
4.1.1. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulama Madde Betimleyici İstatistikleri (Madde Analizi)	31
4.1.2. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulama Geçerlik Bulguları	34
4.2. ÇBDUÖ'ne Ait Bulgular	43
4.2.1. ÇBDUÖ'ne Ait Madde Betimleyici İstatistikler (Madde Analizi)	43
4.2.2. ÇBDUÖ Geçerlik Bulguları	45
4.2.3. ÇBDUÖ Güvenirlilik Bulguları	62
4.3. ÇBDUÖ'den Alınan Puanların Sosyo-Demografik Değişkenlerine Göre İncelenmesi	62
4.3.1. ÇBDUÖ Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	62
4.3.2. ÇBDUÖ Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılması	63
4.3.3. ÇBDUÖ'nün Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması.....	63
BÖLÜM V: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	65
5.1. ÇBDUÖ'nün Geçerliğine İlişkin Tartışma	65
5.1.1. ÇBDUÖ'nün Yapı Geçerliğine İlişkin Tartışma	65
5.1.2. ÇBDUÖ Ölçüt Geçerliğine İlişkin Tartışması	67
5.2. ÇBDUÖ'nün Güvenirliliğine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	68
5.3. ÇBDUÖ'nün Toplam Puanlarının Demografik Değişkenler Açısından Tartışılması	69
6. SONUÇ	70
7. ÖNERİLER	71
KAYNAKÇA	73
EKLER	83

KISALTMALAR LİSTESİ

ÇBDUÖ: Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği

DUÖ: Dolaylı Utanma Ölçeği

SUSÖ: Sürekli Suçluluk ve Utanç Ölçeği

TEÖ: Toronto Empati Ölçeği

DKE: Durumluk Kaygı Envanteri

SPSS: Statical Package for the Social Sciences

LİSREL: Linear Structural Relations

AFA: Açıklayıcı Faktör Analizi

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

RMR : Artık Ortalamaların Karekökü

SRMR: Standardize Edilmiş Kalıntıların Ortalama Kare Kökü

GFI: Uyum İyiliği İndeksi

AGFI: Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi

NFI: Normlaştırılmış Uyum İndeksi

NNFI: Normlaştırılmamış Uyum İndeksi

CFI: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi

RMSEA: Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü

f: Frekans

$\bar{X}$: Aritmetik Ortalama

N: Veri Sayısı

n: Madde Sayısı

p: Anlamlılık Düzeyi

S.S.: Standart Sapma

t: t değeri (t testi için)

BÖLÜM I: GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Utanma günlük yaşamda hayatımızın her anında yer alan ve sosyal etkileşimimizi düzenleyen bir duygudur. İnsanlar, çevre ile ilişkilerinde sosyal normları ihlal etmekten ve başkaları tarafından olumsuz değerlendirilmekten endişe duydukları için yaptıkları hatalar sonucu utanırlar. Her ne kadar rahatsız edici ve olumsuz bir duygu olarak gözükse de toplumun gizil kurallarını ve sistemli işleyişini korumak açısından önemli bir yere sahiptir.

Araştırmacılar utanma sürecinde benliğin dışavurumunu araştırırken (Goffman,1956), çoğu kez bu durumun ürkütücü sonuçlarının olduğu (Miller, 1992; Miller ve Tangney, 1994; Parrott ve Smith, 1991) fakat aynı zamanda sosyal ilişkileri onardığını ve affediciliği sağladığı için diğer duygulardan farklı temel bir duygu olduğunu belirtmişlerdir (Keltner, 2005; Semin ve Manstead, 1982). Bazı araştırmacılar da utanmanın, bizi değerlendiren bir "izleyici kitlesine" maruz kalmakla ilgisi olduğunu söylemiştir (Taylor, 1985). Başkalarının varlığı utanmamızda önemli bir değişkenkendir. Peki utanan insanı izleyici olarak gördüğümüzde gösterdiğimiz tepki ne ile ilişkilendirilebilir? Madalyonun bu yüzünü araştırmak isteyen araştırmacılar başkalarının sosyal normları ihlal edişine, tipik olmayan eylemlerine kısaca utanç anlarına, şansız seyirciler olarak kaldığımızda hissettiğimiz duyguya dolaylı utanma adını vermişlerdir (Krach, Cohrs, De Echeverria Loebell, vd., 2011; Miller, 1992, 2010). Aktörün niyetlerine ve içinde olduğu durumun farkında olmasına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği (Krach vd., 2011), izleyicilerin hayali durumlarda (Hawk, Fischer ve Van Kleef, 2011) bile dolaylı utanma deneyimi yaşayabileceği gibi çok farklı gizemi içinde barındıran bu konu sosyal psikoloji alanında ilgi çekici olmasına rağmen çok az araştırmaya konu olmuştur. Sosyal imajın zedelenmesinden endişe duyan insanlar utandırıcı durumlardan kaçınmakta ve bu durum içerisinde olanlara karşı bir yakınlık beslemektedir. Son yıllarda Tv ve sosyal medya, insanların kusurlarını ve hatalarını göstererek geniş kitlelerin dolaylı utanma yaşadığı bilgisine ulaşmamıza araç olmuştur. Yapılan araştırmalarda dolaylı utanmanın, olumsuz değerlendirilme korkusu, benlik saygısı, empati, perspektif alma ile ilişkileri incelenmiştir (Paulus vd., 2013; Krach vd., 2011, Hawk, Fischer ve Van Kleef, 2011; Müller-Pinzler vd., 2012; Uysal, Akbaş, Helvacı ve Metin, 2014; Orta ,Uysal, Helvacı, Akbaş, Bryan, 2016). Daha birçok psikolojik değişkenlerle ilişkisinin araştırılabileceği dolaylı utanma ile ilgili özellikle Türkiye'de yapılacak çalışmaların alanı zenginleştireceği ve dolaylı utanma hakkında bilinmeyen yönler ışık tutacağı düşünülmektedir.

Sosyal medyada sıklıkla “Senin adına utanıyorum”, "Onu görünce ben utandım" vb. ifadelere denk gelmekteyiz. Bu kadar çok karşılaşım aksine bir o kadar az çalışmanın bulunması literatürde büyük boşluk olduğunu düşündürmüştür. Ülkemizde hali hazırda dolaylı utanmayı ölçecek geçerli ve güvenilir Uysal vd. (2014)'nin geliştirdiği Dolaylı Utanma isimli bir ölçek bulunmaktadır. Bu ölçe aracının dolaylı utanmayı genel bir perspektiften değerlendirerek ölçtüğü düşünöldüğünde dolaylı utanmanın karmaşık ve çok boyutlu yapısının yeniden değerlendirilmeye ihtiyacı olduğunu düşündürmüştür. Ayrıca Dolaylı Utanma Ölçeği'nin (Uysal vd., 2014) yanına dolaylı utanmayı farklı boyutlarla değerlendirilebilecek bir ölçeğin bulunmaması problem olarak görölmüştür.

1.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; bireylerin dolaylı utanma düzeylerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçe aracı geliştirmektir. Böylece Türkçe literatüre yeni bir ölçe aracı kazandırmak mümkün olacaktır. Dolaylı utanma duygusu ile ilgili geliştirilen yeni bi ölçe aracı yeni çalışmalar yapılmasını sağlayabilir. Yeni geliştirilen ölçek, yurtçinde Türkçe literatürü zenginleştirebilir.

Araştırmanın alt amaçları:

1. Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği geçerli bir ölçe aracı mıdır?
2. Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği güvenilir bir ölçe aracı mıdır?
3. Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği toplam puanları cinsiyete göre manidar şekilde farklılaşmakta mıdır?
4. Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği toplam puanları yaş gruplarına göre manidar şekilde farklılaşmakta mıdır?
5. Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği toplam puanları sınıf düzeylerine göre manidar şekilde farklılaşmakta mıdır?

1.3. Sınırlılıklar

1. Araştırmanın sonuçları, geliştirilen Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği'nin ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.
2. Çalışmanın örneklemini İstanbul ili Kadıköy ilçesindeki Marmara Üniversitesi öğrencileri ile sınırlıdır.

1.4.Sayıtlar

1. Araştırma kapsamında toplanan veriler için sorulan soruların katılımcılar tarafından içtenlikle ve nesnel olarak yanıtladıkları varsayılmaktadır.

BÖLÜM II: KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1.Utanma Kavramı

Hemen her insanın günlük yaşamda karşılaştığı bir duygu olan utanma, belirli olaylar tarafından ortaya çıkan ve kendine özgü davranış kalıplarını içermektedir (Miller, 2010). Utanma aslında insanların temel görevlerle başa çıkmasına yardımcı olmak için gelişen sayılı temel duygulardan biridir (Ekman, 1992) ve beklentilerimizi yıkıma uğratan ve gerçek ya da hayali izleyicilerin olası olumsuz değerlendirmelerini içeren olaylardan kaynaklanmaktadır (Miller,1995a). Ayrıca bireylerin sosyal etkileşimlerinde sosyal çıkmazda kaldıklarında onları şaşkına çeviren, hayal kırıklığı, beceriksizlik, ve çaresizlik içerisinde bırakan bir telaş durumudur (Miller, 1996). İnsanlar, toplumsal normlara ve beklentilere aykırı davranışlar sergilediğinde veya bu durum ifşa olduğunda ortaya çıkan utanma (Solomonj, 1954); aniden gelişmekte ve "rahatsızlık", "tedirginlik" sözcüklerinin anlamları ile birlikte kullanılmaktadır (Goffman, 1956). Literatür de bu durumu destekler niteliktedir. Utanma üzerine çalışan araştırmacılar utanmayı; kişinin belirli bir sosyal imajının tehlikede olduğunu hissettiren (Leary ve Kowalski, 1995; Krach, vd., 2011), rahatsız edici, ürkütücü, olumsuz bir sosyal deneyim olarak ifade edilmektedir (Miller, 1992; Miller ve Tangney, 1994; Parrott ve Smith, 1991). Olumsuz bir deneyim olması konusundaki ortak görüşlerin yanı sıra utanmanın olumlu sosyal işlevleri, utanma süreci ve utanmanın nedenleri hakkında farklı görüşlerin yer aldığı görülmektedir.

2.2. Utanma Süreci ve Utanmanın Gelişimi

Utanmaya ilişkin bilinen ilk teorik çalışmaların Darwin (1865/1965) tarafından yapıldığı görülmektedir. Darwin insan ve hayvanların duyguları üzerine yaptığı araştırmalarda insana özgü bazı evrensel duyguların olduğunu göstermiştir. Kişisel farkındalığı temel alan ve başkalarının tepkilerine göre şekillenebilen duyguların sınıflamasını öz-bilinç duyguları (*self-conscious*) olarak adlandırmıştır. İnsanlar hayvanlarla birlikte korku, neşe, üzüntü gibi duyguları fizyolojik olarak gösterirken utanma, suçluluk gibi öz- bilinç duygularının insana özgü olduğunu ahlaki ve sosyal bir yapısı olduğunu belirtmiştir. Öz- bilinç duygularından utanmayı insanların fizyolojik tepkilerine dayanarak değerlendirebileceğimizi ve bu tepkilerden en önemlisinin kızarma (*blushing*) olduğunu söylemiştir. İnsanlar başkalarının kendisi ile ilgili düşüncelerine yönelik endişeleri sonucu utanırlar ve bunun göstergesi olarak kızarırlar. Kızarmayı utangaçlık, utanç ve tevazu duygularıyla gruplandıran Darwin, bu

reaksiyonların başkalarının kendisi hakkındaki düşünceleriyle ortaya çıkan bir kaygıya yönelik öz dikkatin temel unsuru olduğunu belirtmiştir. Darwin, alışılmadık bir şekilde, kızarmanın bir spesifik işlevi olmadığını, ancak kişisel dikkatin fizyolojik bir yan ürünü olduğu sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, öz dikkatin yüz, kulak ve boyuna kan akışını nasıl veya neden arttırdığını açıklayamamıştır. Utanmanın insanların sosyal çevresine adaptasyon sağlaması ve evrenselliği göz önüne alındığında bu teoriyi geliştiren diğer araştırmacılar utanmaya yönelik daha fazla çalışma gerçekleştirmiştir.

Utanmış bireyin portresini oluşturmak istersek, utanma esnasında kişinin dengesinin veya öz kontrolünün kaybolabildiğini ve entelektüel yeteneklerini bulunduğu koşul için kullanmadığını (Goffman, 1956) vücudunda kızarmaların görüldüğünü (Edelman, 2001) söyleyebiliriz. Utanma başladığı zaman, insanlar başkalarıyla göz temasından kaçınmaya başlar ve bakışlarını huzursuz bir şekilde bir yerden bir yere kaydırır (Keltner, 1995). Bir saniye sonra, genellikle ortaya çıkan gülümsemeleri önlemeye başlarlar - dudaklarını ısırırlar veya ağızlarının köşelerini aşağı çekerler - ama sonuçta başarısız olurlar (Ambadar, Cohn ve Reed, 2009). Bazen de abartılı sayılabilecek vücut hareketleri sergilerler (Edelmann ve Hampson, 1981). Fizyolojik gözlemi yapılacak olursa, kişide diyaframın daralması, yalpalanma hissi, kaslarda gerginlik, şaşkın bir his ve ağız kuruluğuyla beraber (Baldwin, 1897, akt. Goffman, 1956) akabinde daha fazla konuşma hatası yaptığı gözlemlenir. Sakinleştiklerinde ise olduğundan daha fazla kekemelik yaparlar (Edelmann ve Hampson, 1979). Bu ipuçlarının üzerine kızarmış bir yüz gördüğünüzde utanmayı fark etmemek neredeyse imkansız hale gelir (Consedine, Strongman ve Magai, 2003). Bu uzun uzadıya anlatılan göstergelerin hepsi başlangıçtan bitişe kadar yaklaşık beş saniye sürer (Keltner, 1995). Bu kadar kısa sürede gerçekleşmesine rağmen utanan bireyleri fark etmek kolaydır. Fakat utanmanın psikolojik zemininde nelerin gerçekleştiği hakkında saf gözlemler yetmeyecektir.

Öz-bilinç duygular içerisinde yer alan utanma ile utanmayla gelişen kızarma davranışındaki bilinçsizlik arasında paradoks vardır. Çünkü yanaklar kırmızılaştıkça hissedilen sıcaklık, genellikle kızarmanın meydana geldiği tek ipucu olarak kabul edilirken kızarma tamamen istemsizdir ve bilinçli olarak kontrol edilemez (Shearn, Bergman, Hill, Abel ve Hinds, 1990) ama bu reaksiyonlar kısa ömürlüdür; sadece birkaç dakika sürer ve utanç azaldıkça yavaş yavaş kaybolur (Shields, Mallory ve Simon, 1990). Utanmadaki kızarma üst göğüs, boyun ve yüzdeki kızarıklardan fark etmek mümkündür (Leary, Britt, Cutlip ve Templeton, 1992). Bununla birlikte utanma, başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü anlama yeteneğiyle de bağlantılıdır (Miller, 2010). Başkalarının bizi

değerlendirmelerini fark etme ve bunlarla ilgilenme yeteneğinin olmaması durumunda, utanmanın gerçekleşmesi olası gözükmemektedir. Bu da bireylerin gelişim süreciyle birlikte değişiklikler göstermektedir.

Utanma duygusunun gelişimsel anlamda ortaya çıkışının, başka bir deyişle utanmaya açık olduğumuz yılların çok küçük yaşlara dayandığına yönelik görüşler ağırlık göstermektedir (Tangey, 1999; Fischerve Tangey, 1995; Lewis, Sullivan , Stanger, ve Weiss, 1989). Darwin (1865) öz-bilinç duygularının gelişmesiyle utanmanın ortaya çıktığını ve öz-bilinç duygularının da 3 yaşından itibaren gelişmeye başladığını söylemektedir. Lewis, Sullivan, Stanger, ve Weiss (1989) ise çok küçük çocuklarda ilk önce, ilkel benlik duygusunun ortaya çıktığı, 15 ila 24 ay arasında davranışsal utanç belirtilerinin (bakıştan kaçınma ile birlikte gülümseyen yüze dokunma vb.) gelişeceğini belirtmektedir. Bu görüşe göre, çok küçük çocuklar kendinden bilinçli duyguları deneyimlemek için bilişsel kapasiteyi geliştirememişlerdir. Yani, gelişimde belli bir noktadan önce, farkına varılacak bir benlik yoktur. Bu yüzden utanma duygusunun oluşabilmesi için çocuğun ben ve diğerleri ayrımını yapmaya başlaması gerekmektedir. Bu ayrımı yapabilmesi ve utanma, empati, kıskançlık duygularının gelişmesi ancak 2 yaşından sonra gerçekleşir (Lewis, 1995). Aynada kendilerini tanıyamayacak kadar küçük çocuklarda temel utanç kanıtları bulunmamaktadır (Fischer ve Tangey, 1995; DiBiase ve Lewis, 1997). Yapılan deneysel araştırmalarda da kendi yansımaları ile karşı karşıya kalan çocukların dörtte biri yetişkinlerdeki utanç verici davranışa benzeyen isteksizlik, gülümseyen ve sinirsel el hareketleri gösterdiğini söylemektedir (Lewis, Sullivan, Stanger ve Weiss, 1989). Benzer şekilde bir araştırmada 3 yaşındaki çocukların yarısından biraz fazlası, deney uygulayıcısı için dans etmeleri istendiğinde utandıklarını göstermiştir (Lewis, Stanger, Sullivan ve Barone, 1991). O yüzden diyebiliriz ki utanma duygusunun oluşabilmesi için çocuğun ben ve diğerleri ayrımını yapmaya başlaması bir gereklilik ve utanma sürecinin başlangıç noktasıdır.

Çocukların utanma kapasitesinin karmaşıklığı ergenlik yıllarına ulaşmaya kadar değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir (Miller, 2010). Beş yaşındakiler örneğin sadece “eylemde yakalandıklarında” utanç duyarlarken sekiz yaşındakiler tatsız bir durumla karşı karşıya kaldıklarında (yetişkinlerin alaycı ya da destekleyici herhangi bir tepkisine) utanırlar. Ancak seyirciler sessizce izlerse utanca yönelik herhangi bir rahatsızlık belirtisi göstermiyorlar (Bennett, 1989). Çocuklar 11-13 yaşlarına (yetişkinler gibi) vardığında, başkalarının nasıl tepki verdiğine bakılmaksızın utanırlar çünkü artık o yaştaki çocuklar yaptıkları yanlış davranışlarının yetişkinler tarafından fark edildiği bilgisine sahiptirler ve

başkalarının ne düşündüğünü tam olarak kavrayabilir (Bennett ve Gillingham, 1991; Miller, 2010). Yani çocukların başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayacak kadar bilişsel gelişimini tamamlaması ve perspektif alma yeteneğine ulaşması (Selman, 1976) utanma oluşumundaki kilit faktörlerdir. Bireylerin kendisini dikkati nesnesi olarak tutabilme ve olaylara diğerleri gözünden bakabilme karmaşık bilişsel yetisine sahip olması utanmanın oluşuma kaynaktır (Miller, 2010). Bu yüzden kişinin kendisini tanıyabildiği, perspektif alabildiği ve başkalarının hakkındaki düşüncelerini değerlendirebildiği ergenlik yılları utanmanın tam anlamıyla yaşanabildiği dönemdir. Çünkü sosyal kabul isteğinin artış gösterdiği ergenlik çağında ergenler, utanç verici duruma düşmemek için ve grup kabulünü elde edebilmek için sosyal kaygı yaşamaktadır (Schneier, Johnson, Hornig, Liebowitz ve Weissman, 1992). Yani utanmayı gözlemlemek için bütün koşullar gençlik çağında bulunabilir. Ergenlik yıllarından yetişkinlik ve yaşlılık dönemine kadar utanma tam anlamıyla yaşanmakta fakat gençler yetişkinlerden daha çok utanç yaşamaktadır (Miller, 1992). Gençlik çağı için “utanmanın yükseliş dönemi” diyebiliriz.

2.3.Utanmanın Nedenleri ve Utanmaya Dair Farklı Yaklaşımlar

Utanmaya ilişkin açıklamaların Darwin'den bu yana spekülatif ilerlemesiyle utanma ile ilgili kuramsal çalışmalar artırmıştır. Utanmanın nedenine ilişkin Darwin utanmanın, kişinin başkalarının kendisi ile ilgili düşüncesine karşı duyduğu endişe ile alakalı olduğunu belirtse de tam olarak teorik açıklama getirememiştir. Goffman (1956) utanmanın, bireylerin mevcut kitle ile etkileşimi esnasında tutarlı sosyal kimliğini göstermedeki başarısızlığından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bireyler içerisinde bulunduğu sosyal gruba karşı benliğinden parçalar sunar ve bu durum diğerleri ile etkileşimde yaratılan küçük sosyal sistemin çökmesiyle son bulur. Bu süreç utanmaya sebep olur. Goffman(1956) ‘nın görüşlerine hem deneysel hem korelasyonel çalışmalarla katkı sunan model Modigliani’nin (1968, 1971) utanç modelidir. Bu model (i) utanmanın sebebi olan olay içerisindeki aktörün belirli beklentileri yerine getirememesinin; (ii) bu başarısızlığın, aktörlerde toplumsal itibarının (public esteem) azaldığına yönelik bir algıya yol açmasının; ve (iii) bu “durumsal-özel-toplumsal itibar” kaybını ortaya çıkarmasının utanmaya sebep olduğunu öne sürmüştür. Daha basit ifadelerle söyleyecek olursak Goffman (1959, 1967) insanların başkalarının gözlerindeki saygınlığı azaldığı için, Modigliani (1968, 1971) de bu görüşe ek olarak devamında yaşanan benlik saygısı kaybının utanmaya sebep olduğunu ileri sürmüştür.

Utanmanın nedenine ilişkin temelde iki ana yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi etkileşimsel veya dramaturjik teori olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre Silver, Sabini ve Parrott (1987) insanların sosyal etkileşimlerde şaşıracakları bir durum olduklarında ve ne yapacaklarını, ne söyleyeceklerini bilmediklerinde utandıklarını ileri sürmektedir. Silver, Sabini ve Parrott (1987) ve Parrott, Sabini ve Silver (1988), Goffman'ın (1959) sosyal etkileşimde kendini sunma (self pretation) yaklaşımını bu tür bir teori oluşturmak üzere uyarlamışlardır. Onların açıklamalarına göre utanma, sosyal bir etkileşimde var olan kimliklerin görünüşünde bir aksama olduğunda ve yeni olumlu bir kimlik oluşturulamadığında ortaya çıkar. Utanç duygusu, kişinin sosyal rolünün zayıflatılmasından ve kabul görmeyen davranışların toplum tarafından fark edilmesiyle oluşur. Utanmanın temel yapı taşları telaş hali ve sosyal beceriksizliktir. Bu tür bir utanma görüntüleri dramaturjik veya etkileşimsel teori yaklaşımları içerisinde yer almaktadır. Dramaturjik teorinin savunucusu kabul edilen araştırmacılar (Goffman, 1956; Gross ve Stone, 1964; Silver, Sabini ve Parrott, 1987) utanmanın; gizli kalmış toplumsal rollerde beklenen senaryolar gerçekleşmediğinde kısaca sosyal etkileşim içerisinde olumsuzluklar yaşandığında meydana geldiğini belirtmektedir. Bireyler sosyal performanslarında açık bir şekilde başarısız olmuyorsa ya da bireylerin sosyal performanslarında başarısız olduklarına dair beklentileri yoksa utanma meydana gelmez (Sabini, Siepmann, Stein ve Meyerowitz, 2000). Temelde dramaturjik görüşün ana savunucusu kabul edilen Silver, Sabini ve Parrott (1987) beklenmedik olaylar sonucu sosyal beklentilerin karşılanamadığı durumlarda utanmanın meydana geldiğini söyler ve bu durumu “dramaturjik kargaşa” olarak adlandırır. Yani utançla ilgili tüm olaylar başkalarıyla olan etkileşimimizi içerir (Taylor, 1985). Sosyal etkileşimlerde beklenen senaryoların gerçekleşmemesi, utancı meydana getirir ve kişi aniden gelişen bu yeni senaryonun “korkunç benliğini” ortaya çıkardığı düşüncesine sahip olmasına sebep olabilir. Sabini, John ve Silver (1997) utanç duygusunu ortaya çıkan “kusur” (flaw) ile ilişkilendirir. Bu durumda kişi, diğerlerinin dikkatinin merkezinde kendi kusuru olduğuna inanabilir ve “kişi dikkatin merkezi olduğunu bildiği zaman” utanma meydana gelir. Sabini, Siepmann, Stein ve Meyerowitz (2000) yaptıkları araştırmalarda utanmaya yol açan tetikleyicileri incelemiştir. Araştırma sonucunda utanma duygusunu tetikleyen en az üç durum olduğunu belirtmiştir: (1) Etkileşim halinde iken gaf yapmak, (2) Dikkatin merkezinde olmak, (3) Diğerlerinin sosyal kimliğine tehditte bulunmak. Sonuç olarak dramaturjik modele göre, insanlar etkileşim sırasında beklenen rolleri yerine getiremez ve kişisel kimliklerini koruyamazsa utanma meydana gelir (Parrot ve Smith, 1991). Fakat dramaturjik görüş dikkatin merkezinde utanç nesnesi olarak seyirci olmadığı halde seyircinin de bu durumdan

utanacağını kaçırıyorlar. O zaman denilebilir ki utanmanın oluşumunda izleyicinin varlığı önemli bir unsurdur fakat tek unsur değildir.

Utanmanın nedenlerine ve utanmaya dair ikinci önemli yaklaşım Sosyal Değerlendirme Modelidir. Silver, Sabini ve Parrott (1987) dramaturjik modeline göre insanların sosyal etkileşimde şaşkın kaldıklarında, ne yapacaklarını ve ne söyleyeceklerini bilmediklerinde utanç yaşadığını söylerken, Miller (2009) belirsizliğin ve şaşkınlığın kesinlikle utanç verici durumların bir özelliği olmasına rağmen, utanç için vazgeçilmez tek katalizörün, başkalarının hakkımızda ne düşündüğüne dair duyduğumuz kronik endişe olduğunu söylemektedir. (Neredeyse) her zaman utanç verici çıkmazların altında yatan faktör istenmeyen sosyal değerlendirmelerin akut tehdididir, aksi durumlarda utanç meydana gelmez (Miller, 2010). Sosyal değerlendirme perspektifi, kişinin başkaları tarafından olumsuz değerlendirildiğini fark etmesiyle utanma belirtilerinin (fiziksel ve psikolojik) oluşacağını iddia eder. Miller (2010) sosyal değerlendirme modeli perspektifinde utanmanın sebeplerini üç durumda aktarmıştır: Birincisi utanma başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü sezmemize izin veren beynin bölgelerindeki aktiviteden kaynaklanır. Özellikle, normal bir zihin yapısına sahip olmayan insanlarda utanç daha az yoğundur veya hiç yoktur. İkincisi, utanmanın olgunluk kapasitesi çocukluk döneminde yavaşça geliştiği için, gençlerin utanç verici olaylara karşı tepkileri, başkalarının onları değerlendirmelerine ilişkin bilgileriyle, durumun garipliği veya sinsiliğiyle yakından bağlıdır. Bireyler başkalarının kendilerini eleştirdiğini öğrenene kadar durumdan rahatsızlık duyarlar ancak başkalarının onaylamaması belirgin hale geldiğinde utanma gerçekleşir. Üçüncüsü, utanabilirliği en iyi açıklayacak spesifik beceri, toplumsal norm uyumuna karşı duyarlılıktır. Toplumun kurallarına uymada hassas olan bireyler daha fazla utanma belirtisi gösterecektir.

Utanmanın ilkel dönem insanlar üzerinden değerlendirilmesi yapıldığında sosyal ret yaşamının kişiler için korkunç olduğunu görmekteyiz. Hatta yalnız insanların hayatta kalması ve çoğalması zorlaşmaktaydı. Bu baskılar sonucu utanma; 1) ilkel insanları başkaları tarafından terk edilmeye yol açabilecek endişe verici olaylara karşı uyarıcı 2) bu tür dışlamanın önlenmesi için yararlı araçlar sağlayan avantajlı psikolojik mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Miller, 1992). Özetle, utanç genellikle bir kişinin başkalarının gözünde imajına zarar veren (haklı veya haksız) olayları takip eder. Bununla birlikte, bazen sadece başkalarının dikkatini çeken ya da sadece başkaları tarafından değerlendirildiğini düşündüren bir nesne olmak utanmaya neden olabilir (Miller,2010). Bu yüzden yüzyıllardır

sosyal gruplardan dışlanmamak ve olumsuz sosyal değerlendirmelere maruz kalmamak için duyulan endişeler bizi utanmaya sürüklemektedir.

Utanmanın nedenlerine ilişkin bir başka yaklaşım benlik saygısı ile ilişkilidir. Utanma, yalnızca diğerlerinin ne yapacağını düşünerek endişelenmeyi değil kişisel standartlara uyma endişesini de yansıtır. Bu nedenle, utanmayı başkaları tarafından olumsuz değerlendirme korkusu yerine kendini kontrol etme mekanizması olarak düşünmek daha yararlı olabileceği görüşünü savunmaktadır. Babcock (1988) *kişisel standartlar teorisi* (personal standards theory) adını verdiği teorisini öne sürerken utanmayı, kişinin kişisel standartlarını ihlal ettiğini kabul etmeye dayanan olumsuz bir yanıt olarak nitelendirmiştir. İnsanlar sosyal yaşamda kendi kimliklerini ortaya koydukları maske (persona) takarlar. Persona, belirli bir karakterin tutarlı bir şekilde nasıl canlandırılacağına ilişkin bir dizi standart veya kural olarak düşünülebilir. Bu kişisel maskenin dışındaki eylemler kişinin utanmasına sebep olur. Bu görüş utanmanın kişinin kendi eylem standartlarını koruma ve kişiliğine uygun davranma konusuyla ilgili bir endişesiyle bağlantılı olduğunu söylemektedir. Bireyin kişisel standartları ile eylemleri arasında tutarsızlık olduğunda, kısa süreli öz saygı kaybı yaşanır ve utanma meydana gelir. Toplumsal normların ihlal edilmesinden kaynaklı bir endişe yerine kişisel standartlar ve eylemler arasındaki tutarsızlığa vurgu yapılmaktadır. Ayrıca utanmanın, kişinin kişisel standartlarından sapan davranışlara karşı önemli bir caydırıcı güç olduğunu göstermektedir (1988). Özetle utanma bir başkasının gözünde başarısız görünme korkusu değil bireyin kendi standartlarından veya kişiliğinden sapma farkındalığını yansıtır.

Bazı teorisyenler, utanmada benlik saygısında geçicici düşmenin olduğunu kabul eder fakat bu durumun olumsuz değerlendirmeye ikincil olarak meydana geldiğini belirtmektedir. Asıl utanç kaynağının başkaları tarafından olumsuz değerlendirme olduğunu (Edelmann, 1981; Miller ve Leary, 1992; Miller, 1996; Semin ve Manstead, 1982) söylemektedir. Utanmaya yönelik bu yaklaşım ise, toplumda başkalarının gözünde nasıl değerlendirildiğine dair duyulan endişeyi temel alan “Sosyal anksiyete” yaklaşımıdır. Utanma duygusunun etiyojisine değinen ilk yaklaşım olma niteliği taşımaktadır (Buss,1980). Goffmanın benlik sunumunda karşılaşılan zorluklar ve sosyal kaygıyı içeren bu yaklaşım utanmanın, kişinin toplumsal kuralları ihlal ettiğinde başkalarının kişi hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunacağı endişesi sonucu meydana geldiğini savunmaktadır. Schlenker ve Leary (1982) ve Edelmann (1985) tarafından geliştirilen bu teoriler, utanç deneyimini, birinin başkaları üzerinde istenmeyen bir izlenim bıraktığı kaygı ve endişesi olarak nitelendirir. Sosyal etkileşimler kişilerarası değerlendirme olasılığını taşır. İnsanlar sosyal çıkmazda kaldığı

durumları hayal ederken ve gerçekten içlerinde oldukları zaman sosyal kaygı yaşayabilirler (Schlenker ve Leary, 1982). İnsanlar, başkaları tarafından istenmedik değerlendirmelerden endişe duydukları zaman utanırlar (Schlenker ve Leary, 1982; Edelman,1985). Bireyler sosyal normları ihlal ettiğinde ve bu ihlale karşı bir farkındalık oluştuğunda utanma meydana gelir (Semin ve Manstead, 1981). Ayrıca utanmayı oluşturan düzlemde gerçek veya hayali izleyicilerin olması ve bu izleyicilerin aktör tarafından fark edilmesi gerekmektedir (Edelman, 1987). Bu yaklaşım utanmayı açıklarken bireylerin benlik sunumundaki başarısızlık düşüncesi sonucu toplumsal imajının zedelenmesi kaygısı üzerine kuruludur. Bireylerin dikkatin merkezinde olmasının utanma için yeterli olmadığı ve temelde kişinin dikkat nesnesi olduğunda hata yaptığı veya yapma endişesinin utanmaya sebep olabileceğini söylemektedir. Etkileşimde bulunduğu insanlara benliğini sunarken başarısız olma inancı da (başarısız olmasalar bile) utanmayı ortaya çıkaracaktır (Leary ve Kowalski, 1995). Bu yaklaşım utanmayı açıklarken bireylerin benlik sunumundaki başarısızlık düşüncesi sonucu toplumsal imajının zedelenmesi kaygısı üzerine kuruludur.

2.4.Dolaylı Utanma

Günlük yaşamda hemen herkesin karşılaştığı ancak kavramsallaştırılıp üzerine spesifik araştırmaların ancak son yıllarda yapılabildiği bir kavram olan dolaylı utanma, temelde utanmayı başkalarının utanç verici durumları üzerinden deneyimlemekle ifade edilebilir. Utanmanın doğası üzerine ilk araştırmaları gerçekleştiren Goffman (1956) izleyici konumunda olan insanların, başkalarının utanç durumlarından etkilendiğini belirtmiştir. Utanan bir kişiyi gören izleyici, bu duygudan müşterek sorumluluk hissettiği ve dolayısıyla aktörle birlikte utandığını söylemiştir (Goffman, 1963). Ayrıca araştırmalar utanmanın bulaşıcı ve yıkıcı olduğu (Gross ve Stone, 1964; Modigliani,1968) ve utanan kişiyle empati kurma ile ilişkili olduğunu (Sattler, 1965) göstermiştir. Araştırmacılar spesifik olarak bu durumu ele almamış olsalar da utanmanın sınıflandırılmasında “başkalarının yerine utanma” (Sattler, 1965) veya empatik utanma (Modigliani, 1968) olarak bu duygudan bahsetmişlerdir.

Bireyler birçok kez tecrübe ettikleri utanma durumundan kaçınmaya çalışırken, utanma durumunun başkaları üzerinde gözlemlenmesi ve hatta hayali bile kişide rahatsızlık yaratmaktadır (Buss,1980). Bazı durumlarda utanç empati yaptırarak acı verebilir (Örn: biri amatör bir şovda kötü bir komedyen gözlemlediğinde) (Modigliani ,1968). Bireylerin utanmanın birincil aktörü olmamasına rağmen izleyici olarak başkaları üzerinden yaşadıkları bu rahatsızlık utanma deneyiminin farklı bir yönüne işaret etmektedir. Bu bilgiler

araştırmacıları bu durumun farklı bir kavram olduğu tahminiyle yeni araştırmalara sevk etmiştir.

Bilimsel olarak başkaları üzerinden deneyimlenen utanma duygusunu ilk kez Fink (1975) doktora tezinde araştırmıştır. Fink (1975) sosyal yaşamda, bireylerin etkileşim içerisindeki kişilerin verdiği durumsal ipuçlara dayanarak bir tepki oluşturduğunu ve bu tepkiye dolaylı utanma adının verileceğini belirtmektedir. Fink (1975) dolaylı utanmayı, utanmadan ve empatiden keskin şekilde ayırtamamış fakat dolaylı utanmanın yapısının araştırılmasında ilk ve en önemli katkıyı yapan araştırmacı olarak literatürde yerini almıştır. Daha sonraki yıllarda Miller (1979) başkası üzerinden deneyimlenen bu duyguya, empati ile olan ilişkisine vurgu yaparak Empatik Utanma (Empathic Embarrassment) adını vermiştir. Konuyla ilgili ilk deneysel çalışmayı da gerçekleştiren Miller (1987), utancın sözsüz göstergelerinden yola çıkarak utanç durumundaki aktörün utandığını fark etmese ve/veya fark ettirmemeye çalışsa bile izleyiciler tarafından fark edilebileceğini gözlemlemiştir. Yapılan deneysel çalışmada katılımcılara, tipik olmayan davranışlar sergileyen insanlar (birden bire dans eden, şarkı söyleyen) izletilerek katılımcıların tepkileri incelenmiştir. Katılımcıların gözlemledikleri olaylarla ilgili kendi sosyal imajlarının zedelenmesine yönelik bir tehdit olmadığı halde empati kurarak utandıklarını gözlemlenmiştir. Bir yabancıya küçük düşürücü duruma bir şekilde tanık olan gözlemciler bu tür zor durumda nasıl hissedeceklerini düşünürlerse empatik bir utanç durumu yaşarlar (Miller, 1987). Bununla birlikte empatik utanç hafif düzeyde olma eğilimindedir, ancak tanınabilir gerçek bir utançtır ve insanların karşılaştığı utanç verici koşulların % 3'ünü oluşturmaktadır (Miller, 1987, 1992). Utanmanın neredeyse her zaman bir kitlenin varlığında hissedildiğinden yola çıkılarak (Parrott ve Smith, 1991) kitlenin aktörün utancından etkilenme durumunu incelemek amacıyla Empatik utanma ile ilgili başka deneysel çalışmalar da gerçekleştirilmiştir (Marcus, Wilson ve Miller, 1996; Marcus ve Miller, 1999). Miller (1987)'in ilk çalışmasından sonra Marcus, Wilson ve Miller (1996) yaptığı deneysel bir çalışmada, akranları tarafından sınıf sunumları izleyen üniversite öğrencilerinin empatik utanç tepkilerini inceledi (Marcus ve Miller, 1999). Yapılan bu araştırmada ne tür utanma durumlarının yaşandığı ve izleyicilerin aktör üzerinden utanma deneyimini yaşama durumları ele alınmıştır. Öyle ki izleyicilerin yaşadığı empatik utanmanın, aktörün utanma belirginliğinden daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca aktörler utandıklarında, izleyiciler ne kadar utanç duyduğunu doğru şekilde tespit edebilmişlerdir (1999). Bu araştırmalara ek olarak yapılan son yıllardaki araştırmalarda sosyal çıkmaz içerisinde olduğu kabul edilen aktörlerin utanma belirtilerini gösterip göstermediğine bakılmaksızın izleyicilerin empatik

utanma yaşadıkları ortaya koyulmuştur (Hawk vd., 2011; Welten, Zeelenberg ve Bruegelmans 2012). Yani utanç verici bir durumda söz konusu kişi utanmasa da izleyeciler onun adına utanmaktadır. İlerleyen yıllarda sosyal psikolojide çoğu kez Empatik utanma olarak araştırmalara -az sayıda olsa da- konu olmuştur. Shearn, Spellman, Straley, Meirick, ve Stryker, 1999; Marcus, 1999). Günümüze yakın dönemlere geldiğimizde ise sıklıkla reality şovların popülerliğiyle birlikte başkalarının yerine utanma da artış göstermektedir. Yarışmacıların performanslarını sergilerken yaptıkları hatalar veya insanlara garip gelecek davranışları, izleyicilerin duygu durumlarında değişiklik yarattığı göze çarpmaktadır. Bu konuyla ilgili 2009 yılında Almanca sözlüklere başkası adına utanma anlamına gelen “Fremdscham” kelimesinin girmesi ve akabinde 2011 yılında Krach ve arkadaşlarının literatürde dolaylı utanmanın kavramsallaştırmasıyla ilerleyen sürece yeni bir başlangıç yapılmıştır. Krach ve diğerleri (2011) başkalarının yaptığı sosyal normlara aykırı eylemlerden dolayı izleyicilerde görülen tepkilere dolaylı utanma adını vermiştir. Nasıl ki başkalarının acılarından etkilenip acı duygusu hissediyorsak, başkalarının gafaları ve kusurlarını gördüğümüzde de onlar adına hissettiğimiz utanç dolaylı utanmanın tezahürü ve acısıdır (Krach vd., 2011; Müller-Pinzler, Rademacher, Paulus ve Krach, 2016; Paulus vd., 2015; Paulus, Müller-Pinzler, Stolz, Mayer, Rademacher ve Krach, 2018). Bu durum insanlar başkalarının yanlışlarına sadece şanssız seyirciler olduğunda da ortaya çıkabilir (Miller, 2010). Sıklıkla karşılaşılan bir durum olan dolaylı utanma (her on utançtan birinde) izleyicilerin kendi davranışları sıradan olsa bile utandıran bir süreçtir çünkü başkalarının gözünde utanç verici bir şey yapan başka biriyle ilişkilendirilirler (Fortune ve Newby-Clark, 2008; Miller, 1992). Dolaylı utanma davranışsal veriler üzerinden incelendiğinde önemli bir nokta daha göze çarpmaktadır: Bir sosyal hedefe olan yakınlığın artmasıyla katılımcıların sosyal acı düzeyleri (Meyer, Williams, Eisenberger, 2015) ve utançları (Fortune ve Newby-Clark, 2008) artmaktadır. İzleyicinin sosyal çıkmazdaki bireyle duygusal ilişkisi veya aktörün kendini gözlemcinin yerinde hayal etme durumlarında dolaylı utanma açığa çıkmaktadır (Stocks, Lishner, Waits, ve Downum, 2011). İzleyici yakınlık kurduğu kişinin sosyal normları ihlal edişinden kendini sorumlu hissederek, sosyal imajının zedelendiği inancı ile utanç duymaktadır (Chekroun ve Neougri, 2011; Rademacher, Paulus ve Krach, 2016). Dolayısıyla hedefle sosyal yakınlığın (Müller-Pinzler, Rademacher, Paulus ve Krach, 2016) başkaları üzerinden bireylerin kendi imgesi hakkında endişelere yol açtığı ve dolaylı utanmayı artırdığı görülmektedir (Fortune ve Newby-Clark, 2008). Burada grup içi üyelerin yanlış davranışları veya kusurlu davranışları (örneğin, ırkçı tutumlar veya davranışlar) kişinin kendi grubunun sosyal bütünlüğüne tehdit oluşturduğu düşündürmektedir. Bu yüzden bireyler olayın birincil

katılımcısı veya sorumlusu olmasa bile grup içi üyelere karşı dolaylı utanma yaşamaktadır (Chekroun ve Nugier, 2011; Lickel, Schmader, Curtis, Scarnier, Ames, 2005; Lickel, Steele, Schmader, 2011). Bunlar, küçük çocukların ebeveynlerinin çoğunun aşına olacağı olaylardır (Miller,2010). Bu yüzden diyebiliriz ki yabancılardan ziyade kendi arkadaşlarımız, ailemiz veya sevdiğimiz utanç verici bir şey yaptığında daha çok utanırız.

Dolaylı utanmanın sosyal normları ihlal eden veya kusurlarını, gaflarını gözler önüne seren insanların durumun farkında olup olmamasına göre şekilleneceği düşünülmektedir. Farkında olmayan insanlara karşı merhamet duygusuyla birlikte yakınlık olduğu ve dolaylı utanma düzeylerinin daha düşük seviyede olduğu görülmüştür (Stocks vd., 2011). Öyle ki aktör ve izleyici birlikte utanmasının empatik utanma süreci, aktörün utanmadığı fakat izleyicinin utandığı durumlar için dolaylı utanma süreci ifade etmektedir (Paulus vd., 2013). Gözlemlenen kahramanın kendisini utandırmasa bile, örneğin “dişlerde ıspanak kalması” gibi durumlarda dolaylı utanmanın deneyimlendiğini gösterebiliriz (Krach vd., 2011; Müller-Pinzler vd., 2012; Paulus vd., 2015, 2013, 2018). İzleyici tepkileri üzerinden gerçekleştirilen bir çalışmada dolaylı utanma süreci utanç öznesi üzerinden kategori haline getirilmiştir (Krach vd., 2011). Buna göre; 1) sosyal normları ihlal eden bireyler bu durumda olmayı ya kasten seçer ya da kazara sosyal çıkmazda kalır. 2) utanç öznesi sosyal norm ihlalinin farkındadır veya farkında değildir (2011). Bu iki durumun matrisi dolaylı utanma sürecini özetlemektedir. a)Kazara/Farkında (Örn. Postanedesiniz: Bir kişinin yerdeki paketi almak için eğilirken pantolonunun yırtılması); (b) Kazara/Farkında değil (Örn.Kütüphanesinde: Önünüzdeki kişinin pantolonu aşağı kaydığı için iç çamaşırının görülmesi); (c) Kasıtlı/Farkında (Örn. Sinemadasınız: Bir kişi film esnasında cep telefonu ile konuşması)ve (d) Kasıtlı/Farkında değil (Örn.Yayalara ayrılmış bölgedesiniz: VIP yaka kartı olan bir aracın geçiş yapması) (Krach vd., 2011). Bazı araştırmacılar da dolaylı utanmanın gerçekleşmesi için herhangi bir gözleme dahi ihtiyaç olmayacağını savunmaktadır. Çünkü seyirciler utanç öznesini görmediği durumlarda bile perspektif alma eğilimi göstererek, kendileri utanç öznesinin yerinde hayal edip dolaylı utanma yaşayabilirler (Hawk, Fischer ve Van Kleef, 2011). Dolayısıyla utanç öznesi kendisi utanmasa bile izleyicileri utandırmasından yola çıkarak araştırmacılar deneysel ve teorik çalışmalarla, dolaylı utanmanın, empatik utanma ile farklı kavramlar olduğunu ortaya koymuşlardır (Uysal vd., 2014; Orta, Uysal vd., 2016; Paulus vd., 2013, 2018). Bu farklılık daha sonra sıklıkla karşımıza çıkan bu olgunun farklı serüvenleri olduğunu göstermiştir.

Kahramanların başarısızlıklarını daha geniş bir kitleye ifşa etme fikri, tiyatro, film ve televizyon tarihinin bir parçası olmuştur (Paulus vd., 2018). Dünyada “İngilterenin Yeteneği Var (Got Talent UK)”, “Amerikan Idol”, Türkiye’de ise “Yetenek Sizsiniz Türkiye”, “Popstar” gibi yarışmalarla ve özellikle sosyal medya görsel platformun gelişmesiyle insanların başarısız olduğu anlar, atipik davranışları ciddi sayıda izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Görsel medya sektörü günümüzde insanların utanç verici durumlarını geniş kitlelere sunup güldürü haline getirmesi eğlencenin yanı sıra dolaylı utanma hisseden izleyicileri de beraberinde getirmiştir.

2.4.1. Dolaylı Utanma ve Empati

Empati, kısaca bireylerin herhangi bir duygusunu anlama ve fenomenolojik durumuna karşılık gösterilen dolaylı tepki olarak tanımlanabilir (Dökmen, 2005). Empati birincil deneyimlenen (üzüntü, öfke vb.) duyguların aksine başkalarının adına deneyimlenen bir duygudur (Batson, 2011). Belki de bu yüzden başlangıçta kuramcılar dolaylı utanma deneyimini empatiyle ilişkilendirmiş (Goffman, 1956; Sattler, 1965; Modigliani, 1968) ve hatta bazen empatik utanma olarak tanımlamıştır (Miller, 1987).

Modelleme ve sosyal referanslama yoluyla daha çocukluktan başkalarının duygularını anlamaya ve tepki göstermeye başlarız. Yaş ilerledikçe başkalarının duygularını kavramaya ve yanlış davranışlar için olumsuz değerlendirmelerini gözlemlemeye başlarız. Nihayetinde klasik koşullu empatik tepkiler ve uyarıcı genelleme bireyleri yavaş yavaş empatik utanmaya götürmektedir (Hatfield, Cacioppo ve Rapson, 1994). Dolayısıyla başkalarını utanç verici bir durumda gördüğümüzde özdeşim ve empati kurma yoluyla onların duygularını paylaşır ve dolaylı olarak onların adına utanırız (Sattler, 1966). Bu yönüyle empati dolaylı utanma deneyiminin içerisinde yer alan ve dolaylı utanma ile ilişkili bir kavramdır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar dolaylı utanmanın empatiyle ilişkisinin ötesinde farklı bir kavram olduğunu ileri sürmektedir (Krach vd., 2011; Uysal vd.,2014; Orta vd., 2016; Paulus vd., 2015). Bu sebeplerden dolaylı utanma ölçeği geliştirmede empatinin dolaylı utanma için bir ölçüt olabileceği düşünülmüş ve ilişkisinin araştırılmasına karar verilmiştir.

2.4.2. Dolaylı Utanma ve Kaygı

Bireyler sosyal etkileşimler sırasında, yaşanan olayın yapısına göre anlık kaygı yaşamaktadır (Argyle, 1969). Bu yüzden kaygı; bireylerin kendisini ve kaçınması gerekenleri anlamasında (Babcock, 1988) ve stres yaratan durumların verdiği üzüntü, gerginlik halinin

görünür yüzünü oluşturması bakımından önemli bir duygudur (Spielberger, 1972). Toplumsal normların ihlali sırasında bireyler buldukları durumdan rahatsızlığını utancı ile belli ederken, izleyiciler üzerinde bırakacağı olumsuz imaj ile ilgili de kaygı duymaktadır. Utanmaya yönelik ileri sürülen öz-saygı modeli de bu durumu açıklamaktadır. Modigliani (1968), bireyin günlük sosyal etkileşimdeki temel kaygılarından birinin başkalarının gözünde saygınlık kurmak veya sürdürmek olduğunu söyler. Öte yandan izleyiciler utanç öznesinin başkalarının gözündeki imajının zedelendiğine yönelik içsel kararı verdiklerinde dolaylı utanma yaşamaktadırlar. Örneğin bir kişi toplantıya geç katıldığında insanların bakışlarından rahatsızlık duyarken, toplantıdaki diğer kişiler de o kişinin bulunduğu durumdan kaygı duyarlar ve onun adına utanırlar (Lewis, 1995). Dolayısıyla insanlar, diğerlerinin ne düşünmesi ve hissetmesi gerektiğini hayal ederek dolaylı utanmayı, bir tür empatik kaygıya dönüştürebilir (Stocks vd., 2011).

Sosyal değerlendirme teorisi (Buss, 1980), utanmayı başkalarının kendi düşünceleri hakkındaki endişesinden kaynaklanan bir duygu olarak tasvir eder. Ayrıca bir kişinin kendi imajı ile başkaları tarafından algılanan olumsuz bir imaj arasındaki tutarsızlık sonucu oluşan duruma yönelik kaygının utanç kaynaklarından bir tanesi olduğunu öne sürmektedir (Semin ve Manstead, 1981; Edelman, 1985). Literatür incelendiğinde dolaylı utanma ve kaygı ile ilgili araştırmalara rastlanmamakla beraber utanmanın kaygı ile ilişkili olduğunu kanıtlayan araştırmalar mevcuttur (Müller-Pinzler vd., 2015; Biardeau, Lam, Van Ba ve Corcos, 2017; Tei vd., 2020; Hofmann, Moscovitch ve Kim, 2006). Ayrıca utanmaya yönelik geliştirilen ölçeklerde kaygı ölçeği bir ölçüt olarak kullanılmaktadır (Kleinknecht, Dinnel, Kleinknecht, Hiruma, ve Harada, 1997; Maltby ve Day, 2000). Dolayısıyla bu bilgiler ışığında kaygının, dolaylı utanma ile bağlantısının olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeplerden dolaylı utanma ölçeği geliştirmede durumluk kaygının dolaylı utanma için bir ölçüt olabileceği düşünülmüş ve ilişkisinin araştırılmasına karar verilmiştir

2.4.3. Dolaylı Utanma, Utanç, Suçluluk ve Gurur

Utanma (embarrassment) ve utanç (shame) birbiriyle ilişkili fakat farklı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de öz-bilinç duygular arasında yer alan utanma ve utanç arasındaki ayrımını ilk olarak Modigliani (1966) yapmıştır. Modigliani (1966)'e göre utanç bireyin benliğiyle ilgili algılamalarını içeren bir kavram iken utanma daha çok izleyicinin varlığı ve izleyicinin utanç öznesine olan dikkati ile ilgilidir. Her iki kavram da sosyal değerlendirme teorisiyle şekillendiriliyor olması yönüyle benzerlik göstermesine rağmen

temel bazı farklılıklar içermektedir (Lewis, 1971). Utanç, toplumsal norm ihlali sonucu bireylerin yalnızken de üzerine düşündüğü, endişe duyduğu ve içsel öfkeyi içeren rahatsızlık durumu iken, toplumsal norm ihlali sonucu kısa süreli mahcup olma hali utanmayı ifade eder (Buss, 1980; Miller ve Tangey, 1994; Tangney, Miller, Flicker, ve Barlow, 1996). Ayrıca utancın etik ve ahlaki yönü ağırlık gösterir (Leary, 1983; Miller ve Tangney, 1994) ve gerçekleşmemiş onaylanmama durumunu içerir (Barlow, Chorpita, ve Turovsky, 1995). Yani utanç içerisindeki kişi olay bitmiş yada gerçekleşmemiş olsa da yoğun pişmanlık, suçluluk hislerini taşıyabilir (Buss, 1980; Lewis, 1995). Kısaca utanma, kısa süreli ve aniden gelişen otomatik bir duygu iken utanç etkisi uzun süren duygu durumudur (Ekman, 1992; Leary, 1983). Her ne kadar utanma ve utanç bireylerde olumsuz bir durum sonucu ortaya çıkıyor gibi dursa da sosyal yaşamdaki bazı olaylar bize gösteriyor ki bir iltifat aldığımızda veya gurur verici bir an yaşadığımızda bu durum üzerinden utanma deneyimini yaşatabiliyoruz (Eller, Koschate, ve Gilson, 2011; Tangey, 1999). Bu da göstermektedir ki utanmanın içerisinde gurur verici anlar da bulunmaktadır (Brown, 1970). Özet olarak utanç, suçluluk ve gurur “utanmanın farklı biçimi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Lewis, 1971) ve utanma deneyimi hakkında fikir vermektedir.

Bu çalışmanın temelini utanma duygusu oluşturmaktadır. Çünkü utanma, dolaylı utanma gibi anlık oluşur ve utanca göre daha güçlü bir duygudur (Mosher ve White, 1981). Bu bilgiler bize bazı farklılıkların yanı sıra sosyal değerlendirme teorisi içerisinde yer alan utanmanın, utancın, suçluluğun ve gururun dolaylı utanma ile ilişkili kavramlar olabileceğini göstermiştir. Utancın akabinde kişide oluşan suçluluk hissi ve izleyicide meydana gelen utanç öznesi adına utanma deneyimi dolaylı utanma ile utanç, suçluluk ve gurur duygularının arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Bu sebeplerden dolaylı utanma ölçeği geliştirmede utanç, suçluluk ve gururun dolaylı utanma için bir ölçüt olabileceği düşünülmüş ve ilişkisinin araştırılmasına karar verilmiştir.

2.4.4. .Dolaylı Utanmanın Sosyal İşlevi

Utanma ister bireysel olarak yaşansın ister dolaylı olarak yaşansın genellikle ilk bakışta olumsuz bir durum gibi değerlendirilebilir. Oysa utanma, sosyal düzenin devamı için (Goffman, 1956) hayati bir öneme sahiptir. Utanma, sosyal normları tanımak ve onları uyumlu şekilde sürdürme konusunda yardımcı olur. İletişim halindeki kişilere karşı yapılan norm dışı davranışlarda utanma, sosyal ilişkileri onarıcı ve affediciliği artırıcı rolü üstlenir (Keltner, 2005). Örneğin, sosyal normu ihlal eden bireylerin gözle görülür şekilde utandığı ve

utanmadığı durumlar, deneklere izletildiğinde utanç belirtisi gösterenlere bireylere izleyicilerin daha fazla olumlu tepki gösterdikleri görülmüştür (Leary, Landel ve Patton, 1996). İnsanlar sosyal imajlarını onarmanın bir yolu olarak utanırlar ve bu görüngü ilişkileri güçlendirmesi açısından bireyleri motive edecektir. Tüm bu sosyal işlevler temelde bireysel olarak değerlendirilen utanmayı içerirken dolaylı utanmanın sosyal işlevi konusunda literatürün eksik kaldığı görülmektedir. Aslında dolaylı utanma da temel utanma ile benzer sosyal işlevlere sahiptir fakat dolaylı utanmada durumla ilgili kişisel bir alakamızın görünmemesine rağmen diğerlerinin perspektifinden olayların değerlendirilmesinde empatinin ortaya çıkması ve gelişmesi söz konusudur. Dolaylı utanma yaşayan bireyler başkalarının utanç verici durumlarından kaçınma çabası utanan kişileri bu deneyimin olumsuzluğunun azalmasında motive edicidir (Miller, 1996). Ayrıca insanlar kişiler farkında olsun ya da olmasın sevdiği insanlar utanç verici duruma düştüklerinde onların adına daha çok utandığını göz önüne aldığımızda (Stocks vd., 2011), sevdiklerini koruma ve benzer değerleri paylaştıkları grup aidiyetlerini geliştirmesi muhtemeldir. Özellikle bilinçsizce utanç verici durumda kalan bireylere karşı gösterilen dolaylı utanma tepkisi, “nasıl hissettiğini biliyorum” (Bavelas, Black, Lemery ve Mullett, 1986) mesajını sunduğu için iletişim gücünü artırabilir, sosyal kaygının engellenmesinde uzun vadede etkili bir araç olabilir. Spesifik olarak dolaylı utanmanın sosyal işlevlerinin azımsanmayacak kadar çok olduğunu söylemek mümkün olsa da, utanç öznesinin utanç verici durumun farkında olması veya olmaması, farkında olmasına rağmen önemsiyor olması ya da olmaması vb. çok fazla etki edecek faktörlerin bulunması dolaylı utanmanın sosyal işlevinin özel olarak kapsamlı bir şekilde araştırılmasını gerektirmektedir.

2.4.5. Dolaylı Utanma ile İlgili Yapılan Yurtiçi Araştırmalar

Hemen hemen dünyanın her yerinde karşılaşılan bir olgu olan dolaylı utanmayla ilgili araştırmalar ülkemizde oldukça sınırlı sayıdadır. Dolaylı utanmanın ölçümü ile ilgili Türkiye’de hali hazırda tek ölçek geliştirilmiştir (Uysal vd., 2014). Ölçeğin Amerikan örnekleme ile Türkiye örnekleminin karşılaştırıldığı bir çalışmada etnik farklılıkların ve cinsiyetin dolaylı utanma ile arasında anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığını göstermiştir (Orta vd., 2016). Dolaylı utanmanın empatik utanmayla ilişkili olduğu fakat ayrı bir süreç olduğu sonucuna ulaşılan çalışmada, her iki örnekleme de utanmaya yatkın kişilerin dolaylı utanma eğilimlerinin, olumsuz değerlendirilme korkusunun yüksek olduğunu, benlik saygısının düşük olduğunu bulmuştur (2016). Ülkemizde dolaylı utanma alanında üç tez çalışması bulunmaktadır. Yaşları 17 ile 25 arasında değişiklik gösteren örneklem grubuyla

gerçekleştirilen dolaylı utanmanın mizah ve başkasının zararına sevinme ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, dolaylı utanmanın mizah ve başkasının zararına sevinme ile negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğu gözlenmiştir (Tatlıcıoğlu, 2015). Örneklemi üniversite öğrencileri ve yetişkin grup olmak üzere dolaylı utanma ile öz-duyarlık arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada da her iki yaş grubunda da dolaylı utanma ile öz-duyarlık arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur (Canpoyraz, 2017). Uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 18-38 yaş arasındaki 252 kişiden oluşan araştırma grubuyla gerçekleştirilen bir çalışmada ise bireylerde dolaylı utanma, anksiyete duyarlılığı ve empatik eğilim arasındaki ilişki araştırılmış ve dolaylı utanmanın anksiyete duyarlılığı ile de empatik eğilim ile de arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur (Aydede, 2019). Dolaylı utanmayı açıklamada mükemmeliyetçiliğin ve olumsuz değerlendirilme korkusunun gücünün araştırıldığı bir başka çalışmada genç ve yetişkin öğretmen grubunun dolaylı utanma düzeyleri tespit edilmiş ve elde edilen bulgulara göre dolaylı utanmanın cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ayrıca mükemmeliyetçiliğin ve olumsuz değerlendirilme korkusunun dolaylı utanmayı manidar bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yukay Yüksel, Türkücü ve Albayrak, 2020). Sonuç olarak hemen her zaman karşılaştığımız bir durum olan dolaylı utanma ile ilgili değişkenlerin belirsizlik taşıdığı ve literatürde sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Dolaylı utanma düzeylerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir tek bir ölçeğin (Uysal vd., 2014) bulunması dolaylı utanmayı ölçmede kapsamı genişletilmiş güncel sosyal normlarının da eklenerek bireylerin dolaylı utanma düzeylerini ölçebilecek bir ölçek geliştirilmesini önemli hale getirmektedir. Bu alana farklı perspektiflerden bakılacak çalışmaların artması için ölçme araçlarının da genişletilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir.

2.4.6. Dolaylı Utanma ile İlgili Yapılan Yurtdışı Araştırmalar

Yurtdışı alan yazınında dolaylı utanmaya benzer ve ilişkili kavramlar olmasına rağmen dolaylı utanmayla ilgili ilk çalışmanın ve dolaylı utanma (vicarious embarrassment) olarak adlandırıldığı çalışma 1975 yılına kadar gitmektedir. Fink (1975) yaptığı çalışmada yetersizlik düşüncesinin ve performans kaygısının dolaylı utanma ile ilişkisine vurgu yapmış ve dolaylı utanma ile ilgili değişkenleri literatürde ilk inceleyen araştırmacı olarak kabul edilmektedir.

Dolaylı utanmayı belirli bir zemine oturtan ve dolaylı utanmayı kavramsallaştıran kabul edilebilir ilk çalışma ise Krach vd. (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma bireyler dolaylı utanma deneyiminin nöral bağlantılarını araştırmıştır. Dolaylı utanmanın empati ile

ilişkisi bireylere sunulan bir takım utanç verici senaryolar üzerinden incelenmiştir. Bu araştırmaya göre empati ile dolaylı utanmanın ilişkili olduğu fakat farklı kavramlar olarak ayrıştığı sonucuna elde edilmiştir. Yurtdışı dolaylı utanma çalışmalarının hemen hepsinin dolaylı utanmanın nöral bağlantıları üzerinden etkilerini incelemiştir. Örneğin bir çalışmada ise dolaylı utanmanın otizm spektrumlu bireyler üzerinden deneyimlenme durumu incelenmiş ve başkaları hakkında niyetlerin dolaylı utanma durumunu nasıl etkilediği araştırılmıştır (Paulus, Kamp-Becker ve Krach, 2013). Başka bir çalışmada sosyal yakınlığın dolaylı utanma deneyimindeki sinirsel aktivite durumunu incelerken (Müller-Pinzler vd., 2012), diğer bir çalışma iş hayatında müşteriler üzerinden dolaylı utanmanın var olduğu ortamın belirlenmesi ve durumsal değişkenlerinin araştırılma üzerinedir (Kilian, Steinmann ve Hammes, 2018). Sonuç olarak dolaylı utanma saf sosyal bilimler alanında araştırmalara ihtiyaç duymakta ve psikolojik, sosyolojik analizlerin yapılmasına duyulan ek ihtiyacı göz önüne sermektedir.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın modeli, çalışma grubu, veri toplamada kullanılan araçlar, ölçek geliştirme süreci, veri toplama süreci ve analizleri hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Çalışmanın Modeli

Bu çalışma tarama yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, bir grubun tutumları, görüşleri, davranışları ve özelliklerini açıklamak için tarama uygulaması yapılarak bilgi toplanan nicel araştırma desendir (Büyüköztürk, 2013).

3.2. Çalışma Grubu

Bu çalışma ölçek geliştirme çalışması olması sebebiyle evren- örneklem seçimi yerine çalışma grubu seçiminin daha uygun olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışma grupları hakkında bilgiler sırasıyla verilmiştir.

3.2.1. Birinci Çalışma Grubu

Birinci çalışma grubunu, ölçek geliştirmenin uygulama basamağındaki ilk aşama olan pilot(ön) uygulama kapsamında, literatür taraması ve uzman görüşleri sonrası son şekli verilen 71 maddelik deneme formu kullanılarak değerlendirilen 88'i (%65,2) kadın, 47'si (%34,8) erkek toplam 135 kişiden üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Birinci çalışma grubundan elde edilen veriler ile Açıklayıcı Faktör Analizi çalışmasında kullanılmıştır. Yaş aralıkları 18-39 arasında değişen katılımcıların yaşları ortalaması ise 21,94'tür. Tablo 1.'de birinci çalışma grubuna ait betimleyici istatistikler yer almaktadır.

Tablo 1. Birinci Çalışma Grubuna Ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	88	65.2
	Erkek	47	34.8
Yaş	18	7	0.7
	19	12	8.9
	20	29	21.5
	21	23	17
	22	31	23

	23	17	12.6
	24	7	5.2
	25	6	4.4
	26	3	2.2
	27	3	2.2
	31	1	0.7
	33	1	0.7
	39	1	0.7
Öğrenim Durumu	Ön Lisans Öğrencisi	22	16.3
	Lisans Öğrencisi	107	79.3
	Yüksek Lisans Öğrencisi	6	4.4
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	31	23
	2.Sınıf	34	25.2
	3.Sınıf	20	14.8
	4.Sınıf	35	25.9
	5.Sınıf	10	7.4
	6.Sınıf	5	3.7
	Toplam	135	100

Tablo 1. incelendiğinde katılımcıların %7'sini 18 yaş, %12'sini 19 yaş, %29'sunu 20 yaş, %23'ünü 21 yaş, %31'ini 22 yaş, %17'sini 23 yaş, %7'sini 24 yaş, %6'sını 25 yaş, %3'ünü 26 yaş, %3'ünü 27 yaş, %1'ini 31, 33 ve 39 yaş öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların %16,3'ünün ön lisans öğrencisi, %79,3 'ünün lisans öğrencisi ve %4,4 'ünün yüksek lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların %23'ünün 1.sınıf öğrencisi, %25,2 'sinin 2.sınıf öğrencisi, %14,8'nin 3. sınıf öğrencisi, %25,9'unun 4. Sınıf öğrencisi, %7,4'ünün 5. Sınıf öğrencisi ve %3,7 'sinin 6. Sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir.

3.2.2. İkinci Çalışma Grubu

İkinci çalışma grubunu, ölçek geliştirmenin uygulama basamağındaki ikinci aşama olan nihai uygulama kapsamında birinci çalışma grubuna katılmayan Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesini farklı bölümlerinde öğrenimine devam eden 226'sı (%66,5) kadın, 114'ü (%33,5) erkek olmak üzere toplam 340 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. İkinci çalışma grubundan elde edilen veriler hem Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) hem de Doğrulayıcı Faktör Analizi

(DFA) çalışmasında kullanılmıştır. Yaş aralıkları 18-50 arasında değişen katılımcıların yaşları ortalaması ise 20,95'tir. Tablo 2.'de ikinci çalışma grubuna ait betimleyici istatistikler yer almaktadır.

Tablo 2. İkinci Çalışma Grubuna Ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	226	66,5
	Erkek	114	33,5
Yaş	18-19	110	32,4
	20-21	158	46,5
	22 ve üzeri	72	21,2
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf ve 2. Sınıf	222	65,3
	3.Sınıf ve 4.Sınıf	114	34,7
Bölüm	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	125	36,8
	Güzel Sanatlar Eğitimi	38	11,2
	Yabancı Diller Eğitimi	128	37,6
	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi	49	14,4
	Toplam	340	100

Tablo 2. incelendiğinde katılımcıların %32,4'ünü (n=110) 18-19 yaş, %46,5'ini (n=158) 20-21 yaş, %21,2'sini (n=72) 22 ve üzeri yaş öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların %65,3'ünü (n=222) 1. ve 2. Sınıf öğrencisi, %34,7 'sini (n= 114) 3. ve 4. Sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların %36,8'ini (n=125) Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü öğrencisi, %11,2'sini (n=38) Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü öğrencisi, %37,6'sını (n=128) Yabancı Diller Eğitimi Bölümü öğrencisi ve %14,4'ünü (n=49) Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü öğrencisi oluşturmaktadır.

3.3.Veri Toplama Araçları

Bu çalışma kapsamında dolaylı utanmayı ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Dolaylı Utanma Ölçeği ve katılımcılara ait bazı demografik bilgileri

(cinsiyet, yaş, eğitim durumu, bölüm, sınıf) edinmeyi amaçlayan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde ölçüt geçerliğine kanıt aramak amacıyla nihai uygulama aşamasında ikinci çalışma grubuna uygulanmak üzere Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği, Dolaylı Utanma Ölçeği, Toronto Empati Ölçeği ve Durumluk Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Söz konusu ölçme aracını kullanmak için gerekli izinler alınmıştır. Ölçme araçlarının psikometrik özelliklerine ilişkin bilgiler sırasıyla sunulmuştur.

3.3.1.Kişisel Bilgi Formu

Bu form araştırmacı tarafından çalışma kapsamında bağımsız değişkenler ile ilgili veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, bölüm ve sınıf bilgilerine ulaşmak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bilgi formu 7 maddeden oluşmuştur.

3.3.2. Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (SUSÖ)

Bu ölçme aracı, Marschall, Saftner ve Tangney (1994) tarafından bireylerin durumundaki utanç, suçluluk ve gurur düzeyini değerlendirmek için “Durumluk Utanç ve Suçluluk Ölçeği” ölçeği olarak geliştirilmiştir. Daha sonra Rohleder, Chen, Wolf ve Miller (2008) katılımcılara son birkaç ayda nasıl hissettiklerini sorarak, bu ölçeği sürekli utanç, suçluluk ve gururu ölçecek şekilde uyarladı. Bu değişiklik nedeniyle, buna Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (SUSÖ) adını verdiler. Bu haliyle TSGS'nin Cronbach iç tutarlık değerleri alt ölçekler için 74-76 arasında değişmektedir. Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği; beş madde Utanç, beş madde Gurur ve beş madde Suçluluk olmak üzere üç alt ölçek ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek maddelerini değerlendirilmesi şu şekilde olmaktadır: " (Geçen bir ay içinde) Bu şekilde hissetmedim (1), Bu şekilde hissettiğim oldu (3), Bunu çok güçlü bir şekilde hissettim (5) ". Ölçek içerisinde ters kodlanmış madde bulunmamaktadır. Ölçekten toplam puan elde edilmemekte, üç alt ölçek ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Alt ölçeklerden alınan yüksek puanlar olumsuz, düşük puanlar ise olumlu kabul edilir. Türkçe'ye uyarlaması Bugay ve Demir (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek önce uzmanlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, daha sonra 310 (172 kız, 138 erkek) ve 205 (100 kız, 105 erkek) üniversite öğrencisinden oluşan örneklem grubu ile ölçeğin güvenirlik ve geçerliği belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralığı 18-24 arasındadır. Türkçe uyarlaması yapılmış haliyle SUSÖ'nün yeterli geçerlik ve güvenirlik kanıtlarına sahip olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılığı utanç alt ölçeği için .83, suçluluk alt ölçeği

için .81 ve gurur alt ölçeği .87 olarak hesaplanmıştır (Bugay ve Demir 2011). SUSÖ'nün maddeleri incelendiğinde dolaylı utanma konusunda ölçek geliştirirken ölçüt geçerliği kapsamında kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmada SUSÖ'nün tüm alt ölçekleri kullanılmış ve bu çalışma için Cronbach Alfa α güvenilirlik değerleri sırasıyla utanç alt ölçeği için .87, suçluluk alt ölçeği için .81 ve gurur alt ölçeği için .88 olarak bulunmuştur.

3.3.3. Dolaylı Utanma Ölçeği (DUÖ)

Uysal ve arkadaşları tarafından (2014) geliştirilen, "Dolaylı Utanma Ölçeği" (Vicarious Embarrassment Scale) başkalarının utanç verici durumları karşısında diğerlerinin hissettiği utanma duygusunu ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Ölçek tek boyut ve 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Söz konusu ölçeğin 2 maddesi ("Kalabalık bir ortamda herhangi biri hata yaparsa kendimi utanmış hissederim.", "Kendini rezil eden birini gördüğümde onun adına utanırım.") Utanca Yatkinlik Ölçeği'nden (Susceptibility to Embarrassment Scale - STES; Kelly ve Jones, 1997) Uysal ve arkadaşları tarafından uyarlanmış olup; kalan 6 madde ise araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin kullanılacağı grup 18 yaş ve üzeri bireylerdir. 7 dereceli Likert tipindeki ölçekte maddeler (1 = "Hiç katılmıyorum", 7 = "Tamamen katılıyorum") şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek puanlar 8 ile 56 arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar, katılımcıların başkalarının küçük düşürücü ya da utandırıcı davranışları karşısında hissettikleri utanma duygusunun yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Uysal ve arkadaşlarının çalışmasında ölçeğe ilişkin elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .91 olarak tespit edilmiştir.

3.3.4. Toronto Empati Ölçeği (TEÖ)

Toronto Empati Ölçeği bireylerin empati düzeylerini belirlemek amacıyla Spreng, Kinnon, Mar ve Levine (2009) tarafından geliştirilmiş likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Totan, Doğan ve Sapmaz (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek tek boyut olarak 13 maddeden oluşmaktadır ve 5'li likert (1-hiç uygun değil, 5-tamamen uygun) olarak değerlendirilmektedir. Ölçekte 8 tane (1, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 12) ters madde bulunmaktadır. Ölçekten en düşük 13, en yüksek 65 puan elde edilmektedir. Alınan yüksek puan empati düzeyinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması aşamasında yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve uyum indeksi

değerlerine bakılmıştır. Uygulanan DFA sonucu uyum indeksi değerlerinin yeterli düzeyde olduğu ve orijinal formun faktör yapısının 698 üniversite öğrencisinden oluşan Türk örnekleme doğrulandığı görülmüştür ($\chi^2= 234.67$, $df= 64$, $\chi^2/df= 3.67$, $NFI= .91$, $GFI= .94$, $RFI= .90$, $IFI= .94$, $CFI= .94$, $RMSEA= .07$, $RMR= .05$). Ölçeğin güvenilirliği için yapılan analiz sonucu Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .76 olarak hesaplanmıştır.

3.3.5. Durumluk (Süreksiz) Kaygı Envanteri (DKE)

Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri Ölçeği Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. ve Luchene, R. E. (1970) tarafından normal ve normal olmayan bireylerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Durumluk-Süreklilik Kaygı Envanteri Durumluk (Süreksiz) 20, Sürekli 20 madde olmak üzere iki ayrı ölçek şeklinde toplam kırk maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması 1983 yılında Öner ve Le Compte (1983) tarafından yapılmıştır. Durumluk Kaygı Envanteri bireyin belli bir anda ve belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini, içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak cevaplamasını; Sürekli Kaygı Envanteri ise, bireyin genellikle nasıl hissettiğini betimlemesini gerektirmektedir. Bu araştırmada sadece Durumluk Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Kendini değerlendirme türündeki ölçek, duygu ya da davranışlar yoğunluk derecesine göre " (1) hiç, (2) biraz, (3) çok, (4) tamamıyla " şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçekte 10 tane ters kodlanmış (Madde No: 1,2,5,8,10,11,15,16,19,20) 3 4 6 7 9 12 13 14 17 18 madde bulunmaktadır. Durumluk kaygı puanlandırılması şu şekilde yapılır: Doğrudan ve tersine döndürülmüş ifadelerin toplam puanı hesaplanır. Doğrudan ifadeler için elde edilen toplam puandan, tersine dönmüş ifadelerin toplam puanı çıkarılır. Çıkan sonuca önceden belirlenmiş olan 50 puan değeri eklenir. Ortaya çıkan puan bireylerin durumluk kaygı toplam puanını vermektedir. Ölçeğin Türkçe formunun geçerliği 226 bireye normal ve kaygılı (hasta) oldukları durumlarda uygulamış, kaygılı oldukları durumlarda durumluk kaygı düzeyleri normal zamanlardaki kaygı düzeylerinden yüksek bulunmuş ($p<0.01$), sürekli kaygı düzeyleri arasında ise önemli bir fark görülmemiştir. Bu sonuç ölçeğin yapı geçerliliğinin kanıtı sayılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği incelendiğinde Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri'nin Cronbach Alpha 0,94-0,96 arasında bulunmuştur. Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı .95 bulunmuştur.

3.4. Veri Toplama ve Ölçek Geliştirme Süreci

Bu çalışma başkalarının yerine utanma duygusunu ifade ede dolaylı utanma kavramının yapısını ortaya koymak ve bireylerin dolaylı utanmasını geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçecek bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçtan hareketle ölçek geliştirme işlem basamakları ve standartları doğrultusunda” Likert “ tipi ölçek geliştirme yönteminden yararlanılmıştır. Likert tipi ölçekler, bireyin kendisi hakkında bilgi veren, cevaplayıcıların verilen ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığını gösterme esasına dayanmaktadır (Tavşancıl, 2010; Tezbaşaran, 2008). Bu yöntemde bireylere, olumlu, olumsuz bir dizi tutum ifadesinden bireyler de bu ifadelere, genellikle “tamamen katılıyorum” ve “hiç katılmıyorum, “katılıyorum” “kararsızım” “katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” şeklinde 5 kategoride tepkide bulunur (Akt. Erkuş, 2012). “tamamen katılıyorum” 5 puan, “kesinlikle katılmıyorum” 1 puan olacak şekilde değerlendirilmesi yapılır (Tezbaşaran, 2008). Rensis Likert (1932) tarafından geliştirilen “Likert tipi” ölçekler diğer ölçek türlerine göre daha kolay hazırlanabilmesiyle birlikte zaman ve emek açısından maliyetinin az olması ve kullanılabilirliğinin yüksek olması açısından araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Erkuş, 2012). DeWellis (2003), Tezbaşaran (2008), ölçek geliştirme işlem standartları doğrultusunda aşağıdaki işlem basamakları sırasıyla uygulamaya koyulmuştur:

- a) Ölçülmek istenen niteliklerin açıkça tanımlanması ve belirlenmesi
- b) Uygun ölçüm biçiminin belirlenmesi
- c) Maddelerin yazımı ve madde havuzunun oluşturulması
- d) Uzman görüşüne başvurulması
- e) Deneme formunun oluşturulması
- f) Pilot(Ön) uygulamanın yapılması
- g) Verilerin analizi
- h) Nihai ölçek
- i) Nihai ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi.

Ölçek geliştirme süreci için öncelikle konu ile ilgili yapılan yurtiçi ve yurtdışı araştırmalar incelenmiştir. Dolaylı utanma kavramsallaştırma süreci, kuramsal altyapısının incelenmesi ve bu alanda daha önce geliştirilen ve halihazırdaki tek ölçek olan Dolaylı Utanma Ölçeği ‘nin (Uysal vd., 2014) genel yapısında eksik bırakıldığı düşünülen faktörler literatür ışığında değerlendirilmesi sonucu ölçülmek istenen nitelikler belirlenmiştir. Ayrıca 12 kişilik Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümü 4. sınıf öğrencileriyle odak grup

görüşmesi yaparak başlamıştır. Grup görüşmesi yaklaşık 100 dakika sürmüştür ve katılımcılara dolaylı utanma kavramı hakkında bilgiler verilmiştir. Dolaylı utanma kavramının anlaşıldığına kanaat getirildikten sonra katılımcılardan dolaylı utanma duygusunu yaşadığı anlara örnekler istenerek madde havuzu oluşturmadaki ilk adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda dolaylı utanmayı belirlemeye uygun ölçüm biçiminin Likert Tipi olmasına karar verilmiştir. Literatür incelemelerine dayanarak, 71 maddeden oluşan “kesinlikle katılıyorum”, “çok katılıyorum” ve “katılıyorum”, “kısmen katılıyorum” “az katılıyorum” “çok az katılıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde derecelendirilmiş 7’li likert tipi ölçek madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan madde havuzu, konunun içeriğini, literatür özet bilgisini, maddelerin özelliklerini, ölçek geliştirme amacını açıklayan bir form eşliğinde; biri Türk Dili uzmanı, biri Ölçme Değerlendirme uzmanı, üçü psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında üniversite öğretim üyesi, bir tane Eğitim Bilimleri uzmanı olmak üzere toplamda 6 uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonucu, maddeler dil yazım kurallarına göre ve konu içeriğini en uygun şekilde yansıtacak ifadelerin düzenlenmesiyle 71 maddelik deneme formu oluşturulmuştur. Pilot (ön) deneme formu birinci çalışma grubu olarak adlandırılan 135 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucu elde edilen bulgulara göre nihai ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik kanıtları için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısına ve madde ayırt edicilik durumuna bakılmıştır. Ölçüt geçerliği için Pearsons Momentler Çarpımı korelasyonu kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi(DFA) yapılmıştır.

Veri toplama süreci, madde havuzundaki ölçek maddelerinin pilot(ön) uygulama yapmak amacıyla 145 kişiden oluşan üniversite öğrencilerinden elde edilmesiyle başlamıştır. Covid-19 küresel salgınının oluşturduğu zemin sebebiyle bu aşamadaki veriler dijital platformda (Google E-form) oluşturulan pilot(ön) uygulama formunun öğrencilere mail yoluyla iletilmesiyle elde edilmiştir. Uygulama öncesi araştırmacı çalışma grubundakilere kendisini tanıtmıştır, araştırmanın amacından ve maddelerin nasıl yanıtlanacağından bahsetmiştir. Öğrencilerden gönüllülük esasına dayalı olarak bilgilendirilmiş onam formu eşliğinde formu doldurmaları istenmiştir. Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör Analizi yapabilmek için pilot(ön) uygulama verileri incelendiğinde, yeterli özen ve dikkatle doldurulmayan ve aykırı değerlerin tespit edildiği 10 veri analiz dışı bırakılmıştır. 135 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle analizlere devam edilmiştir.

Veri toplama sürecinin üçüncü ve son aşamasında AFA sonucu elde edilen 17 maddelik nihai ölçek ve ölçüt geçerliğini belirlemek üzere eklenen Sürekli Suçluluk ve Utanç Ölçeği,

Toronto Empati Ölçeği, Durumluk Kaygı Envanteri, Dolaylı Utanma Ölçeği kullanılarak toplamda 73 maddelik ölçek bataryası Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 343 öğrenciye uygulanmıştır. Covid-19 salgını sebebiyle eğitimin uzaktan verilmesi sebebiyle pilot(ön) uygulamada olduğu gibi dijital platformda (Google E-form) oluşturulan ölçek bataryası söz konusu öğrencilere ulaştırılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapabilmek için veriler incelendiğinde yeterli özen ve dikkatle doldurulmayan ve aykırı değerlerin tespit edildiği 3 veri analiz dışı bırakılmıştır. 340 üniversite öğrencisinden elde edilen verilerle analizler yapılmıştır.

3.5.Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 22.0 paket programı ile LISREL 8.8 paket programı deneme versiyonları kullanılmıştır. Birinci çalışma grubu olarak adlandırılan 135 öğrencinin katıldığı pilot(ön) uygulama aşamasındaki veriler Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve diğer analizleri yapabilmek için SPSS 22.00 paket programıyla analiz edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapabilmek için ise ile LISREL 8.8 paket programı kullanılmıştır. Araştırma boyunca gerçekleştirilen tüm istatistiksel analizler için anlamlılık güven aralığı 0.95 olarak kabul edilmiştir. Ölçek maddelerine özensiz yanıt verildiği, eksik yanıtların bulunduğu ve yapılan istatistiksel analizleri etkileyecek uç değerlere sahip olduğu tespit edilen formlar analiz dışı bırakılmıştır. Analizlere başlamadan önce analiz varsayımlarını karşılama durum tespiti yapılmıştır.

Dolaylı Utanma Ölçeği'nin yapı geçerliğini test etmek ve faktör yapısını belirlemek için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Verilerin faktör analizine uygunluğunu test etmek için sırasıyla Örneklem büyüklüğü (Sample Size), Kayıp değerler (Missing Values), Aykırı değerler (Outliers), Doğrusallık (Linearity), Çoklu Bağlantı ve Tekillik (Multicollinearity and Singularity) ve Normallik (Normality) koşulları incelenmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle belirli varsayımların karşılanması gerekmektedir. Bunlardan ilki örneklem büyüklüğüdür. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde literatürde farklı yöntemlerin olduğu görülmektedir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde sıklıkla madde sayısı ile belirli bir orantıda olması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Örneklem sayısının madde sayısına oranı için Cattell(1978) 3:1 ile 6:1 arasında olmasını, Kline(2016) ise 10:1 olmasını önermektedir. Eger güçlü, güvenilir ilişkiler ve az sayıda belirgin faktör varsa, örneklem büyüklüğü, değişken sayısından fazla olması koşuluyla 50 olarak karşılaştırılabilir

(Tabachnick ve Fideli, 2007). Bununla birlikte örneklem büyüklüğünün 100 ile 200 arasında olmasının da yeterli olduğu belirtilmektedir (Kline, 2016). Ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirirken örneklem için bazen bu kuralların hiçbiri reçete sunmaz (Erkuş, 2019). Faktör analizi işlemleri için örneklem büyüklüğünün yeterliğinin tespit edilmesinde diğer bir yöntem ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testidir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Diğer varsayımlar ise aykırı değerler, çoklu bağlantı ve tekillik ve normallik varsayımlarıdır. Temelde aykırı değer örneklerdeki diğer verilerin değerlerinin oldukça üstünde veya altında sapmaların olduğu değerlerdir (Grubbs, 1950). Yapılan incelemelerde birinci çalışma grubu verilerinde 10, ikinci çalışma grubu verilerinde 3 veri aykırı değer olarak değerlendirilip veri setinden çıkarılmıştır. Ayrıca yapılan hesaplamalar sonucu veri setinde kayıp değer olmadığı görülmüştür. Çok değişkenli doğrusallık varsayımı, değişken çiftleri arasındaki saçılma diyagramları (scatterplot) incelenerek kontrol edilebilir (Büyüköztürk, 2002). Bu çalışmanın saçılma diyagramları incelendiğinde çok değişkenli doğrusallık varsayımını sağladığı görülmüştür.

Faktör Analizi yapabilmek için verilerin normal dağılıma varsayımının karşılanması gerekmektedir. Bu varsayım, tüm değişkenler ve değişkenlerin bütün doğrusal kombinasyonları içindir. Normallik ihmal edildiğinde verilerden elde edilen çözümün değeri azalmaktadır (Büyüköztürk,2002). Tekli değişkenlerin normallik varsayımının test edilmesinde çarpıklık-basıklık katsayıları kullanılmaktadır ve bu değerlerin sıfıra yakın olması beklenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Çarpıklık-basıklık katsayı değerlerinin -3 ile +3 arasında olması verinin normal dağıldığının göstergesidir (Kline,2016). Çoklu değişkenlerin normallik varsayımının test edilmesinde ise Bartlett testi kullanılır. Testin p değerinin 0.05 düzeyinde anlamlı olması gerekmektedir (Tavşancıl, 2014). Bu çalışmanın veri normalliği incelendiğinde verilerin normalliği sağladığı görülmüştür.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Bu bölümde Dolaylı Utanma Ölçeği'nin geliştirilme aşamasında istatistik analizler sonucu ortaya konan bulgulara yer verilmektedir. Sırasıyla ön uygulama ve nihai uygulamadan elde edilen madde analizi, faktör analizleri, geçerlik analizi güvenirlik analizi bulguları sunulmuştur.

4.1. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulaması

Dolaylı Utanma Ölçeği geliştirme aşamasındaki ön uygulama aşamasında madde havuzundaki maddelerin analizi, açıklayıcı faktör analizi ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilerek nihai uygulama aşamasına geçmek için tüm işlemler sırasıyla gerçekleştirilmiştir.

4.1.1. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulama Madde Betimleyici İstatistikleri (Madde Analizi)

Geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına başlamadan önce madde analizleri gerçekleştirilmesi öncelikli işlemlerdendir (Erkuş, 2019). Madde analizleri ölçek maddelerinin ölçülmek istenen özellikle ilişkili olup olmadığı hakkında bilgi sunmaktadır. Bu bilgidен hareketle aritmetik ortalama, standart sapma ve madde-toplam korelasyonlarını içeren maddeleri betimleyici analizler gerçekleştirilmiştir. 71 maddelik soru havuzu üzerinde gerçekleştirilen ilk madde analizi sonucunda 3,4,10,14,16 nolu maddelerin Madde toplam korelasyonu .30'un altında olduğu görülmüştür. .30 ve altı değer alan maddelerin iyi maddeler olmadığını ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2017). Bu yüzden söz konusu maddeler teker teker veri setinden çıkarılarak tekrar analiz gerçekleştirilmiş ve sonucunda madde sayısı 71'den 66'ya düşmüştür. Aşağıda 66 maddelik soru havuzunun madde analiz bulguları sunulmuştur.

Tablo 3. Taslak Ölçek Madde Analiz Bulguları

Madde No	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Madde Toplam Korelasyonu	Ayırt Edicilik T Değeri(Alt Grup %27- Üst Grup	p
----------	---	--------------------	----------------	--------------------------	--	---

s1	135	4,44	1,92	,39*	4,298	0.00*
s2	135	4,56	1,96	,30*	3,365	0.001*
s5	135	4,79	1,77	,53*	6,859	0.00*
s6	135	4,16	2,04	,53*	6,830	0.00*
s7	135	4,13	2,27	,47*	7,394	0.00*
s8	135	3,50	2,08	,45*	6,551	0.00*
s9	135	4,36	1,91	,52*	6,914	0.00*
s11	135	3,94	1,96	,49*	6,733	0.00*
s12	135	4,02	1,89	,50*	5,158	0.00*
s13	135	4,86	1,98	,33*	3,419	0.001*
s15	135	3,63	2,35	,46*	6,092	0.00*
s17	135	4,50	1,78	,59*	6,790	0.00*
s18	135	3,47	2,05	,49*	6,554	0.00*
s19	135	5,76	1,58	,52*	5,736	0.00*
s20	135	3,99	2,00	,47*	5,844	0.00*
s21	135	4,05	1,98	,63*	9,595	0.00*
s22	135	3,78	1,92	,49*	6,375	0.00*
s23	135	5,44	1,62	,48*	5,461	0.00*
s24	135	5,50	1,55	,52*	5,625	0.00*
s25	135	5,20	1,84	,48*	6,062	0.00*
s26	135	4,28	1,89	,62*	9,285	0.00*
s27	135	4,20	1,93	,59*	7,550	0.00*
s28	135	4,99	1,69	,54*	6,207	0.00*
s29	135	4,19	2,06	,40*	5,044	0.00*
s30	135	5,03	1,86	,41*	4,263	0.00*
s31	135	4,25	1,87	,38*	4,341	0.00*
s32	135	3,75	1,90	,71*	11,886	0.00*
s33	135	4,16	2,02	,66*	11,549	0.00*
s34	135	3,84	1,99	,50*	6,231	0.00*
s35	135	5,10	1,56	,68*	8,112	0.00*

s36	135	3,78	1,85	,64*	8,848	0.00*
s37	135	4,11	1,87	,78*	13,720	0.00*
s38	135	5,16	1,66	,37*	4,497	0.00*
s39	135	5,18	1,72	,66*	8,476	0.00*
s40	135	5,55	1,67	,59*	7,182	0.00*
s41	135	2,81	1,97	,39*	4,056	0.00*
s42	135	2,31	1,81	,35*	4,075	0.00*
s43	135	5,37	1,79	,40*	4,130	0.00*
s44	135	4,23	1,94	,55*	6,690	0.00*
s45	135	4,16	1,98	,63*	8,327	0.00*
s46	135	5,21	1,75	,54*	6,125	0.00*
s47	135	3,93	1,99	,47*	6,082	0.00*
s48	135	5,04	1,69	,54*	5,764	0.00*
s49	135	5,56	1,55	,48*	5,163	0.00*
s50	135	3,81	1,93	,50*	6,120	0.00*
s51	135	5,14	1,56	,46*	4,442	0.00*
s52	135	2,99	1,95	,48*	5,873	0.00*
s53	135	3,04	1,99	,51*	6,228	0.00*
s54	135	3,80	1,89	,60*	7,722	0.00*
s55	135	4,31	1,87	,63*	8,984	0.00*
s56	135	4,11	1,98	,59*	6,898	0.00*
s57	135	4,14	1,99	,59*	7,828	0.00*
s58	135	4,90	1,73	,60*	7,126	0.00*
s59	135	3,76	1,93	,71*	12,267	0.00*
s60	135	4,33	1,83	,74*	10,866	0.00*
s61	135	4,33	1,89	,65*	8,752	0.00*
s62	135	4,23	1,92	,63*	8,860	0.00*
s63	135	3,27	1,84	,58*	7,150	0.00*
s64	135	3,19	1,79	,55*	6,634	0.00*
s65	135	4,93	1,77	,70*	9,066	0.00*
s66	135	3,33	1,90	,56*	6,881	0.00*
s67	135	3,03	2,00	,55*	6,888	0.00*
s68	135	4,41	1,98	,65*	8,997	0.00*

s69	135	4,20	1,79	,72*	12,531	0.00*
s70	135	4,21	1,83	,64*	8,698	0.00*
s71	135	3,62	1,98	,49*	5,477	0.00*

* $p < 0.01$ $n=66$ $N=135$ ($n_1=n_2=37$)

Tablo 3. 'te gösterilen madde betimleyici özellikleri incelendiğinde, aritmetik ortalama değerleri 2.31 ile 5.76 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Maddelerin standart sapma değerleri ise 1.53 ile 2.35 arasında değişiklik göstermektedir. Maddelerin madde puanı ile ölçek puanı arasındaki korelasyon katsayıları 0.30 ile 0.78 arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca korelasyon değerlerinin tamamı 0.01 seviyesinde istatistiki açıdan anlamlılık göstermektedir. Bu doğrultuda 66 madde için yapılan ön-çalışma madde analizi sonuçlarına göre maddelerin madde-toplam puan korelasyonları oldukça yüksek olarak elde edildiği görülmektedir. 66 maddelik listeden korelasyonu .60'ın üzerinde olan 20 madde tespit edilmiştir.

Madde havuzundaki maddelerin ayırt edicilik durumlarının tespiti için ölçek toplam puanları en düşük ve en yüksek olanlar belirlenmiştir. %27'lik alt grupta yer alan 37 kişi ve %27'lik üst grupta 37 kişi için madde puan ortalamaları arasında manidar fark olup olmadığı Bağımsız Örneklem T Testi ile belirlenmiştir. Madde puan ortalamaları arasında fark manidar olan maddelerin ayırt ediciliği yüksek kabul edilir (Özguven, 1994). Tablo 11. incelendiğinde tüm maddelerin t değerinin anlamlı olduğu ($p < 0.01$) görülmektedir. Tüm bu bulgulara dayanarak ölçekteki tüm maddeler ölçeğin tamamının ölçmeye çalıştığı özelliklerle benzerlik taşımaktadır.

4.1.2. Dolaylı Utanma Ölçeği Ön Uygulama Geçerlik Bulguları

Dolaylı Utanma Ölçeği'ni geliştirme yolunda yapı geçerliğini belirlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulamalı Faktör Analizi olmak üzere iki analiz gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Birinci Çalışma grubu olarak adlandırılan 135 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen ön deneme uygulamasında, taslak ölçeğin geçerliğine ilişkin bulgulara ulaşmak için Açıklayıcı Faktör Analizi kullanılmıştır.

Madde analizi işlemlerinden sonra elde edilen madde havuzunda kalan 66 maddenin faktör analizine uygun olup olmadığı ve örneklem uyum durumunun tespiti için Kaiser Meyer Olkin testinden ve çoklu normallik durumunun değerlendirilmesi için Bartlett küresellik

testi'nden elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 4.'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Ön Uygulama AFA KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü.		, 863
Bartlett Küresellik Testi	Ki kare	6664,509
	sd	2145
	p	,000

* $p < 0.01$ $n=66$ $N=135$

AFA sonucu elde edilen ilk değerler Tablo 4. üzerinden incelendiğinde Kaiser- Meyer-Olkin değeri 0.86 bulunmuştur. Literatür incelendiğinde bu değerler için farklı aralıklar yer alsa da Kaiser Meyer Olkin değeri genellikle 0,60 ve üzeri kabul görmekte birlikte (Büyüköztürk, 2007) yeterli indeksi olarak kabul edilen kritik değer 0,70'tir (Hutcheson, Sofroniou, 1999). 0,70 ve 0,80 iyi; 0,80 ve 0,90 arası mükemmel ve 0,90 ve üzeri ise kusursuz olarak kabul edilmektedir (Tabacknick ve Fidell, 2007). Bu durumda örneklem değerinin 'mükemmel' uyum gösterdiği söylenebilir. Çoklu normallik durumunun değerlendirilmesi için Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelendiğinde $X^2_{2145} = 6664,509$, $p < 0.01$ şeklinde bulunmuştur. Bartlett Küresellik Testi verilerin çoklu normallik değerini hakkında fikir veren testtir. Buna göre verilerin normal dağıldığına dair bilgi sunmakta ve bu sonuçların istatistiki açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Taslak Ölçek Toplam Puanı Betimleyici İstatistikleri

İstatistik	Değeri	Standart Hata
Ortalama	301,9185	6,16325
Medyan	309,0000	
Varyans	5128,060	
Standart Sapma	71,61048	
Minimum Değer	71,00	
Maximum Değer	459,00	
Ranj	388,00	
Çarpıklık	-,333	,209
Basıklık	,110	,414

* $p < 0.01$ $n=66$ $N=135$

Faktör analizi aşamasına geçmeden önce verilerin normallik varsayımlarını karşılaması gerekmektedir. Değişkenlerin normal dağılım varsayımını karşılaması için toplam puanların çarpıklık basıklık katsayılarının sıfıra olabildiğinde yaklaşması gerekmektedir. Çarpıklık basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında (Büyüköztürk, 2017) bazı kaynaklara göre ise -3 ile +3 arasında olması verinin normal dağıldığının söylenmesi için yeterli değerler olduğunu söyler (Kline, 2016). Tablo 5. incelendiğinde her iki kaynağa göre de çarpıklık basıklık değerlerinin (-0,333 ve 0,110) uygun sınırlar içerisinde yer aldığı görülmüştür. Taslak ölçekten elde edilen toplam puan dağılımının normallik varsayımını karşıladığı görülmektedir.

Şekil 1. Normallik Q-Q Grafiği

Normallik varsayımının test edilmesi için ayrıca Normallik Q-Q grafiğinin incelenmesi gerekmektedir. Verilerin 45 derecelik doğruya yakın olması normal dağılımın işaretidir. Şekil 1. Normallik Q-Q grafiği incelendiğinde verilerin normal dağılımı yakınsadığı görülmektedir.

Sonuç olarak tüm bu bulgulara dayanarak taslak ölçekten elde edilen veri setinin bu şekliyle faktör analizi yapmak için uygun olduğu söylenebilir.

4.1.2.1. Taslak Ölçek Açıklayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

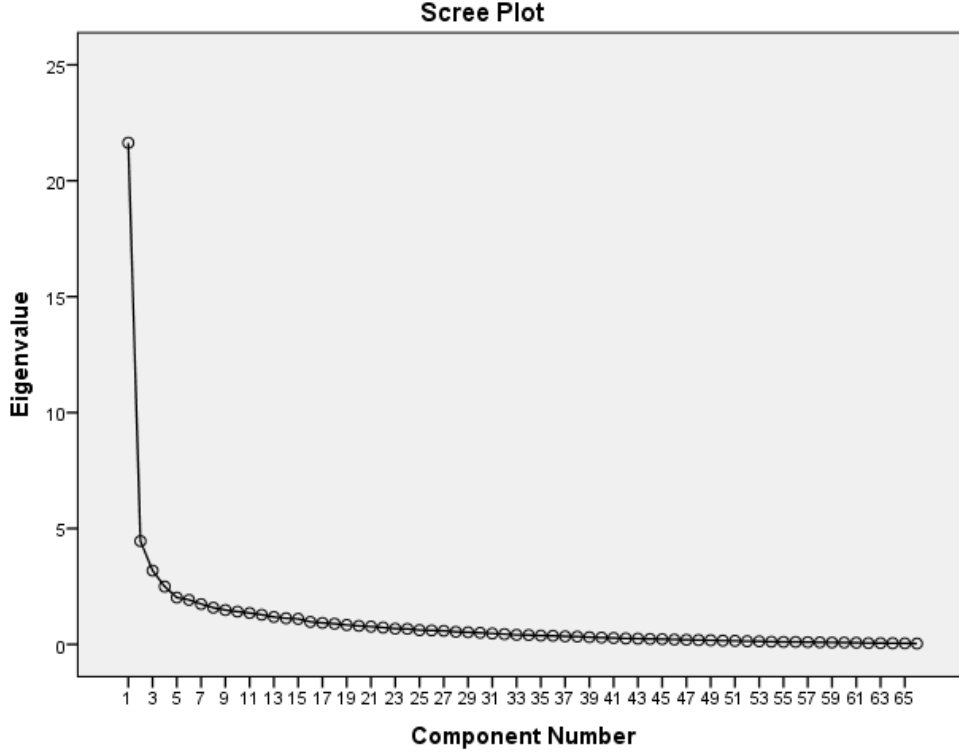
Faktör analizi sonucunda öz değeri 1den daha büyük 15 faktörden oluştuğu ve açıklanan toplam varyans değerinin 72,696 olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen öz değerler ve açıklanan varyans değerleri Tablo 6. 'da gösterilmiştir..

Tablo 6. Taslak Ölçek AFA Faktörlerin Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları

Faktör	Öz Değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %
1	21,637	32,783	32,783
2	4,455	6,750	39,532
3	3,184	4,824	44,356
4	2,494	3,779	48,135
5	2,019	3,058	51,194
6	1,921	2,910	54,104
7	1,741	2,637	56,741
8	1,585	2,402	59,143
9	1,481	2,244	61,388
10	1,417	2,146	63,534
11	1,355	2,053	65,587
12	1,276	1,933	67,520
13	1,185	1,796	69,316
14	1,129	1,710	71,026
15	1,102	1,669	72,696

*p<0.01 n=66 N=135

Taslak ölçek üzerinde gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör analizinin döndürme teknikleri kullanılmadan elde edilen faktör bileşenleri (Tablo 6) incelendiğinde faktörleşmelerde anlamlılık görülmemektedir. Öz değerler incelendiğinde; öz değeri 1'den büyük 15 faktör ortaya çıkmıştır. Ayrıca birinci faktörün oluşan diğer tüm faktörlere göre daha büyük öz değere sahip olduğu görülmektedir. Ölçek toplam varyansın %72,69'unu açıklamakta ve birinci faktörün toplam varyansa katkısının diğer faktörlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Birinci faktörün öz değeri ve varyans açıklama oranı diğer faktörlerle kıyaslandığında önemli bir farklılık göze çarpmaktadır. Birinci faktörün öz değerinin (21,637) ona en yakın faktörün öz değerinden (4,455) yaklaşık 5 kat daha büyük olduğu görülmektedir. Bu durum da ölçeğin tek boyutlu olarak da değerlendirilebileceği hakkında fikir vermektedir. Scree Plot serpilme grafiği de incelenerek faktör sayısına karar verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucuna göre elde edilen Scree Plot Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Döndürülmemiş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği

Scree Plot sonuçları değerlendirildiğinde ise grafiğin birinci faktörden sonra ani bir düşüş yaşamakta fakat üçüncü faktörden sonra grafiğin yatay bir seyir izlediği gözlenmiştir. Yani üçüncü faktörden sonraki faktörlerin ölçülmek istenen özellikler bakımından benzerlik taşımakta olduğu yani faktörlerin benzer niteliği ölçtüğü görülmekte bu yüzden yapının üç faktörden daha fazla faktörden oluşmayacağı hakkında fikir vermektedir.

Bu aşamada faktörleşmeler arasındaki karışıklığı gidermek ve sadeleştirmek için ölçek geliştirme süreçlerinde sıklıkla kullanılan, psikometrik olarak daha güçlü ve faktörlerin belirsizliğini gidermede daha etkili yöntem olan (Stevens, 1996) Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) tercih edilmiştir. Döndürme yöntemi tercihinde ise dik döndürme yöntemi kullanılarak analize devam edilmiştir. Varimax, Equamax ve Quartimax dik döndürme yöntemlerinden hangisinin kullanılacağına, deneyerek ve kavramsal yapının anlamlılığı göz önüne alınarak Varimax olarak karar verilmiştir.

Ölçek maddelerinin güçlü maddeler olması ve binişiklik özelliği göstermemesi için ölçekte hangi maddelerin kalacağına karar vermek gerekmektedir. Bu durum maddelerin faktörlerle nasıl bir ilişkisi olduğunu ifade eden faktör yüklerinin (Kline, 2016) incelenmesi ile çözümlenebilir. Yeterli nitelikteki madde varyasının en az %10 ve faktör yük değerinin 0.32 olmasının kritik değer olduğu belirtilmektedir (Tabacknick ve Fidell ,2007). Bu

bilgilerden yola çıkarak madde analizi işleminde de ortaya çıkan 3,4,10,14,16 nolu beş madde kritik değeri karşılamadığından çıkarılmıştır. Madde analizi işlemlerinde .60 üzeri madde toplam korelasyona sahip olduğu tespit edilen maddeler döndürme işlemiyle tekrar gözden geçirilmiştir. Ayrıca güçlü madde tercihi için madde azaltımında en büyük faktör yüklerinin incelenmesi daha sağlam ölçek oluşturmaya yardımcı olacağından faktör yükü yüksek maddeler incelenmiştir. Faktör analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde, ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerlerinin .45 ve daha yüksek olması önerilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Fakat madde faktör yük değerlerinin 0,60'ın üstünde seçilmesi yüksek düzey ilişkiyi gösterdiğinden daha güçlü maddeleri ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2017). Bu doğrultuda madde kestirim noktası .45 olarak belirlenmekle beraber .60 ve üzeri olan maddelere öncelik verilmiştir. Ayrıca maddeler arası binişiklik özelliği olmaması için bir maddenin en yüksek iki faktör yük değeri arasındaki farkın en az 0,10 olması istendiğinden (DeVellis, 2014; Tabachnick ve Fidell, 2007) binişikliğe aykırı olan maddeler listeden ayıklanmıştır. Nihai en güçlü ölçek formunu elde etmek için bahsi geçen kurallara uyularak maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Tüm madde çıkarma işlemi tek tek gerçekleştirilmiştir. Ölçek maddeleri içerisinde binişiklik özelliği göstermeyen, .45 ve üzeri yük değeri olan 17 madde seçilmiştir kalan maddeler analiz dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 63, 64, 65, 66, 67, 71 numaralı maddeler ölçekten çıkarılmış ve 17 maddelik ölçek form üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Bu form ÇBDUÖ olarak isimlendirilmiştir. Döndürülmüş matris bileşeninden elde edilen analiz bulguları Tablo 7'de ve Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7. Birinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Matris Bileşeni Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları

Faktör	Öz Değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %
1	5,375	31,617	31,617
2	4,342	25,540	57,158
3	0,947		
4	0,909		
5	0,741		
6	0,693		
7	0,598		
8	0,570		

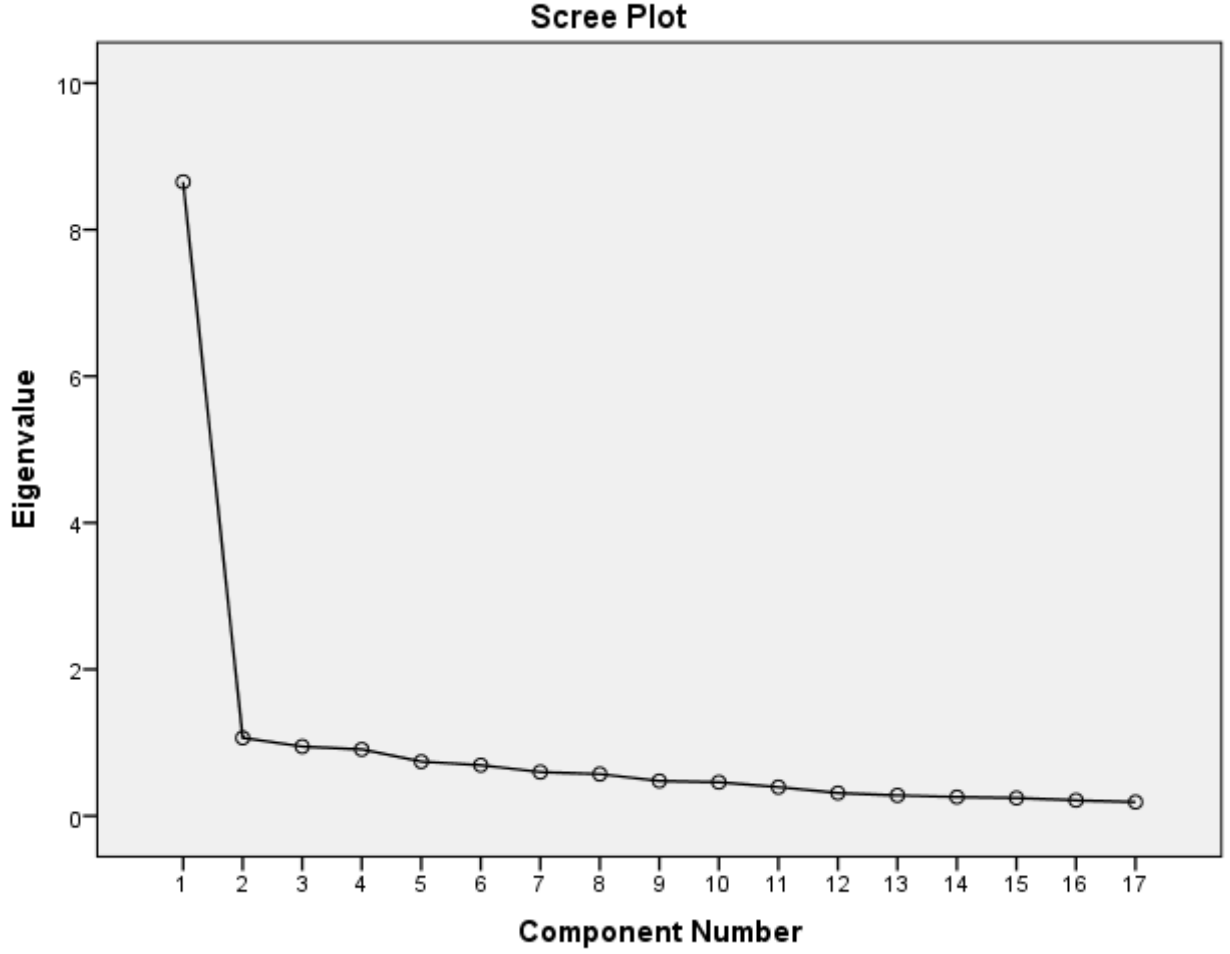
9	0,477
10	0,460
11	0,393
12	0,313
13	0,281
14	0,258
15	0,243
16	0,213
17	0,189

---

*p<0.01 n=17 N=135

Tablo 7 incelendiğinde ölçeğin döndürme işlemi gerçekleştirildikten sonraki öz değerleri ve açıklanan varyans oranları yer almaktadır. Tablo 6 ve Şekil 2 incelendiğinde ölçek üç faktörlü bir yapıya işaret etmekteydi. Fakat döndürme işlemi sonucunda ÇBDUÖölçek formunun (Tablo 7) öz değeri 1'den büyük ve toplam varyansın yaklaşık %57'sini açıklayan iki faktörlü yapıya işaret ettiği görülmektedir. Oluşturulan bu formun yamaç birikinti (Scree Plot) grafiği Şekil 3 'te gösterilmektedir. Şekil 3 incelendiğinde grafiğin döndürme işlemi sonucunda birinci faktörden sonra bir düşüş yaşadığı fakat beraber üçüncü faktörden sonra grafiğin yataylaştığı yani üç faktörlü yapıya işaret ettiği görülmektedir. Hem grafik hem öz değer birlikte incelendiğinde ölçeğin yapısının iki faktörü mü yoksa üç faktörü mü desteklediğine net olarak karar verilememiştir. Ayrıca döndürme sonrası öz değerlerden 3. faktörün öz değerlerinin (0.947) 1'e çok yakın olduğu için ölçeğin üç boyutlu yapıyı zorladığı da fark edilmektedir. Bu bulgulara dayanarak iki faktörlü ve üç faktörlü model varsayımlarını birlikte daha sonra değerlendirmek üzere analizlere devam edilmiştir.

Şekil 3. Birinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği

Yapılan son AFA işlemi sonucu oluşturulmuş 17 maddelik ÇBDUÖlçeğinin KMO ve Bartlett Testi sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Döndürme Sonrası AFA KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü.		,922
Bartlett Küresellik Testi	Ki kare	1344,075
	sd	136
	p	,000

*p<0.01 n=17 N=135

Tablo 8. incelendiğinde döndürme ve madde sadeleştirme işlemi gerçekleştirilmeden önceki KMO Bartlett Testi bulgularına göre değerlerde iyileşme gözlemlenmektedir. Elde edilen yeni değer incelendiğinde Kaiser- Meyer- Olkin değeri 0.92 bulunmuştur. Kaiser-Meyer- Olkin değerinin 0,90 ve üzeri olması kusursuz olarak kabul edilmektedir (Tabacknick ve Fidell, 2007). Bu durumda son şekliyle örneklem değerinin ‘kusursuz’ uyum gösterdiği

söylenbilir. Bartlett Küresellik Testi $X^2_{136} = 1344,075$, $p < 0.01$ şeklinde bulunmuştur. Buna göre verilerin normal dağıldığı ve sonuçların istatistiki açıdan anlamlı olduğu bilgisi yeniden doğrulanmıştır. Sonuç olarak bu şekliyle faktörlerin doğrulanma (Doğrulamalı Faktör Analizi) işlemi gerçekleştirmek için yeterli bulgulara ulaşıldığı söylenbilir.

Aşağıda iki boyutlu 17 maddelik ölçeğin faktör yükleri yer almaktadır.

Tablo 9. 17 Maddelik Ölçeğin Birinci AFA Sonucu Oluşan Faktör Yükleri

Sıra No	Yeni Madde No	Eski Madde No	Birinci Faktör Yükü	İkinci Faktör Yükü
1	10	61	0,758	
2	7	58	0,753	
3	11	62	0,732	
4	13	69	0,698	
5	2	39	0,651	
6	12	68	0,643	
7	9	60	0,622	
8	4	35	0,621	
9	3	37	0,616	
10	14	70	0,559	
11	5	45	0,462	
12	17	32		0,756
13	16	26		0,726
14	6	54		0,714
15	15	21		0,658
16	1	33		0,593
17	8	59		0,585

* $p < 0.01$ $n = 17$ $N = 135$

Tablo 9’da görüldüğü gibi 17 maddelik formun faktör yükleri 0,462-0,758 arasında değişmektedir.

4.2. ÇBDUÖ'ne Ait Bulgular

Taslak ölçek ile gerçekleştirilen analizler sonucu 17 maddelik form elde edilmiştir. Nihai form ikinci çalışma grubundaki katılımcılara uygulanarak gerekli analizler gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde nihai uygulamanın analiz bulgularına yer verilmiştir.

4.2.1. ÇBDUÖ'ne Ait Madde Betimleyici İstatistikler (Madde Analizi)

Taslak ölçeğin madde analizleri yapılarak ölçek maddeleri arasındaki korelasyon değerleri incelenmiştir. 71 maddelik taslak ölçekten güçlü maddeler elde edebilmek amacıyla kestirim noktası olarak belirlenen .45 ve üzeri 17 maddeden oluşan nihai ölçek elde edilmiştir. Bu aşamada 17 maddelik nihai ölçeğin aritmetik ortalama, standart sapma ve madde-toplam korelasyonlarını içeren maddeleri betimleyici analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Tablo 10. 'da sunulmuştur.

Tablo 10. ÇBDUÖ Madde Analiz Bulguları

Madde No	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Madde Toplam Korelasyonu	Ayırıt Edicilik T Değeri(Alt Grup %27- Üst Grup %27)	p
M1	340	4,39	1,817	0,702*	19,389*	0.00
M2	340	5,52	1,927	0,570*	11,872*	0.00
M3	340	4,29	1,921	0,672*	16,731*	0.00
M4	340	5,63	1,946	0,502*	7,837*	0.00
M5	340	4,31	1,480	0,556*	12,578*	0.00
M6	340	3,79	1,833	0,715*	20,708*	0.00
M7	340	5,28	1,982	0,579*	12,321*	0.00
M8	340	3,52	1,516	0,701*	16,274*	0.00
M9	340	4,15	1,783	0,760*	21,001*	0.00

M10	340	4,38	1,901	0,712*	19,300*	0.00
M11	340	4,24	1,936	0,707*	18,182*	0.00
M12	340	4,41	1,613	0,736*	20,158*	0.00
M13	340	4,36	1,881	0,726*	18,387*	0.00
M14	340	4,01	1,877	0,606*	12,947*	0.00
M15	340	4,30	1,817	0,534*	17,997*	0.00
M16	340	4,26	1,927	0,735*	19,291*	0.00
M17	340	3,76	1,921	0,732*	19,477*	0.00

* $p < 0.01$ $n=17$ $N=340$ ($n_1=n_2$)=92

Tablo 10. incelendiğinde aritmetik ortalama değerleri 5.63 ile 3.52 arasında değişmektedir. Maddelerin standart sapma değerleri ise 1.48 ile 2.02 arasında değişmektedir. Maddelerin madde puanı ile ölçek puanı arasındaki madde toplam korelasyon katsayıları .50 ile .76 arasında değişiklik göstermektedir. Ayrıca korelasyon değerlerinin tamamı 0.01 seviyesinde istatistiki açıdan anlamlılık göstermektedir.

Ölçekte bulunan her maddenin ölçmek istenen özellik açısından ayırt ediciliğinin belirlenmesi gereklidir. Bu bağlamda 340 kişiden oluşan ikinci çalışma grubu içerisinde ölçek toplam puanları en düşük ve en yüksek olanlar belirlenmiştir. %27'lik alt grupta yer alan 92 kişi ve %27'lik üst grupta 92 kişi için madde puan ortalamaları arasında manidar fark olup olmadığı Bağımsız Örneklem T Testi ile belirlenmiştir. Tablo 10. incelendiğinde her maddenin t değerinin anlamlı olduğu ($p < 0.01$) görülmektedir. Ayırt edicilik analizi yorumlanırken t değerinin kritik kabul değeri yoktur. T değerleri anlamlılık değeri ne kadar yüksekse madde o kadar ayırt edici kabul edilir (Ergin, 1995). Dolayısıyla bulgular, 17 maddenin her birinin dolaylı utanma kavramını ölçme konusunda ayırt edici maddeler olduğunu ifade etmektedir.

4.2.2. ÇBDUÖ Geçerlik Bulguları

Dolaylı Utanma Ölçeği'ni geliştirme yolunda yapı geçerliğini belirlemek için ön uygulamada Açımlayıcı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci çalışma grubu olarak adlandırılan 340 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen nihai uygulamada faktör yapısını daha büyük örneklem grubunda tekrar denemek için AFA ve uyum testi için Doğrulamalı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle madde analizi işlemlerinden 17 maddenin faktör analizine uygun olup olmadığı belirlenmiştir. Örneklem uyum durumunun tespiti için Kaiser Meyer Olkin testinden ve çoklu normallik durumunun değerlendirilmesi için Bartlett küresellik testi'nden elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 11.'de verilmiştir.

Tablo 11. ÇBDUÖ KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Keiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü.		,941
Bartlett Küresellik Testi	Ki kare	3675,152
	sd	136
	p	,000

* $p < 0.01$ $n=17$ $N=340$

Doğrulamalı Faktör Analizine geçmeden önce ikinci çalışma grubu örnekleminin örneklem uyumunun kontrolünün yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen analiz sonucu Kaiser- Meyer- Olkin değeri 0.94 bulunmuştur. 0.90 ve üzeri Kaiser Meyer Olkin değerinin örneklem uyumu hakkında kusursuz değer olarak kabul edildiği (Tabacknick ve Fidell, 2007) bilgisi değerlendirildiğinde ikinci çalışma grubu yeterli örneklem uyumu göstermektedir. Çoklu normallik durumunun değerlendirilmesi için Bartlett Küresellik Testi kullanılmıştır. Bartlett Küresellik Testi verilerin çoklu normallik değerini hakkında fikir veren testtir. Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelendiğinde $X^2_{136} = 3675,152$, $p < 0.01$ şeklinde bulunmuştur. Buna göre verilerin normal dağıldığına dair bilgi sunmakta ve bu sonuçların istatistikî açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. Son olarak nihai ölçeğin toplam puanı üzerinden normallik varsayımlarının karşılanıp karşılanmama durumu incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 12.'de verilmiştir.

Tablo 12. ÇBDUÖ Toplam Puanı Betimleyici İstatistikleri

İstatistik	Değeri	Standart Hata
------------	--------	---------------

Ortalama	62,26	0,997
Medyan	65,00	
Varyans	338,160	
Standart Sapma	18,389	
Minimum Değer	17,00	
Maximum Değer	459,00	
Ranj	98,00	
Çarpıklık	-,355	,132
Basıklık	-,487	,264

* $p < 0.01$ $n=17$ $N=340$

Doğrulayıcı Faktör analizi aşamasına geçmeden önce verilerin normallik varsayımlarını karşılaması gerekmektedir. Değişkenlerin normal dağılım varsayımını karşılaması için toplam puanların çarpıklık basıklık katsayılarının sıfıra olabildiğinde yaklaşması gerekmektedir. Çarpıklık basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında (Büyüköztürk, 2017) bazı kaynaklara göre ise -3 ile +3 arasında olması verinin normal dağıldığının söylenmesi için yeterli değerler olduğunu söyler (Kline, 2016). Tablo 12. incelendiğinde her iki kaynağa göre de çarpıklık basıklık değerlerinin (-0,340 ve -0,483) uygun sınırlar içerisinde yer aldığı görülmüştür. Nihai ölçekten elde edilen toplam puan dağılımının normallik varsayımını karşıladığı görülmektedir. Normallik varsayımı karşılandığı tespit edildikten sonra doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

4.2.2.1. İkinci çalışma grubu açumlayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

135 kişilik birinci çalışma grubu verileriyle yapılan AFA'nın yanında faktör yapısını daha büyük örneklem grubuyla test ederek daha net bulgulara ulaşmak için 340 kişilik çalışma grubuyla da AFA gerçekleştirilmiştir. Birinci çalışma grubunda yapılan analiz ve döndürme işlemlerinin hepsi ikinci çalışma grubu verileriyle tekrar yapılmıştır. İkinci Çalışma Grubu Döndürülmüş Matris Bileşeni Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları Tablo 13.'te yamaç birikinti grafiği şekil 4.te sunulmuştur.

Tablo 13. İkinci Çalışma Grubu Döndürülmüş Matris Bileşeni Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Oranları

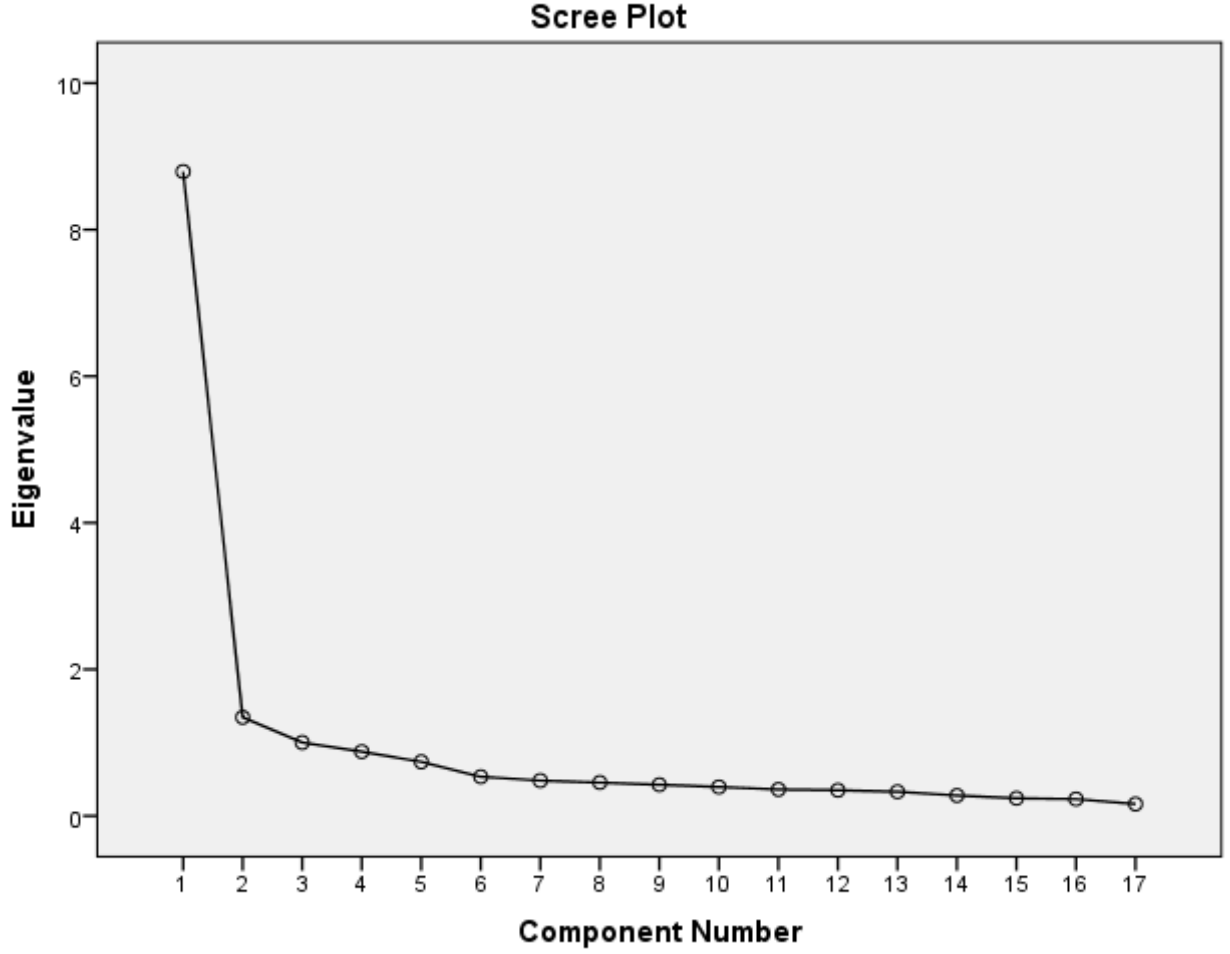
Faktör	Öz Değer	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %
1	4,648	27,339	27,339

2	4,152	24,421	51,760
3	2,340	13,764	65,524
4	0,877		
5	0,739		
6	0,534		
7	0,482		
8	0,455		
9	0,425		
10	0,396		
11	0,362		
12	0,351		
13	0,329		
14	0,279		
15	0,241		
16	0,230		
17	0,163		

---

*p<0.01 n=17 N=340

Tablo 13. incelendiğinde ölçeğin üç faktörlü yapıyı işaret ettiği görülmektedir. Üç faktör birlikte toplam varyansın %65,524'ünü açıklamaktadır. Ayrıca birinci faktör 4,648 öz değer ile toplam varyansın 27,339'unu, ikinci faktör 4,152 öz değer ile toplam varyansın 24,421'ini ve üçüncü faktör 2,340 öz değer ile toplam varyansın 13,764'ünü açıkladığı görülmektedir. Şekil 4. yamaç birikinti grafiği incelendiğinde ise grafiğin birinci faktörden sonra ani düşüş yaşadığı fakat üçüncü faktörden sonra yataylaşma gösterdiği görülmektedir. Grafik de Tablo 13. bulguları ile benzer şekilde üç faktörlü yapıyı ön görmektedir.

Şekil 4. İkinci Çalışma Grubu AFA Döndürülmüş Bileşen Matris Scree Plot Grafiği

Aşağıda üç faktör ön görülen ölçeğin madde faktörleri ve yükleri yer almaktadır.

Tablo 14. İkinci Çalışma Grubu AFA Faktörler ve Yükleri

Sıra No	Yeni Madde No	Eski Madde No	Birinci Faktör Yükü	İkinci Faktör Yükü	Üçüncü Faktör Yükü
1	1	33	0,778		
2	3	37	0,736		
3	13	69	0,711		
4	6	54	0,673		
5	16	26	0,653		
6	14	70	0,647		
7	17	32	0,624		
8	10	61	0,564		

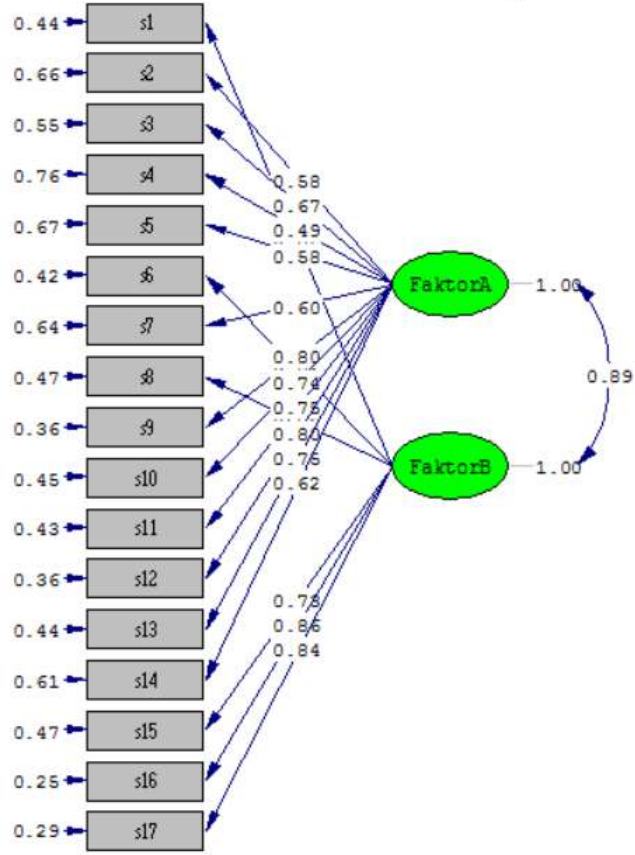
9	15	21	0,510	
10	12	70		0,716
11	11	62		0,708
12	9	60		0,698
13	8	59		0,676
14	7	58		0,662
15	4	35		0,825
16	2	39		0,739
17	5	45		0,594

* $p < 0.01$ $n=17$ $N=340$

Tablo 14. incelendiğinde 17 maddelik ölçeğin ikinci AFA sonucu faktör yüklerinin 0,510 ile 0,825 arasında değiştiği görülmektedir.

4.2.2.2. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

Açıklayıcı Faktör Analizinden (AFA) elde edilen teorik yapının doğrulanması ve yapının uyumunun sorgulanmasında (Büyüköztürk, 2017), ayrıca daha önceden değişkenler arasındaki belirlenmiş ilişkilerle ilgili hipotezlerin test edilmesinde Doğrulayıcı Faktör Analizinden (DFA) faydalanılmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2016). Birinci Çalışma grubu verileriyle gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizinde döndürme işlemi öncesi maddelerin üç faktörlü yapıyı ön gördüğü (Tablo 6. ve Şekil 2.), döndürme işlemi sonucu ise öz değeri 1'den büyük iki faktörün olduğu görülmüştü. Daha büyük örneklem grubuyla faktör yapısı hakkında daha net bilgilere ulaşmak için ikinci çalışma grubu verileriyle AFA yapılmıştır. Bu kez ölçeğin üç faktörlü yapıya işaret ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda ikinci çalışma grubu verileriyle, birinci çalışma grubu AFA'sında ortaya çıkan iki faktörlü modelin ve ikinci çalışma grubu AFA'sında ortaya çıkan üç faktörlü modelin uyum testi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Birinci çalışma grubu AFA sonucu belirlenen iki faktörlü modelin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin path(yol) diyagramı şekil 5'te ve uyum indeksleri Tablo 15'te yer almaktadır.

Chi-Square=693.84, df=118, P-value=0.00000, RMSEA=0.120

Şekil 5. İki Faktörlü Modelin Path(Yol) Diyagramı

Tablo 15. İki Faktörlü Modelin Uyum İndeksleri

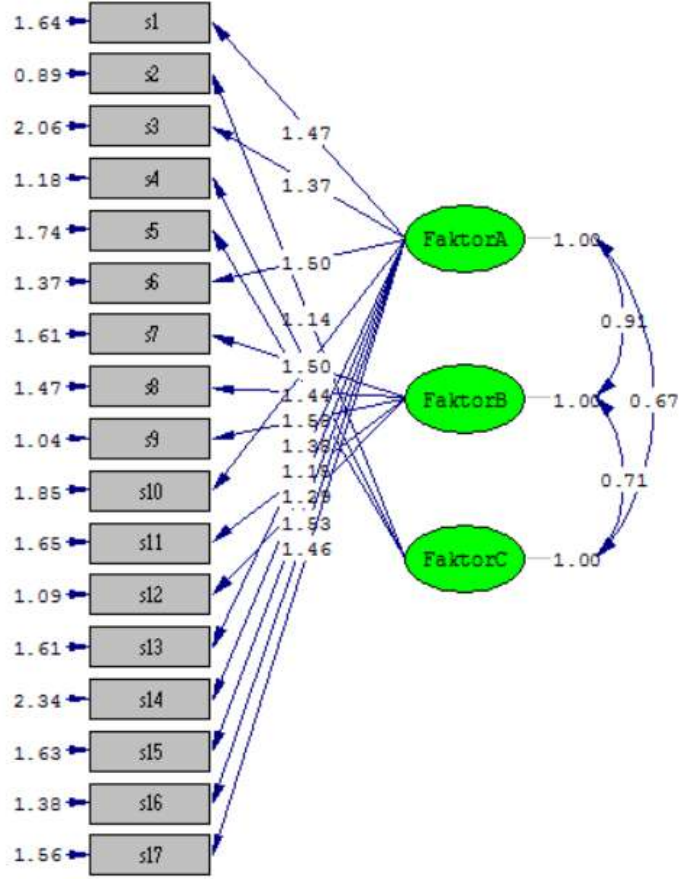
Uyum İndeksleri	Model Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Değerler	Mükemmel Uyum Değerleri
Ki Kare (X^2 ve p)	693,84 p=0	p>0.05	
Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd)	5,88	$2 < X^2/sd < 5$	$0 < X^2/sd < 2$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)	0.12	$0.05 < RMSEA < 0.08$	$0.00 < RMSEA < 0.05$
Artık Ortalamaların Karekökü (RMR)	0.06	$0.05 < SRMR < 0.08$	$0.00 < SRMR < 0.05$

Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)	0.95	0.90 <(CFI)< 0.95	0.95<(CFI)< 1.00
İyilik Uyum İndeksi(GFI)	0.81	0.90 <(GFI)< 0.95	0.95<(GFI)< 1.00
Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI)	0.75	0.85 <(AGFI)< 0.90	0.90<(AGFI)< 1.00
Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)	0.94	0.90 <(NFI)< 0.95	0.95<(NFI)< 1.00
Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI)	0.94	0.90 <(NNFI)< 0.95	0.95<(NNFI)< 1.00

* $p < 0.01$ $n = 17$ $N = 340$

Kaynak: (Tabachnick ve Fidell, 2007; Sümer, 2000; Tavşancıl, 2010)

Tablo 15. incelendiğinde iki faktörlü model için Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Artık ortalamaların Karekökü (RMR) ve p anlamlılık değerinin kabul edilebilir sınırdaki olduğu görülmüştür. Buna rağmen Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (X^2 /sd), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), İyilik Uyum İndeksi(GFI) , Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI) değerlerinin kabul edilebilir sınırın altında olduğu görülmüştür. Model bütüncül değerlendirildiğinde iki faktörlü modelin iyi uyum göstermediği görülmektedir. Buna göre önce programın düzeltme önerileri incelenmiştir. Fakat uyum için iki faktörlü modelin uygun olmadığına ulaşılmıştır. Bu yüzden üç faktörlü modelin uyum değerlerine bakılmıştır. İkinci çalışma grubu AFA sonucu belirlenen üç faktörlü modelin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin path(yol) diyagramı şekil 6.'da ve uyum indeksleri Tablo 16'da yer almaktadır.

Chi-Square=594.33, df=116, P-value=0.00000, RMSEA=0.110

Şekil 6. Üç Faktörlü Modelin Path(Yol) Diyagramı

Tablo 16. Üç Faktörlü Modelin Uyum İndeksleri

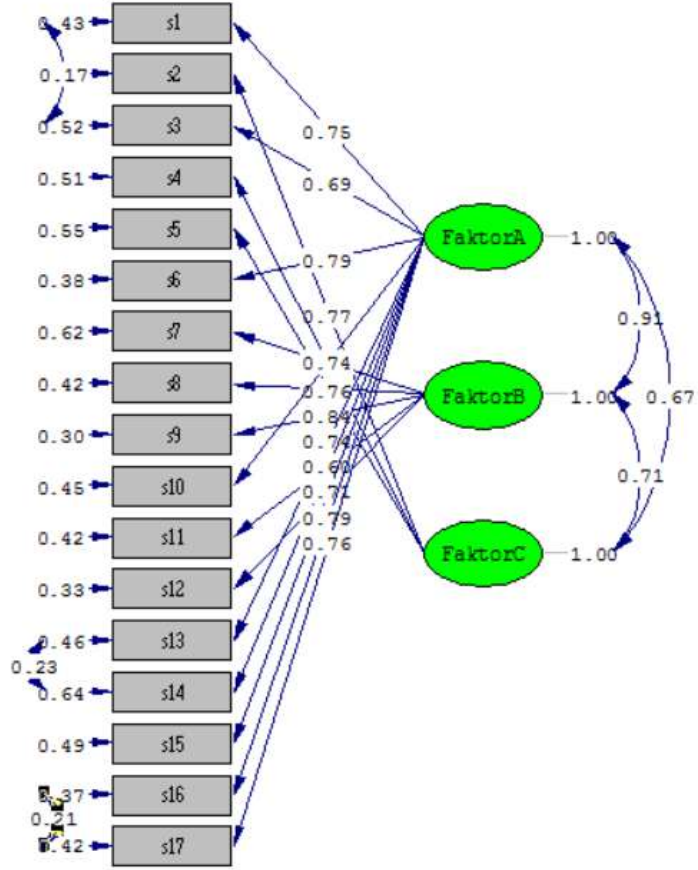
Uyum İndeksleri	Model Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Değer	Mükemmel Uyum Değeri
Ki Kare (X^2 ve p)	594,33 p=0	p>0.05	
Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd)	5,12	$2 < X^2/sd < 5$	$0 < X^2/sd < 2$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)	0.110	$0.05 < RMSEA < 0.08$	$0.00 < RMSEA < 0.05$
Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü (SRMR)	0.057	$0.05 < SRMR < 0.08$	$0.00 < SRMR < 0.05$

Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)	0.96	0.90 <(CFI)< 0.95	0.95<(CFI)< 1.00
İyilik Uyum İndeksi(GFI)	0.83	0.90 <(GFI)< 0.95	0.95<(GFI)< 1.00
Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI)	0.77	0.85 <(AGFI)< 0.90	0.90<(AGFI)< 1.00
Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)	0.95	0.90 <(NFI)< 0.95	0.95<(NFI)< 1.00
Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI)	0.95	0.90 <(NNFI)< 0.95	0.95<(NNFI)< 1.00

* $p < 0.01$ $n = 17$ $N = 340$

Kaynak: (Tabachnick ve Fidell, 2007; Sümer, 2000; Tavşancıl, 2010)

Tablo 16. incelendiğinde üç faktörlü model için Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Artık ortalamaların Karekökü (RMR) ve p anlamlılık değerinin kabul edilebilir sınırdaki olduğu görülmüştür. Buna rağmen Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (χ^2 /sd), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), İyilik Uyum İndeksi(GFI) , Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI) değerlerinin kabul edilebilir sınırın altında olduğu görülmüştür. Model bütüncül değerlendirildiğinde üç faktörlü modelin iyi uyum göstermediği görülmektedir. Buna göre önce programın düzeltme önerileri incelenmiştir. Program önerileri sonucu üç madde arasında kurulan kovaryans modelin uyumlu olmasını sağlamıştır. İkinci çalışma grubu AFA sonucu belirlenen üç faktörlü modelin düzeltme yapılmış doğrulayıcı faktör analizine ilişkin path(yol) diyagramı şekil 7.'de ve uyum indeksleri Tablo 17'de yer almaktadır.

Chi-Square=349.34, df=113, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Şekil 7. Üç Faktörlü Modelin Düzeltme Yapılmış Path(Yol) Diyagramı

Tablo 17.Üç Faktörlü Modelin Düzeltmiş Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	Model Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Değer	Mükemmel Uyum Değeri
Ki Kare (X^2 ve p)	202,56 p=0	p>0.05	
Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (X^2/sd)	3,09	$2 < X^2/sd < 5$	$0 < X^2/sd < 2$
Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)	0.079	$0.05 < RMSEA < 0.08$	$0.00 < RMSEA < 0.05$
Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü(SRMR)	0.049	$0.05 < SRMR < 0.08$	$0.00 < SRMR < 0.05$

Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)	0.98	0.90 <(CFI)< 0.95	0.95<(CFI)< 1.00
İyilik Uyum İndeksi(GFI)	0.89	0.90 <(GFI)< 0.95	0.95<(GFI)< 1.00
Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI)	0.85	0.85 <(AGFI)< 0.90	0.90<(AGFI)< 1.00
Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)	0.97	0.90 <(NFI)< 0.95	0.95<(NFI)< 1.00
Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI)	0.97	0.90 <(NNFI)< 0.95	0.95<(NNFI)< 1.00

* $p < 0.01$ $n = 17$ $N = 340$

Kaynak: (Tabachnick ve Fidell, 2007; Sümer, 2000; Tavşancıl, 2010)

Üç faktörlü model ilk analizlerde uyum göstermemiştir. Fakat model için programın önerdiği düzeltme indekslerinden teorik olarak uygun olan ve modele katkı sunan 3 düzeltme (1-3, 13-14 ve 16-17 maddeler arasında kovaryans ilişkisi kurulmuştur) sonucu modelin yeterli uyumu sağladığı görülmüştür. Tablo 17. incelendiğinde Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (NNFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), mükemmel uyum gösterirken, Ki Karenin serbestlik derecesine oranı (χ^2 /sd), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü (SRMR) ve Düzenlenmiş Uyum İyiliği İndeksi(AGFI) kabul edilebilir uyum göstermektedir. Bununla birlikte İyilik Uyum İndeksi(GFI)'nin kabul edilebilir sınıra çok yakın olmakla beraber kabul sınırının altında kalmıştır. Model bütüncül değerlendirildiğinde üç faktörlü modelin uyum ölçülerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

İki modelin kıyaslaması sonucu üç faktörlü model kabul edilmiştir. Çünkü düzeltme yapılmadan modeller karşılaştırıldığında üç faktörlü modelin uyum değerleri iki faktörlü modele göre daha iyi gözükmektedir. Maddelerin AFA sonuçlarına göre açıkladıkları toplam varyans yüzdeleri, madde faktör yükleri ve DFA uyum değerleri karşılaştırıldığında üç faktörlü modeli kabul edilir kılınmıştır. Bu şekliyle üç faktörlü modeldeki faktörler, madde ifade anlamları ve literatür eşliğinde isimlendirilmiştir.

Literatür incelendiğinde dolaylı utanma yaşayan bireylerin dolaylı utanma seviyelerinin utanç öznesinin içinde bulunduğu durumun farkında olup olmadığına ve niyetine bağlı olarak anlamlı şekilde değiştiğini göstermektedir (Krach vd., 2011, Paulus vd.,2015, Stocks vd., 2011). Buna göre ölçek maddeleri incelendiğinde 1, 3, 6, 10, 13, 14, 15, 16, 17 nolu maddelerin, utanç öznesinin farkındalık ve niyet durumuna göre dolaylı utanma deneyimlerini ifade etmektedir. Bu sebepten söz konusu maddeleri içeren faktör adının "Farkındalık ve Niyet" olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Tablo 18'de madde ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 18. Farkındalık ve Niyet Faktörüne Ait İfadeler

Madde
1. Başkalarının utanması gerektiğini düşündüğüm durumlarda o kişi utanmadığında onun adına utanırım.
3.İnsanların utanç verici şeyler yapıp bunun farkında olmaması onların yerine beni utandırır.
6.Görsel medyada utanç verici bir duruma düşen kişi gördüğümde onun adına utanırım.
10. İnsanlar olumsuz karakter özelliklerini sergilerken gördüğümde onların yerine utanırım. (Bencilce davranmak, yalan söylemek vb.)
13. Bir ortamda insanlar ortamın doğasına aykırı davrandığında onlar adına utanırım.
14. Toplum tarafından onaylanmayacak davranışlar sergileyenleri gördüğümde onlar adına utanırım.
15. Toplumsal statüsü yüksek biri utanç verici bir duruma düştüğünde onun adına utanırım.
16. Utanç verici şeyler yapan birisini gördüğümde onun yerinde ben varmışım gibi hissediyorum.
17. Utanç verici bir eylem gerçekleştiren birini gördüğümde o eylemi ben gerçekleştirmişim gibi hissederim.

Literatür incelendiğinde utanma sürecinin bireylerde rahatsızlık veren bir süreç olduğunu (Goffman, 1956; Edelman, 1981; Sattler, 196) görmekteyiz. Dolaylı utanma yaşanan bireyler nöropsikolojik yönden incelendiğinde başkalarını utanç verici anlarda gördüklerinde empati duydukları ve beyindeki acı bölgesinde aktifleşme olduğunu görülmüştür (Krach vd., 2011; Paulus vd., 2013, 2015, 2018). Bu tür hisler yaşanan bireylerin bir tür sosyal acı hissettiği görülmüştür (Meyer, Williams, Eisenberger, 2015). Ayrıca utanç verici durumdaki bireylerin hayali kuran bireylerin bile bu durumdan rahatsızlık yaşadığı görülmüştür (Hawk, Fischer ve Van Kleef, 2011). Bu doğrultuda ölçek maddeleri incelendiğinde 7,8,9,10,11 nolu maddelerin dolaylı utanma sürecinde izleyicilerin duyduğu rahatsızlığı ve sosyal acıyı ifade ettiğinden yola çıkarak bu faktör adının "Sosyal Acı" olmasına karar verilmiştir. İkinci faktöre ait madde ifadeleri Tablo 19.'da gösterilmiştir.

Tablo 19.Sosyal Acı Faktörüne Ait İfadeler

Madde
7. Başkasının utanç verici duruma düştüğünü gördüğümde bu durumu sonlandırmak için yoğun istek duyarım.
8. Başkalarının bir ortamda yaptığı hatalardan kendim hata yapmış gibi etkilenirim.
9. İzleyicilerin fazla olduğu bir ortamda başkalarının utanç verici bir durumla karşı karşıya kalması en az onun kadar beni de utandırır.
11. Başkalarını utanç verici bir durumda görünce o an hiç bitmeyecekmiş gibi gelir.
12. Ben yaşasam utanırdım dediğim durumlara başka insanlar düşse dahi kendimi utanmış hissederim.

Literatür incelendiğinde bireylerin utanç öznesine olan yakınlığı arttıkça utanma düzeylerinde artış olduğu görülmektedir (Fortune ve Newby-Clark, 2008). Benzer şekilde sosyal yakınlık arttıkça dolaylı utanmanın da arttığı görülmüştür (Müller-Pinzler, Rademacher, Paulus ve Krach, 2016). Dolaylı utanma yaşayan bireylerin utanç öznesiyle kurduğu duygusal ilişki izleyicinin kendini yakınlık kurduğu kişinin yerine koymasına sebep olur (Stocks vd.,

2011). Sosyal hedefe olan yakınlığın izleyicilerin utanç öznesiyle kendini aynı grupta görmesine (Chekroun ve Nugier, 2011) ve sosyal norm ihlalden kendisini sorumlu hissetmesine sebep olmaktadır (Rademacher, Paulus ve Krach, 2016). Tüm bu sebeplerden ölçek maddeleri incelendiğinde 2, 4 ve 5 nolu maddelerin dolaylı utanma yaşayan bireylerin utanç öznesiyle kurduğu yakınlık ile ilgili olduğundan bu faktörün "Yakınlık" olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Tablo 20.'de üçüncü faktöre ait madde ifadelerine yer verilmiştir.

Tablo 20. Yakınlık Faktörüne Ait İfadeler

Madde
2. Bana yakın olan kişilerin diğer insanların önünde utanç verici bir şey yapması beni utandırır.
4. Referans olduğum kişi utanç verici bir duruma düşerse onun adına utanırım.
5. Benimle benzer dünya görüşüne sahip olduğuna inandığım insanlar küçük duruma düşerse onların adına utanırım.

Aşağıda üç faktörlü ÇBDUÖ için faktörler arasındaki korelasyon matrisi verilmiştir.

Tablo 21. Faktörler Arası Korelasyon Tablosu

	1	2	3
Farkındalık ve Niyet (1)	1.00	0.91*	0.67*
Sosyal Acı (2)		1.00	0.71*
Yakınlık (3)			1.00

* $p < 0.05$ $n=17$ $N=340$

Tablo 21. incelendiğinde "Farkındalık ve Niyet" ile "Sosyal Acı" arasında $r=0.91$, "Sosyal Acı" ile "Yakınlık" arasında $r= 0.71$ ve "Farkındalık ve Niyet" ile "Yakınlık" arasında $r=0.67$ olmak üzere üç faktör birbiri ile istatistiki olarak anlamlı korelasyona sahiptir Ayrıca faktörler arası en yüksek korelasyon kat sayısı "Farkındalık ve Niyet" ile "Sosyal Acı" arasında olduğu görülmektedir. Modelin uyum indeksleri ve korelasyon değerleri incelendikten sonra modelin standardize edilmiş yük değerleri, standardize edilmiş regresyon değerleri ve t değerleri incelenmiştir. Tablo 22.'de bu bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 22. Üç Faktörlü Modele İlişkin Standardize Edilmiş Yük, R² ve T Değeri

Maddeler-Faktör Adı	Standardize Edilmiş Yük Değeri	R ² Değeri	T Değeri
s6- Farkındalık ve Niyet	0,79	0,62	10.55*
s1- Farkındalık ve Niyet	0,74	0,57	11.10*
s3- Farkındalık ve Niyet	0,69	0,48	11.51*
s10- Farkındalık ve Niyet	0,78	0,55	10.68*
s13- Farkındalık ve Niyet	0,76	0,54	10.83*
s14- Farkındalık ve Niyet	0,63	0,36	11.93*
s15- Farkındalık ve Niyet	0,71	0,51	14.68*
s16- Farkındalık ve Niyet	0,79	0,63	17.09*
s17- Farkındalık ve Niyet	0,76	0,58	16.04*
s7-Sosyal Acı	0,63	0,38	12.19*
s9- Sosyal Acı	0,83	0,70	10.06*

s12- Sosyal Acı	0,81	0,67	10.51*
s11- Sosyal Acı	0,77	0,58	11.11*
s8- Sosyal Acı	0,76	0,58	11.30*
s4- Yakınlık	0,70	0,49	9.75*
s2- Yakınlık	0,77	0,59	10.31*
s5- Yakınlık	0,67	0,45	8.27*

* $p < 0.0001$ $n = 17$ $N = 340$

Üç Faktörlü modele ilişkin Tablo 22. incelendiğinde Standardize Edilmiş Yük Değerilerinin .50 ve üzerinde olduğu yani istenen değerde olduğu görülmektedir (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006). Faktör yüklerinin .63 ile .83 arasında değiştiği görülmektedir. Tüm bu değerlerin kabul görmesi için t değerinin anlamlı ve kritik değer (t>1.96) üzerinde olması (Çokluk vd., 2016; Şimşek, 2007) gerekmektedir. Model t değerleri 8.27 ile 12.19 arasında değişmektedir. Bu doğrultuda modelin söz konusu varsayımları karşıladığı görülmektedir.

R² değerleri incelendiğinde ise Farkındalık ve Niyet faktörünü en iyi açıklayan maddenin 16. madde olduğu, Sosyal Acı faktörünü en iyi açıklayan maddenin 9. madde olduğu ve Yakınlık faktörünü en iyi açıklayan maddenin 2. madde olduğu görülmektedir.

4.2.2.3. ÇBDUÖ ölçüt dayanıklı geçerliğe ilişkin bulgular

Ölçüt geçerliği, bir ölçeğin benzer nitelikleri ölçen başka ölçek veya ölçeklerle arasındaki ilişkiyi anlamlı olup olmamasına göre değerlendiren geçerlik türüdür (Büyüköztürk, 2002). Bu çalışmada ölçüt geçerliğini çalışmada kullanılmak üzere ölçüt olarak Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (Bugay ve Demir, 2011) ve Dolaylı Utanma Ölçeği (Uysal vd., 2014) kullanılmıştır. ÇBDUÖ ile arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı korelasyon yöntemiyle belirlenmiş ve sonuçlar Tablo 23. 'de gösterilmiştir.

Tablo 23. Ölçekler Arası Toplam Puan Korelasyon Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7
Dolaylı Utanma	1.00	-0.116*	0.212**	0.205**	0.168**	0.262**	0.792**

Ölçeği-17(1)						
SUSÖ Alt Ölçek Gurur (2)	1.00	-0.198**	-0.327**	-0.023	-0.426*	-0.134*
SUSÖ Alt Ölçek Suçluluk (3)		1.00	0.777**	0.014	0.443**	0.210**
SUSÖ Alt Ölçek Utanç (4)			1.00	-0.097	0.531**	0.173**
Totonto Empati Ölçeği (5)				1.00	0.029	0.177**
Durumluk Kaygı Envanteri (6)					1.00	0.230**
Dolaylı Utanma Ölçeği (7)						1.00

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$ $n = 17$ $N = 340$

Tablo 23. incelendiğinde ÇBDUÖ, Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği'nin Gurur alt boyutu ile negatif yönde istatistiki olarak anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur ($r = -0.116$, $p < 0.05$). ÇBDUÖ, Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeğinin Suçluluk alt boyutu ($r = 0.212$, $p < 0.01$) ve Utanç alt boyutu ($r = 0.205$, $p < 0.01$) ile pozitif yönde istatistiki olarak anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur. Yine benzer şekilde ÇBDUÖ, Dolaylı Utanma Ölçeği ($r = 0.792$, $p < 0.01$), Toronto Empati Ölçeği ($r = 0.168$, $p < 0.01$) ve Durumluk Kaygı Envanteri ($r = 0.262$, $p < 0.05$) ile pozitif yönde istatistiki olarak anlamlı şekilde ilişkili bulunmuştur.

4.2.3. ÇBDUÖ Güvenirlilik Bulguları

Güvenirlilik, ölçme sonucu ölçülmek istenen özelliğin doğru şekilde ölçülebilmesini ve bir değişkenin gerçek değerinin ölçme aracı tarafından tam ve doğru ölçülebilme derecesidir (Büyüköztürk, 2002). Ölçeğin güvenirlilik değerinin incelenmesinde Cronbach alfa katsayısı kullanılmıştır. Bu katsayı aynı zamanda iç tutarlılığın yani homojenliğin ölçüsüdür (DeVellis, 2014). Tablo 24. 'te ÇBDUÖ'nün Cronbach Alfa değerleri gösterilmiştir.

Tablo 24. ÇBDUÖ Cronbach Alpha Güvenirlilik Değeri

Madde Sayısı	Faktör Adı	Cronbach Değeri (α)	Alpha	Katılımcı Sayısı
9	Farkındalık ve Niyet	0,918		340
5	Sosyal Acı	0,874		340
3	Yakınlık	0,750		340
17	Ölçek Toplam	0,941		340

Tablo 24'e göre nihai ölçeğin genelinden elde edilen α güvenirlilik katsayısı (.94) olarak hesaplanmıştır. Farkındalık ve Niyet Faktörü için α güvenirlilik katsayısı (.92), Sosyal Acı Faktörü için α güvenirlilik katsayısı (.87) ve Yakınlık Faktörü için α güvenirlilik katsayısı (.75) olarak hesaplanmıştır. Güvenirlilik katsayısının yeterli kabul edilmesi için kritik değerin .70 olduğu belirtilmiştir (Büyüköztürk, 2017; Kline, 2016; Nunnally ve Bernstein, 1994). Buna dayanarak ÇBDUÖ'nün güvenirlilik katsayılarının kritik değerin üstünde olduğu görülmektedir.

4.3. ÇBDUÖ'den Alınan Puanların Sosyo-Demografik Değişkenlerine Göre İncelenmesi

Aşağıda ÇBDUÖ'den alınan toplam puanların cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre karşılaştırılma bulgularına yer verilmiştir.

4.3.1. ÇBDUÖ Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı bağımsız gruplar t-testiyle belirlenmiştir.

Tablo 25. ÇBDUÖ Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Değişken	N	Ortalama	S	sd	t	p
Kadın	226	75.53	22.18	338	1.08	0.27
Erkek	114	72.69	23.07			

* $p < 0.05$ $n=17$ $N=340$

Tablo 25. incelendiğinde kadın öğrencilerin dolaylı utanma ortalamasının ($\bar{X} = 75.53$), erkek öğrencilerin ortalamasına ($\bar{X} = 72.69$) göre yüksek olduğu görülmektedir. Aradaki bu farkın manidarlığı incelendiğinde; üniversite öğrencilerinin ÇBDUÖ'den aldıkları puanlar cinsiyet açısından manidar bir fark göstermemektedir ($t(338)=1.08$, $p > 0.05$).

4.3.2. ÇBDUÖ Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı bağımsız gruplar t-testiyle belirlenmiştir.

Tablo 26. ÇBDUÖ Sınıf Düzeyine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Değişken	N	Ortalama	S	sd	t	p
1. ve 2. Sınıf	222	77.11	21.86	338	2.83	0.005
3. ve 4. Sınıf	118	69.81	22.97			

* $p < 0.05$ $n=17$ $N=340$

Tablo 26. incelendiğinde 1. ve 2. Sınıf öğrencilerinin dolaylı utanma ortalamasının ($\bar{X} = 77.11$), 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin ortalamasına ($\bar{X} = 69.81$) göre yüksek olduğu görülmektedir. Aradaki bu farkın manidarlığı incelendiğinde; üniversite öğrencilerinin ÇBDUÖ'den aldıkları puanların sınıf düzeyleri açısından manidar bir fark gösterdiği görülmektedir ($t(338)=2.83$, $p < 0.05$).

4.3.3. ÇBDUÖ'nün Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların yaş gruplarına göre manidar bir fark oluşturup oluşturmadığının karşılaştırılmasını yapmak üzere ANOVA testi kullanılmıştır. Yaş gruplarına göre ANOVA Testi sonuçlarına Tablo 27'de yer verilmiştir.

Tablo 27. ÇBDUÖ Yaş Gruplarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Grup	n	Sıra	sd	F	p
			Ortalama			
Yaş Grubu	18-19	110	77.21	2	5.40	0.005
	20-21	158	76.81			
	22 ve üzeri	72	66.98			

* $p < 0.05$ $n=17$ $N=340$

Tablo 27. incelendiğinde 18-19 yaş aralığındaki öğrencilerin ($n=110$) ÇBDUÖ'den aldıkları puanların sıra ortalaması ($\bar{X} = 77.21$), 20-21 yaş aralığındaki öğrencilerin ($n=158$) sıra ortalaması ($\bar{X} = 76.81$), 22 ve üzeri yaş aralığındaki öğrencilerin ($n=72$) sıra ortalaması ($\bar{X} = 66.98$) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin ÇBDUÖ'den aldıkları puanların yaş gruplarına göre istatistikî açıdan manidar bir fark oluşturduğu görülmüştür ($F = 5.40$, $p < 0.05$). Oluşan bu anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının incelenmesi amacıyla çoklu karşılaştırma (Post-Hoc) testlerinden Tukey HSD Testi yapılmıştır.

Tablo 28. Yaş Grupları Tukey-HSD Testi Sonuçları

(I) yaş	(J) yaş	Ortalamalar Farkı (I-J)	Standart Hata	p
18-19	20-21	1,015	2,262	,928
	22 ve üzeri	10,232*	2,761	,007
20-21	18-19	-1,015	2,262	,928
	22 ve üzeri	9,216*	2,590	,010
22 ve üzeri	18-19	-10,232*	2,761	,007
	20-21	-9,216*	2,590	,010

* $p < 0.05$ $n=17$ $N=340$

Tablo 28. incelendiğinde Tukey testi sonucuna göre, 18-19 yaş grubu puan ortalaması ile 22 ve üzeri yaş grubu puan ortalaması arasında ($\bar{X}_{18-19} - \bar{X}_{22 \text{ ve üzeri}} = 10.232$; $p < .05$) anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bu fark 18-19 yaş grubu puan ortalaması olan öğrencilerin lehinedir. 20-21 yaş grubu puan ortalaması ile 22 ve üzeri yaş grubu puan ortalaması arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($\bar{X}_{20-21} - \bar{X}_{22 \text{ ve üzeri}} = 9.21$; $p < .05$). Bu fark 20-21 yaş grubu puan ortalaması olan öğrencilerin lehinedir. Sonuç olarak öğrencilerin yaşları arttıkça dolaylı utanma toplam puanlarında manidar artış görülmektedir.

BÖLÜM V: TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma kapsamında hedeflenen Dolaylı Utanma ölçeği geliştirme süreci bulgular ve literatür eşliğinde değerlendirilmiştir.

5.1. ÇBDUÖ'nün Geçerliğine İlişkin Tartışma

Araştırma kapsamında geliştirilen ÇBDUÖ yapı geçerliğini ortaya koymak amacıyla birinci çalışma grubu verileriyle AFA yapılmış iki faktörlü yapı ön görülmüş, ikinci çalışma grubu verileriyle birinci çalışma AFA'sında ortaya çıkan 17 madde üzerinde tekrar AFA yapılmış üç faktörlü model ön görülmüştür. Sonuç olarak ön görülen iki model ikinci çalışma grubu verileriyle DFA yapılarak test edilip karşılaştırılmıştır. Ölçüt geçerliğini belirlemek amacıyla, utanma süreçlerini utanç, suçluluk duygusu ve gurur duygusu perspektifinde ele alan Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (SUSÖ), Dolaylı Utanma Ölçeği (DU), Toronto Empati Ölçeği (TEÖ) ve Durumluk Kaygı Envanteri (DKE) ve ile ÇBDUÖ arasındaki ilişki incelenmiştir.

5.1.1. ÇBDUÖ'nün Yapı Geçerliğe İlişkin Tartışma

Yapı geçerliğini belirlemede önce uzman görüşleri ve literatür incelemesi sonucu elde edilen 71 soruluk madde havuzunun değerlendirmesi yapılmış ve madde analizlerine bakılmıştır. AFA yapılması için gerekli varsayımların karşılandığı belirlendikten sonra AFA gerçekleştirilmiştir. AFA sonuçlarına göre 71 soruluk taslak ölçekteki maddelerin faktörleşme durumu döndürme işlemi ile gerçekleştirilmiştir. Binişiklik özelliği ve faktör yük değerleri kestirim noktası dikkate alınarak yapılan işlemler sonucunda döndürme ile birlikte yapılan analiz sonucu 17 maddelik form ortaya çıkmıştır. Öz değeri 1'den büyük iki faktör olmak üzere 17 maddelik ölçeğin tamamın açıkladığı varyans değeri %57'dir. Döndürme işlemi sonrası öz değeri 1'e çok yakın bir faktörün daha olduğu gözlenmiş ve madde anlamları dikkate alınarak faktör yapısı hakkında daha net kararlar alabilmek adına daha büyük örneklem grubu olan ikinci çalışma grubuna uygulanan 17 maddelik form üzerinden AFA yapılmıştır. Bu sefer üç faktörlü yapı ön görülmüş ve üç faktörün toplam varyansın %65'ini açıkladığı görülmüştür. Açıklanan varyansın sayıca büyük olan örneklemde yüksek olması ve faktörleşmenin daha iyi gözükmesi sebebiyle iki modelin de karşılaştırılmasına karar verilmiştir. Literatür incelendiğinde bazı araştırmacılar ölçek geliştirme çalışmalarında ilk önce AFA yapıp madde azaltma yapmayı ve ön görülen faktör yapısının farklı örneklem grubunda DFA ile test edilmesini önermektedir (Erkuş, 2017; Cabrera-Nguyen, 2010). Kline

(2016) ise aynı örnekleme hem AFA hem DFA yapılırsa farklı modellerin test edilmesini önermektedir. Bu çalışmada birinci çalışma grubu ile AFA yapıp ölçek madde sayısına son şekli verilmiş ve ön görülen iki faktörlü model ikinci çalışma grubuyla test edilmiştir. Ayrıca ikinci çalışma grubuyla tekrar AFA yapılarak ön görülen üç faktörlü model DFA yapılarak test edilmiştir. Öne çıkan iki model karşılaştırılarak öncelikle düzeltme yapılmadan karşılaştırılmıştır. Daha sonra her iki modelin de düzeltme önerileri modelde uygulandığında üç faktörlü modelin üç düzeltme ile uyum gösterdiği görülmüştür. Modeller bütüncül karşılaştırıldığında hem her iki AFA'da ortaya çıkan açıklanan toplam varyans, madde faktör yükleri ve literatüre göre madde yerleşim planları, hem de DFA uyum değerleri üç faktörlü modeli, karşılaştırılan iki model içerisinde en uygun model olarak belirlenmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla bu bilgiler yapılan işlemlerin istatistiksel ve alan yazını açıdan ölçeğin geçerli olduğuna kanıt oluşturmaktadır. Bu sebeplerden ÇBDUÖ üç faktörlü kabul edilmiştir.

Literatüre göre sosyal bilimler alanında açıklanan toplam varyans oranının %40'ın üzerinde olmasının (Kline, 2016) veya %40 ile %60 arasında olmasının yeterli olduğu kabul edilir (Özdamar, 2016; Tavşancıl, 2010). Buna göre açıklanan %65'lik toplam varyans oranının kabul edilebilir değerde olduğu söylenebilir.

DFA araştırmacıların veri-model uyumunu test ettiği güçlü bir analiz yöntemidir (Çokluk, Şekercioğlu, ve Büyüköztürk, 2016; Kline, 2016; Yılmaz ve Çelik, 2009). Üç faktörlü modelin uyum indeksleri değerlendirildiğinde kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Üç faktörlü modelin faktör yük değerlerinin .63 ile .83 arasında değiştiği ve t değerleriyle birlikte $p < 0.01$ seviyesinde anlamlı olduğu için geçerliliği sağladığı söylenebilir (Kline, 2016). Yurtiçi literatür incelendiğinde dolaylı utanmayı ölçebilecek tek ölçek olan 8 maddelik Dolaylı Utanma Ölçeği (Uysal vd., 2014) tek boyuttan oluşmaktadır. Fakat yurtdışı literatür incelendiğinde dolaylı utanmanın çok boyutlu yapısından söz edilmektedir (Modigliani, 1968; Krach vd., 2011). Öyle ki dolaylı utanmayı kavramsallaştırıp literatüre kazandıran Krach vd. (2011) dolaylı utanmanın farkındalık, niyet matrixi içerisinde çok boyutlu değerlendirilmesini önerirken, Stoch vd. (2011) ve Paulus vd. (2015) dolaylı utanmanın başkalarına yakınlık hissetme ile ayrı bir başlık altında değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca dolaylı utanma yaşayan kişilerin bir tür sosya acı yaşadıklarını görülmektedir (Meyer, Williams, Eisenberger, 2015). Bu bilgilere göre ortaya çıkan "Farkındalık ve Niyet", "Sosyal Acı" ve "Yakınlık" faktörleri ile birlikte dolaylı utanmayı ölçen ÇBDUÖ mevcut literatür ile uyum içindedir. Tüm bu bilgiler üç faktörlü modelin yapı geçerliğinin yeterli olduğuna işaret

etmekle birlikte üç faktörlü yapıyı literatürün de desteklediğini göstermektedir. Sonuç olarak üç faktörlü ÇBDUÖ'nün yapısal açıdan geçerli olduğunu göstermektedir.

5.1.2. ÇBDUÖ Ölçüt Geçerliğine İlişkin Tartışması

Ölçek geliştirme çalışmalarında, geliştirilen ölçeğin kuramsal olarak ilişkili benzer ölçeklerle bir noktada karşılaştırma ve doğrulamanın yapılması ölçüt geçerliğini oluşturmaktadır ve ölçekler arası korelasyon katsayısının hesaplanmasına dayalı değerlendirme yapılmaktadır (DeWellis, 2014; Erkuş, 2017). Bu araştırmada da ölçüt geçerliği için geliştirilen ÇBDUÖ, Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği (SUSÖ), Toronto Empati Ölçeği (TEÖ), Durumluk Kaygı Envanteri (DKE) ve Dolaylı Utanma Ölçeği (DUÖ) ile arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı korelasyon yöntemiyle incelenmiştir.

Dolaylı utanma yaşanan bireyler, utanmanın da temelinde olan rahatsızlık, pişmanlık ve sebebi belirsiz suçluluk duygularını yaşamaktadır (Miller, 1992; Gofman, 1956) ve gurur duygusunun da utanmaya sebep faktörler olduğunu bilmekteyiz (Lewis, 1995). Bu yüzden ölçüt için Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği'nin seçilmesi uygun görülmüştür. Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeğinden toplam puan alınmadığı için alt boyutlar üzerinden ilişki durumu incelenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde Sürekli Utanç ve Suçluluk Ölçeği'nin Gurur alt boyutu ile negatif yönde, Utanç ve Suçluluk alt boyutları ile pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Düşük düzeyde ilişkinin varlığı dolaylı utanmanın yapısının psikolojide yer alan duygusal süreçlerin birçoğunu bünyesinde barındırmasından kaynaklı olabilir.

Dolaylı utanma, literatürde kavramsallaştırma süreci boyunca empatiyle ilişkisi sebebiyle empatik utanma olarak değerlendirilmiştir (Miller, 1987; Orta vd., 2016; Stocks vd., 2011). Bu doğrultuda ÇBDUÖ'ye ölçüt olarak Toronto Empati Ölçeği'nin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda ÇBDUÖ ile Toronto Empati Ölçeği arasındaki ilişkinin analizi yapıldığında istatistiki olarak pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç dolaylı utanmanın empati ile ilişkili olduğu diğer araştırma bulgularıyla örtüşen bir bulgudur (Krach vd., 2011; Orta vd., 2016; Uysal vd., 2014). İlişki düzeyinin düşük çıkması örneklem yapısı ile ilgili olabilir.

Utanmanın ortak tanımı gereği, doğasında bireylerde oluşturduğu rahatsızlık ve gerginlik hissi bulunmaktadır (Goffman, 1956; SolomonJ, 1954; Miller ve Tangney, 1994; Parrott ve Smith, 1991). Ayrıca utanma sürecinde kaygının yoğunluğunun arttığı (Buss, 1980; Schlenker

ve Leary, 1982) ve utanmanın halihazırda meydana gelen olayların ortaya çıkardığı bir duygu olduğu (Miller, 2010) dikkate alınarak Durumluk Kaygı Envanteri'nin ÇBDUÖ geliştirme aşamasında ölçüt olabileceğine karar verilmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen ÇBDUÖ ile Durumluk Kaygı Envanteri arasındaki ilişkinin analizi yapıldığında istatistiki olarak pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu durum bireylerin dolaylı utanma deneyimini yaşarken kaygı belirtilerini gösterme ihtimalinin olduğuna işaret etmektedir.

Dolaylı Utanma Ölçeği de mevcut konuyu birebir ölçmesi açısından son ölçüt olarak seçilmiştir. ÇBDUÖ ile Dolaylı Utanma Ölçeği arasındaki ilişkiye bakıldığında yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Türkiye'de dolaylı utanmayı ölçebilecek geçerli ve güvenilir tek ölçek olan Dolaylı Utanma Ölçeği (Uysal vd., 2014) ile araştırma kapsamında geliştirilen ÇBDUÖ yüksek düzeyde ilişki göstermesi beklendik ve istendik bir bulgudur ve ölçüt geçerliği için en belirgin kanıttır.

Sonuç olarak araştırma kapsamında kullanılan tüm ölçeklerin geliştirilen Dolaylı Utanma Ölçeği ile anlamlı şekilde ilişkili olduğu görülmektedir. Ölçek geliştirme sürecinde geliştirilen ölçeğin ölçüt olarak belirlenen ölçeklerle ilişkili olmasının ölçüt geçerliğini sağladığını ifade etmektedir (Erkuş, 2012; Tavşancıl, 2010). Sonuç olarak geliştirilen ÇBDUÖ'nün ölçüt geçerliğine sahip olduğu yorumu yapılabilir.

5.2. ÇBDUÖ'nün Güvenirliğine İlişkin Bulguların Tartışılması

ÇBDUÖ'nün güvenirliğine ilişkin kanıt sunmak amacıyla iç tutarlılık güvenirliği, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanarak ölçülmüştür (Büyüköztürk, 2002). Ölçeğin güvenilir kabul edilmesi için Cronbach alfa değerinin +1 veya +1'e yakın olması beklenmektedir (DeVellis, 2014). Sosyal bilimler alanında .70 ve üzeri alfa değerine sahip ölçekler güvenilir kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2002, Erkuş, 2012). Bu çalışmada taslak ölçeğin ve nihai ölçeğin güvenirlilik derecesinin +1'e oldukça yakın olduğu için, geliştirilen üç faktörlü ölçeğin dolaylı utanmayı ölçmede güvenilir bir araç olduğu yorumu yapılabilir.

Maddeler arasındaki iç tutarlılığı belirleme yöntemlerinden bir tanesi de madde ayırt edicilik indeksleridir ve iç tutarlılık güvenirliği belirlemede bir yöntemdir (Büyüköztürk, 2017). Likert tipi ölçeklerde 1-0 gibi iki kategorik işlemler yoluyla ayırt edicilik hesaplanmadığı için %27'lik alt ve üst grup madde ortalamaları farkın anlamlılığı üzerinden ayırt edicilik yorumlanabilir (Tezbaşaran, 2008). Bu yüzden madde analizleri gerçekleştirilirken ayırt edicilik için bağımsız örneklem t testi ile alt grup üst grup arasındaki ortalamaları

manidarlığı araştırılmıştı ve manidar olduğu görülmüştü. Tüm bu sonuçlara dayanarak üç faktörlü 17 maddelik ÇBDUÖ'nün güvenilir bir araç olduğu yorumu yapılabilir.

5.3. ÇBDUÖ'nün Toplam Puanlarının Demografik Değişkenler Açısından Tartışılması

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların cinsiyete göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı incelendiğinde cinsiyete göre manidar bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Kadınların utanç verici durumlar karşısında erkeklere göre daha güçlü duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerinin olabileceği (Miller,1995) ve kadınların erkeklere göre utanabilirliğinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Modigliani, 1968). Bu araştırmanın bulguları bu bilgiyle çelişiyor olsa da yurtiçi literatür incelendiğinde dolaylı utanma üzerine yapılan ölçek geliştirme çalışmasında dolaylı utanmanın cinsiyete göre anlamlı bir fark oluşturmadığı bulgulanmıştır (Uysal, Akbaş, Helvacı ve Metin, 2014). Yine aynı ölçeğin Amerika örnekleminde geçerlik ve güvenilirliğinin incelendiği bir çalışmada da cinsiyetin dolaylı utanma üzerinde manidar bir değişken olmadığı bulunmuştur (Orta, Uysal, Helvacı, Akbaş, Bryan, 2016). Bireylerde dolaylı utanma, anksiyete duyarlılığı ve empatik eğilim arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir yüksek lisans tezinde (Aydede, 2019) ve dolaylı utanma ile öz-duyarlık arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka yüksek lisans tezinde dolaylı utanmanın cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediği bulgulanmıştır (Canpoyraz, 2017). Dolaylı utanmayı yordayamada Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Mükemmeliyetçiliğin rolünün araştırıldığı bir çalışmada öğretmenlerin dolaylı utanma puanlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür (Yukay Yüksel, Türkücü ve Albayrak, 2020). Buna göre bu çalışmada elde edilen bulgular literatürü destekler nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Dolaylı utanmanın yapısı itibariyle benliğin sunumuyla ve sosyal normların bireyler üzerindeki algılama biçimleriyle alakalı olduğu düşünüldüğünde (Goffman, 1956; Miller, 1995), dolaylı utanmayı kadın erkek olarak değil birey olarak bütüncül değerlendirmenin daha etkili olabileceği yorumunu yaptırmaktadır.

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların sınıf düzeylerine göre manidar bir fark oluşturup oluşturmadığının karşılaştırılması yapıldığında manidar bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılığa ilişkin literatürün yol gösterdiği bulgu yoktur. Bireyler utanmaya yönelik bakış açılarını oluştururken iç grup üyeleri halinde hareket ederler (Eller, Koschate ve Gilson, 2011). Dolayısıyla iç grup dinamiğinin sonuçları gruplar arası farklılığı oluşturmuş olabilir.

ÇBDUÖ'den elde edilen toplam puanların yaş gruplarına göre manidar bir fark oluşturup oluşturmadığının karşılaştırılması yapıldığında manidar bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığı hakkında bilgi edinmek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonuçlarının anlamlı olduğu ve farklılığın 18-19 yaş grubu lehine olduğu görülmüştür. Literatürde dolaylı utanmanın spesifik şekilde yaş değişkeniyle yapılan çalışmanın olmadığı görülmüştür. Test bulguları göstermiştir ki katılımcıların yaşları arttıkça dolaylı utanma puan ortalamalarında düşüş gözlenmektedir. Bu durum sınıf düzeylerinin artmasıyla dolaylı utanma puanlarının düşüş gösterdiği bulgusuyla bir ölçüde paralellik göstermektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri yaşlarıyla doğru orantılı arttığı düşünüldüğünde yaş faktörünün dolaylı utanma üzerinde görece değerli yeri olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak bireyler kendilerine göre yaşça daha büyük olan bireylerden daha fazla dolaylı utanma duygusunu deneyimliyor denilebilir. Sosyal anksiyete modeli (Buss,1980) ergenlerin ve gençlerin sosyal kaygı düzeylerinin yaş arttıkça azalma gösterdiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde dolaylı utanmaya temel olan kuramlardan sosyal değerlendirilme kuramı (Miller, 1996) ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinin bireylerin toplum tarafından kendine yer edinme çabasının zirvede olduğu bir dönem olduğunu ileri sürmektedir. Utanmanın temelinde sosyal değerlendirilme endişesi yatmaktadır (Miller, 2010). Yaş olarak daha genç olan bireyler toplumsal ve kültürel normlara karşı gelme endişesine karşı daha hassastır (Furmark, 2002; Miller, 1992; Schlenker ve Leary, 1982a). Kuramsal bilgiler dolaylı utanmanın bu çalışmada bulgularan 18-19 yaş aralığında daha fazla toplam puan vermesini açıklamaktadır.

6. SONUÇ

ÇBDUÖ geliştirme sürecinin genel bir değerlendirmesini yapmadan önce özet olarak gerçekleştirilen işlem basamaklarını sunmak faydalı olacaktır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen işlem basamakları aşağıdaki gibidir:

1. 71 maddeden oluşan bir madde havuzu oluşturulmuştur.
2. 71 madde 135 kişiden oluşan birinci çalışma grubuna uygulanarak ön çalışma yapılmıştır.
3. Ön çalışma analizleri sonucu 17 maddelik geçici form elde edilmiştir.
4. ÇBDUÖ, 340 kişiden oluşan ikinci çalışma grubuna uygulanarak geçerlik ve güvenilirliği sınanmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen ÇBDUÖ'nün güvenilirlik değerlerine bakıldığında, ölçeğin tamamı için Cronbah alfa güvenilirlik değerinin (.94) güvenilir kabul edilmesi için

mükemmele yakın olduğu görülmüştür. Geçerliği için gerçekleştirilen faktör analizlerinde elde edilen modellere göre ölçeğin iki boyutlu ve üç boyutlu olmak üzere iki farklı model görülmüştür. Öncelikle iki boyutlu model denenmiş ve iki boyutlu modelin geçerli olmadığı görülmüştür. Üç boyutlu model geçerlik için yeterli sonuçlara sahiptir. Dolayısıyla üç boyutlu modelin anlamlı olduğu ve geçerli bir ölçek olduğu görülmüştür. Dolaylı utanma ile ilgili literatür incelendiğinde söz konusu kavramın çok boyutlu yapısı hakkında bilgi vermektedir. Araştırma bulguları hem istatistiki açıdan ve hem de literatür açısından uyumludur. Ayrıca dolaylı utanmanın literatürde çok boyutlu yönü hakkında bilgilerin mevcut olması geliştirilen üç boyutlu ÇBDUÖ'nün literatürle uyum gösterdiğini kanıtlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra ülkemizde dolaylı utanma ile ilgili tek ölçek olan Dolaylı Utanma Ölçeği'nin (Uysal, Akbaş, Helvacı ve Metin, 2014) tek boyutlu olduğu görülmüştür. Bu yüzden geliştirilen ölçek, yurtiçinde dolaylı utanmayı çok boyutlu değerlendiren ilk geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak literatüre kazandırılmıştır.

Sonuç olarak araştırma kapsamında, 18 yaş ve üzeri bireylerin, başkalarının utanç verici durumlarına şahit olma sonucu yaşadığı utanma duygusunu ifade eden kısaca bireylerin dolaylı utanma durumlarını ölçebilecek üç boyuttan oluşan 17 maddelik ÇBDUÖ'nün konuyla ilgili yapılacak tüm çalışmalarda kullanılacak güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

7. ÖNERİLER

Bu bölümde ÇBDUÖ'nün geçerlik, güvenilirlik analizleri ve demografik değişkenler açısından elde edilen sonuçlar ile ilgili araştırmacılara bazı öneriler sunulmuştur.

1. ÇBDUÖ'nün geçerliği ve güvenilirliği Türkiye'deki farklı üniversite ve bölümlerde öğrenim gören öğrencilerden oluşan örneklem grubuyla tekrar sınanabilir.
2. ÇBDUÖ'nün 18 yaş ve üzeri bireyler için geliştirilmiş bir ölçektir. Bu çalışmada üniversite öğrencileri tercih edilmiştir. ÇBDUÖ, dolaylı utanma ile daha sık karşılaşılacak farklı demografik değişkenlere sahip gruplarla (öğretmen, medya ve iletişim meslek çalışanları, ebeveynler, sosyal medyayı aktif kullanan bireyler vb.) çalışılarak kullanılabilir.
3. ÇBDUÖ'nün ergenlerde kullanılmak üzere uyarlaması yapılabilir.
4. ÇBDUÖ'nün farklı kültürlerde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için uyarlanabilir, Türk kültürü ile farklı kültürler arası karşılaştırma yapmak için kullanılabilir.

5. ÇBDUÖ'nün üç faktörlü yapısı benzer örneklem grupları ile yeniden incelenebilir.
6. ÇBDUÖ'nün geliştirilmesinde ve demografik değişkenlerle ilişkisinin araştırılmasında nicel yöntemler tercih edilmiştir. Dolaylı utanmaya sebep olan ve/veya dolaylı utanmaya yatkınlık gibi faktörler karma yöntem kullanılarak araştırılabilir.
7. ÇBDUÖ kullanılarak pek çok psikolojik değişkenin (empati, utanmaya yatkınlık, olumsuz değerlendirilme korkusu, öz saygı, sosyal kaygı vb.) dolaylı utanma ile ilişkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ambadar, Z., Cohn, J. F. ve Reed, L. I. (2009). All smiles are not created equal: Morphology and timing of smiles perceived as amused, polite, and embarrassed/nervous. *Journal of Nonverbal Behavior*, 33, 17–34.
- Aydede, H. Z. (2019). *Bireylerde dolaylı utanma, anksiyete duyarlılığı ve empatik eğilim arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Babcock, M. K. (1988). Embarrassment: A window on the self. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 18: 459-483.
- Barlow, D. H., Chorpita, B. F. ve Turovsky, J. (1996). Perspectives on Anxiety, Panic and Fear. *Current Theory and Research in Motivation*, 43, 251-258.
- Batson, C. D. (2011) *Altruism in Humans*. Oxford University Press, New York.
- Bavelas, J. B., Black, A., Lemery, C. R., ve Mullett, J. (1986). “I show you how you feel”: Motor mimicry as a communicative act. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 322–329.
- Bennett, M. (1989). Children’s self-attribution of embarrassment. *British Journal of Developmental Psychology*, 7, 207–217.
- Bennett, M.ve Gillingham, K. (1991). The role of self-focused attention in children’s attributions of social emotions to the self. *Journal of Genetic Psychology*, 152, 303–309.
- Biardeau, X., Lam, O., Van Ba, L. C., & Corcos, J. (2017). Prospective evaluation of anxiety, pain, and embarrassment associated with cystoscopy and urodynamic testing in clinical practice. *Canadian Urological Association Journal*, 11(3-4), 104.
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Press.
- Bugay, A. ve Demir, A. (2011). Psychometric properties of the Turkish Version of Trait Shame and Guilt Scale. *The Eurasian Journal of Educational Research*, 45, 17-30.
- Buss, A.H. (1980). *Self-consciousness and social anxiety*. San Francisco: Freeman.

- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Canpoyraz, L. (2017). *Dolaylı utanma ile öz duyarlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author guidelines for reporting scale development and validation results in the journal of the society for social work and research. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1(2), 99-103.
- Chekroun, P., Nugier, A. (2011). “I’m ashamed because of you, so please, don’t do that!”: reactions to deviance as a protection against a threat to social image. *European Journal of Social Psychology*, 41, 479–88.
- Consedine, N., Strongman, K., ve Magai, C. (2003). Emotions and behaviour: Data from a cross-cultural recognition study. *Cognition and Emotion*, 17(6), 881-902.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Darwin, C. (1965). *The expression of emotion in animals and man*. Chicago: University of Chicago Press. (Original edition 1872).
- DeVellis, F. R.(2014). *Scale development theory and application*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dibiase, R. ve Lewis, M. (1997). The Relation between Temperament and Embarrassment. *Cognition and Emotion*, 11(3), 259-271.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Edelmann, R. J. (1985). Dealing with embarrassing events: Socially anxious and non-socially anxious groups compared. *British Journal of Clinical Psychology*, 24(4), 281-288.
- Edelmann, R. J. ve Hampson, R. J. (1979). Changes in non-verbal behaviour during embarrassment. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 385–390.

- Edelmann, R. J. ve Hampson, R. J. (1981). The recognition of embarrassment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 7, 109–116.
- Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6, 169–200.
- Eller, A., Koschate, M. ve Gilson, K. M. (2011). Embarrassment: The ingroup–outgroup audience effect in faux pas situations. *European Journal of Social Psychology*, 41(4), 489-500.
- Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenirlik. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 125–148.
- Erkuş A. (2017). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 5.Baskı.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkuş, A. (2019). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I temel kavramlar ve işlemler* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Fink, E. L. (1975) *An empirical analysis of vicarious embarrassment: A study of social interaction and emotion* (Unpublished doctoral dissertation). Wisconsin, University of Wisconsin-Madison.
- Fischer, K. ve Tangey, J. (1995). *Self conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment, and pride*. Nova York: Guilford.
- Fortune, J.L. ve Newby-Clark, I.R. (2008). My friend is embarrassing me: exploring the guilty by association effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1440–1449.
- Furmark, T. (2002). Social phobia: overview of community surveys. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 105(2), 84-93.
- Goffman, E. (1952). On cooling the mark out: Some aspects of adaptation to failure. *Psychiatry*, 15(4), 451-463.
- Goffman, E. (1956). Embarrassment and social organization. *American Journal of sociology*, 62(3), 264-271.
- Gross, E. ve Stone, G. P. (1964). Embarrassment and the analysis of role requirements. *American Journal of Sociology*, 70, 1-15.
- Grubbs, F. E. (1950). Sample criteria for testing outlying observations. *Annals of mathematical statistics*, 21(1), 27-58.

- Hair, J. F. Jr., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T. ve Rapson, R. L. (1994). *Emotional contagion*. New York: Cambridge University Press.
- Hawk, S.T., Fischer, A.H. ve Van Kleef, G.A., (2011). Taking your place or matching your face: two paths to empathic embarrassment. *Emotion* 11, 502–513.
- Hofmann, S. G., Moscovitch, D. A. ve Kim, H. J. (2006). Autonomic correlates of social anxiety and embarrassment in shy and non-shy individuals. *International Journal of Psychophysiology*, 61(2), 134-142.
- Hutcheson, G. ve Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist: Introductory statistics using generalized linear models*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Kelly, K. M. ve Jones, W. H. (1997). Assessment of dispositional embarrassability. *Anxiety, Stress, and Coping: An International Journal*, 10(4), 307-333.
- Keltner, D. (1995). Signs of appeasement: Evidence for the distinct displays of embarrassment, amusement, and shame. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 441–454.
- Keltner, D. (2005). Signs of appeasement: Evidence for the distinct displays of embarrassment, amusement, and shame. In P. Ekman, ve E. L. Rosenberg (Eds.), *What the face reveals: Basic and applied studies of spontaneous expression using the facial action coding system (FACS)*, (2nd ed.) (pp. 133–160). New York: Oxford University Press.
- Kilian, T., Steinmann, S. ve Hammes, E. (2018). Oh my gosh, I got to get out of this place! A qualitative study of vicarious embarrassment in service encounters. *Psychology ve Marketing*, 35(1), 79-95.
- Kleinknecht, R. A., Dinnel, D. L., Kleinknecht, E. E., Hiruma, N., & Harada, N. (1997). Cultural factors in social anxiety: A comparison of social phobia symptoms and Taijin Kyofusho. *Journal of Anxiety Disorders*, 11(2), 157-177.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Krach, S., Cohrs, J. C., de Echeverría Loebell, N. C., Kircher, T., Sommer, J., Jansen, A. ve Paulus, F. M. (2011). Your flaws are my pain: Linking empathy to vicarious embarrassment. *PLoS One*, 6(4).

- Leary, M. R. (1983). *Understanding social anxiety: Social, personality, and clinical perspectives*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1995). *Social Anxiety*. New York: The Guilford Press.
- Leary, M. R., Britt, T. W., Cutlip, W. D. ve Templeton, J. L. (1992). Social blushing. *Psychological Bulletin*, 112, 446–460
- Leary, M. R., Landel, J. L. ve Patton, K. M. (1996). The motivated expression of embarrassment following a self-presentational predicament. *Journal of Personality*, 64(3), 619-636.
- Lewis, H. B. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.
- Lewis, M. (1995). Self-conscious emotions. *American Scientist*, 83 (1), 68-78.
- Lewis, M., Stanger, C., Sullivan, M. W. ve Barone, P. (1991). Changes in embarrassment as a function of age, sex and situation. *British Journal of Developmental Psychology*, 9(4), 485-492.
- Lewis, M., Sullivan, M. W., Stanger, C. ve Weiss, M. (1989). Self-development and self-conscious emotions. *Child Development*, 60, 146—156.
- Lickel, B., Schmader, T., Curtis, M., Scarnier, M. ve Ames, D.R. (2005). Vicarious shame and guilt. *Group Processes Intergroup Relations*, 8, 145–57.
- Lickel, B., Steele, R.R. ve Schmader, T. (2011). Group-based shame and guilt: emerging directions in research. *Social and Personality Psychology Compass*, 5, 153–63.
- Maltby, J. ve Day, L. (2000). The reliability and validity of a susceptibility to embarrassment scale among adults. *Personality and Individual Differences*, 29(4), 749-756.
- Marcus, D. K. (1999). The perception of “live” embarrassment: A social relations analysis of class presentations. *Cognition ve Emotion*, 13(1), 105-117.
- Marschall, D. E., Saftner J. ve Tangney, J. P. (1994). *The State Shame and Guilt Scale*, George Mason University, Fairfax, VA.

- Meyer, M.L., Williams, K.D. ve Eisenberger, N.I. (2015). Why Social Pain Can Live on: Different Neural Mechanisms Are Associated with Reliving Social and Physical Pain. *PLoS One* 10, e0128294.
- Miller, R. S. (1987). Empathic embarrassment: Situational and personal determinants of reactions to the embarrassment of another. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1061.
- Miller, R. S. (1992). The nature and severity of self-reported embarrassing circumstances. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 190–198.
- Miller, R. S. (1995). On the nature of embarrassability: Shyness, social evaluation, and social skill. *Journal of personality*, 63(2), 315-339.
- Miller, R. S. (1995a). Embarrassment and social behavior. In J. P. Tangney ve K. W. Fischer (eds), *Self-conscious Emotions: Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride*. New York: Guilford, pp.322-339.
- Miller, R. S. (1996). *Embarrassment: Poise and peril in everyday life*. New York: Guilford Press.
- Miller, R. S. (2004). Emotion as adaptive interpersonal communication: The case of embarrassment. In L. Z. Tiedens ve C. W. Leach (Eds.), *The social life of emotions* (pp. 87–104). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Miller, R. S. (2010). Are embarrassment and social anxiety disorder merely distant cousins, or are they closer kin?. In *Social Anxiety* (pp. 93-118). Academic Press.
- Miller, R. S. ve Tangney, J. P. (1994). Differentiating embarrassment from shame. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 13, 273- 287.
- Modigliani, A. (1966). *Embarrassment And Social Influence* (Order No. 6708312). Available from ProQuest Dissertations ve Theses Global. (302355330). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/302355330?accountid=12251>
- Modigliani, A. (1968). Embarrassment and embarrassability. *Sociometry*, 31, 313-326.
- Modigliani, A. (1971). Embarrassment, face-work and eye contact: Testing a theory of embarrassment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 625-636.

- Mosher, D. L. ve White, B. B. (1981). On differentiating shame and shyness. *Motivation and emotion*, 5(1), 61-74.
- Müller-Pinzler, L., Rademacher, L., Paulus, F. M. ve Krach, S. (2016). When your friends make you cringe: social closeness modulates vicarious embarrassment-related neural activity. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 11(3), 466-475.
- Nunnally, J. C. ve Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. (3rd Edition). McGraw Hill: New York.
- Öner N. ve Le Compte, A. (1998). *Süreksiz durumluk sürekli kaygı envanteri el kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1998.
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellenmesi*. Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- Parrott, W. G. ve Smith, S. F. (1991). Embarrassment: Actual vs. typical cases, classical vs. prototypical representations. *Cognition and Emotion*, 5, 467–488.
- Paulus, F. M., Kamp-Becker, I. ve Krach, S. (2013). Demands in reflecting about another's motives and intentions modulate vicarious embarrassment in autism spectrum disorders. *Research in developmental disabilities*, 34(4), 1312-1321.
- Paulus, F. M., Müller-Pinzler, L., Stolz, D. S., Mayer, A. V., Rademacher, L. ve Krach, S. (2018). Laugh or cringe? Common and distinct processes of reward-based schadenfreude and empathy-based freudscham. *Neuropsychologia*, 116, 52-60.
- Sabini, J., Siepmann, M., Stein, J. ve Meyerowitz, M. (2000). Who is Embarrassed by What?. *Cognition ve Emotion*, 14(2), 213-240.
- Sabini, John. ve Silver M. (1997). In defense of shame: Shame in the context of guilt and embarrassment. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 27(1), 1–15.
- Sattler, J. M. (1965). A theoretical development and clinical investigation of embarrassment. *Genetic Psychology Monographs*, 71, 19-59.
- Schlenker, B. R. ve Leary, M. R. (1982). Audiences' reactions to self-enhancing, self-denigrating, and accurate self-presentations. *Journal of experimental social psychology*, 18(1), 89-104.
- Schlenker, B. R. ve Leary, M. R. (1982a). Social anxiety and self-presentation: A conceptualization model. *Psychological bulletin*, 92(3), 641-669

- Schneier, F. R., Johnson, J., Hornig, C. D., Liebowitz, M. R. ve Weissman, M. M. (1992). Social anxiety disorder: Comorbidity and morbidity in an epidemiologic sample. *Archives of General Psychiatry*, 49, 282–288.
- Selman, R. L. (1976). *Social-cognitive understanding: A guide to educational and clinical practice*. In T. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior* (pp. 299–316). New York: Holt, Rinehart and Winston. (Miller 2010 aktaran)
- Semin, G. R. ve Manstead, A. S. R. (1982). The social implications of embarrassment displays and restitution behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 12, 367–377
- Semin, G.R. ve Manstead, A.S.R. (1981). The beholder beheld: A study of social emotionality. *European Journal of Social Psychology*, 11, 253-265.
- Shearn, D., Bergman, E., Hill, K., Abel, A. ve Hinds, L. (1990). Facial coloration and temperature responses in blushing. *Psychophysiology*, 27, 687–693.
- Shearn, D., Spellman, L., Straley, B., Meirick, J. ve Stryker, K. (1999). Empathic blushing in friends and strangers. *Motivation and Emotion*, 23(4), 307-316.
- Shields, S. A., Mallory, M. E. ve Simon, A. (1990). The experience and symptoms of blushing as a function of age and reported frequency of blushing. *Journal of Nonverbal Behavior*, 14, 171–187.
- Solomon, J. C. A. (1954). *Synthesis of Human Behavior*. New York: Grune ve Stratton.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. ve Luchene, R. E. (1970). *The State-Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press. (Akt. Öner ve Le Comte, 1998).
- Spielberger, C.D. (1972). *Anxiety : Current Trend in Theory and Research*. New York : Akademik Press.
- Spreng, R. N., McKinnon, M. C., Mar, R. A. ve Levine, B. (2009). The Toronto empathy questionnaire: scale development and initial validation of a factor-analytic solution to multiple empathy measures. *Journal of Personality Assessment*, 91(1), 62-71.
- Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

- Stipek, D. J. (1984). Young children's performance expectations: Logical analysis or wishful thinking? In Nicholls, J. G. (ed.), *Advances in Motivation and Achievement (Vol 3): The Development of Achievement Motivation*, JAI Press, Greenwich, CT.
- Stocks, E. L., Lishner, D. A., Waits, B. L. ve Downum, E. M. (2011). I'm embarrassed for you: The effect of valuing and perspective taking on empathic embarrassment and empathic concern. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(1), 1-26.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-73.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson Education.
- Tangney, J. P., Miller, R. S., Flicker, L. ve Barlow, D. H. (1996). Are Shame, Guilt, and Embarrassment Distinct Emotions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 1256 -1269.
- Tangney, J. P. (1999). *The self-conscious emotions: Shame, guilt, embarrassment and pride*. In T. Dalgleish ve M. J. Power (Eds.), *Handbook of cognition and emotion* (pp. 541–568). Chichester, England: Wiley.
- Tatlıcioğlu, I. (2015). *Dolaylı utanmanın mizah ve başkasının zararına sevinme ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. (4. Baskı). Ankara: Nobel.
- Taylor, G. (1985). *Pride, Shame, and Guilt: Emotions of Self-Assessment*. New York: Oxford University Press.
- Tei, S., Kauppi, J. P., Jankowski, K. F., Fujino, J., Monti, R. P., Tohka, J., ... & Hari, R. (2020). Brain and behavioral alterations in subjects with social anxiety dominated by empathic embarrassment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(8), 4385-4391.
- Tezbaşaran, A. A. (2008). Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu (e-kitap). Erişim: http://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Ölçek_Hazırlama_Kılavuzu.

- Totan, T., Dogan, T. ve Sapmaz, F. (2012). The Toronto Empathy Questionnaire: Evaluation of Psychometric Properties among Turkish University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 46, 179-198.
- Uysal, A., Akbaş, G., Helvacı, E. ve Metin, İ. (2014). Validation and correlates of the vicarious embarrassment scale. *Personality and Individual Differences*, 60, 48-53.
- Ünal-Karagüven, H., ve Albayrak, İ. (2020). Dolaylı utanma ölçeği geliştirme ön çalışması. G.Gürçay. (Ed.), *Anadolu Kongreleri 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s. 600–609). Diyarbakır.
- Welten, S.C.M., Zeelenberg, M. ve Breugelmans, S.M. (2012). Vicarious shame. *Cognition ve Emotion*, 26(5), 836-846.
- Yılmaz, V. ve Çelik, H.E. (2009). *LISREL ile Yapısal Eşitlik Modellemesi-I*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yukay Yüksel, M., Türkücü, R. ve Albayrak, İ. (2020). Olmaktan korktuğum yerdesin: Genç ve orta yetişkin öğretmenlerde olumsuz değerlendirilme korkusu ve mükemmeliyetçiliğin dolaylı utanmayı yordama gücü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(5), 1967-1976.

EKLER

Ek 1. Taslak Ölçek Uygulama Bataryası

Merhabalar, Aşağıda günlük hayatta karşımıza çıkması muhtemel durumlarla ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu form Yüksek Lisans Tezi kapsamında yapılan bir araştırma için hazırlanmıştır. Burada vereceğiniz yanıtlar sadece araştırma için kullanılacaktır. Yanıtlamanız araştırmaya katılım konusunda onay vermeniz anlamına gelmektedir.

İlginiz ve verdiğiniz katkıdan dolayı teşekkür ederim.

İbrahim ALBAYRAK

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. Cinsiyetiniz: Kadın ( ) Erkek ( )
2. Yaşınız: .....
3. Bölümünüz : .....
4. Sınıf: 1 ( ) 2 ( ) 3 ( ) 4 ( ) 5 ( ) 6 ( )
5. Öğrenim Durumunuz:
  - ( ) Lisans düzeyinde eğitime devam ediyorum
  - ( ) Ön lisans düzeyinde eğitime devam ediyorum
  - ( ) Yüksek lisans düzeyinde eğitime devam ediyorum

Aşağıda sıklıkla karşılaşma ihtimali olan durumlar yer almaktadır. Her bir ifadeyi katılım derecenize göre işaretleyiniz.

"1=Kesinlikle Katılmıyorum" "2= Katılmıyorum" "3= Kısmen Katılmıyorum"
"4=Kararsızım" "5=Kısmen Katılıyorum" "6=Katılıyorum" "7= Kesinlikle Katılıyorum "

71 MADDELİK MADDE HAVUZU

Başkasının utanç verici bir duruma düştüğünü görünce ona acırım.	1	2	3	4	5	6	7
Başkasının utanç verici duruma düştüğünü görürsem, daha fazla görmemek için gözlerimi kaçırırım.	1	2	3	4	5	6	7
Başkasının utanç verici bir duruma düştüğünü görürsem eğer o görmüyorsa gülerim.	1	2	3	4	5	6	7
Birisi kendini bile bile küçük düşürüyorsa onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Birisi utanç verici bir durum içinde fakat bunun farkında değilse onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Birisi utanç verici bir duruma düştüğü halde elinden bir şey gelmiyorsa onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişi yaşlı ise onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişi çocuk ise onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişi genç ise onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişi görürsem kendimi o ortamdan uzaklaştırmaya çalışırım.	1	2	3	4	5	6	7
Başkasının utanç verici bir duruma düştüğünü görürsem vücudumda bu durumun sinyalinin veren tepkiler meydana gelir. (Terlemek, kızarmak, mide kasılması vb.)	1	2	3	4	5	6	7
Kendini utanç verici bir durumun içine sokan kişi için “yer yarılrsa da yerin dibine girsem” beni anlatan tepki olur.	1	2	3	4	5	6	7
Bir kişi bilmediği bir konu hakkında biliyormuş gibi konuştuğunda onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Sosyal medyada kendini gereksiz şekilde ön plana çıkarmaya çalışan insanları gördüğümde onlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Engelli biri utanç verici bir duruma düşerse onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7

Tanıdığım birisi utanç verici bir duruma düştüğünde, ortamdan bizden başka kimse yoksa onun adına utanmam.	1	2	3	4	5	6	7
Tanıdığım birisi kendisini küçük düşürücü bir duruma düşürdüğünde ortamda bir tane bile tanımadığım kişi varsa arkadaşım adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen bir kişinin toplumsal statüsünün yüksek olması onun adına utanma derecemi artırır.	1	2	3	4	5	6	7
Sevdiğim insanların utanç verici duruma düşmesi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Televizyon izlerken utanç verici duruma düşürülen bir kişi gördüğümde kanalı değiştiririm.	1	2	3	4	5	6	7
Toplumsal statüsü yüksek biri utanç verici bir duruma düştüğünde onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Okuduğum kitapta sevdiğim karakterlerin utanç verici duruma düşmesi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Hata yapan insanları gördüğümde bu durumun biran önce sonlanmasını dilerim.	1	2	3	4	5	6	7
Kendini utanç verici bir duruma düşüren birini gördüğümde bu durumun bir an önce sonlanmasını dilerim.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının dış sebeplerden ötürü utanç verici bir duruma düşmesi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici şeyler yapan birisini gördüğümde onun yerinde ben varmışım gibi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
Büyük bir topluluğun önünde rezil olan kişi görürsem rezil olan benmişim gibi hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
Planlanmış bir organizasyonda ciddi hata yapan birinin utanmış halini görmek beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Bencil ve ukala davranan kişileri görmek beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Sevdiğim kişinin yalanı ortaya çıktığında onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Bir kişinin yalanı ortaya çıktığında onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir eylem gerçekleştiren birini gördüğümde o eylemi ben gerçekleştirmişim gibi hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının utanması gerektiğini düşündüğüm durumlarda o kişi	1	2	3	4	5	6	7

utanmadığında onun adına utanırım.							
Sosyal medyada kişinin kendini utanç verici bir duruma düşürdüğünü görmek beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Bana yakın olan kişilerin diğer insanların önünde utanç verici bir şey yapması beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Kişi bilinçsizce komik duruma düşerse onun yerine kendimi utanmış hissedirim.	1	2	3	4	5	6	7
İnsanların utanç verici şeyler yapıp bunun farkında olmaması onların yerine beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Kendini rezil eden bir insan durumun farkında ise içimden onu kurtarmak isteği gelir.	1	2	3	4	5	6	7
Referans olduğum kişi utanç verici bir duruma düşerse onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Ailemdeki bireylerden herhangi biri utanç verici bir duruma düşerse bu durum beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının adına utanmamda insanların giyim tarzı etkilidir.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının adına utanmamda insanların ekonomik refahı etkilidir.	1	2	3	4	5	6	7
Bir kişinin utanç verici bir durumla karşı karşıya kalmasına ben sebep olduysam utanç verici duruma düşen kişi ben olmasam da onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Benimle aynı dini inanca sahip insanların utanç verici duruma düşmesi beni de utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Benimle benzer dünya görüşüne sahip olduğuna inandığım insanlar küçük duruma düşerse onların adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Uygun olmayan bir ortamda uygun olmayan bir davranışı sergileyen birisini gördüğümde onun adına utanırım. (Örn: Cenazede kahkaha atmak gibi)	1	2	3	4	5	6	7
Bir kişi utanç verici bir duruma düştüğünde onun adına utanmamda kişinin muhtaç durumda olması etkilidir.	1	2	3	4	5	6	7
Romantik ilişki içerisinde bulunduğum kişinin utanç verici bir şey yapması beni de utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
Benim önerim ve/veya telkinim sonrası bir kişinin utanç verici bir	1	2	3	4	5	6	7

duruma düşmesi beni de utandırır.							
Hayranı ve/veya takipçisi olduğum bir kişinin utanç verici davranışlarını gördüğümde onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Aynı cinsiyete sahip olduğum kişinin karşı cinsten kişilerin olduğu ortamda utanç verici duruma düşmesi beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Başarısız olduğumu düşündüğüm bir eseri (kitap,film vb.) gördüğümde onu oluşturanlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Başarısız olduğumu düşündüğüm bir eserden (kitap,film,tez vb.) övgü ile bahseden kişiler adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Görsel medyada utanç verici bir duruma düşen kişi gördüğümde onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişiyle karşılaştığımda ortamdaki uzaklaşabilme olanağımın varlığı beni rahatlatır.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişiyle aynı ortamda kalma zorunluluğu beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Utanç verici bir duruma düşen kişiyle aynı ortamda kalmak zorunda isem bu durum beni rahatsız eder.	1	2	3	4	5	6	7
Başkasının utanç verici duruma düştüğünü gördüğümde bu durumu sonlandırmak için yoğun istek duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının bir ortamda yaptığı hatalardan kendim hata yapmış gibi etkilenirim.	1	2	3	4	5	6	7
İzleyicilerin fazla olduğu bir ortamda başkalarının utanç verici bir durumla karşı karşıya kalması en az onun kadar beni de utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
İnsanlar olumsuz karakter özelliklerini sergilerken gördüğümde onların yerine utanırım. (Bencilce davranmak, yalan söylemek vb.)	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarını utanç verici bir durumda görünce o an hiç bitmeyecekmiş gibi gelir.	1	2	3	4	5	6	7
Başkalarının utanç verici durumlarından sorumluluk duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
Başkasının yaptığı utanç verici şeyden sorumluluk duyarım.	1	2	3	4	5	6	7
Kendimin düşmesinden endişe duyduğum durumlarda başkalarını gördüğümde rahatsız olurum.	1	2	3	4	5	6	7
İnsanlar utanması gerektiğini düşündüğüm durumlarda utanmazlarsa	1	2	3	4	5	6	7

onların bu sorumluluğunu ben üstlenmişim duygusuna kapılırim.							
Bazı okuduğum eserlerde yazar adına utandığım olur.	1	2	3	4	5	6	7
Ben yaşasam utanırdım dediğim durumlara başka insanlar düşse dahi kendimi utanmış hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
Bir ortamda insanlar ortamın doğasına aykırı davrandığında onlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Toplum tarafından onaylanmayacak davranışlar sergileyenleri gördüğümde onlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
Bir film/dizi/video izlerken kendini rezil edeni görürsem onun yerine ben rezil olmuş hissederim.	1	2	3	4	5	6	7

Ek 2: Nihai Ölçek Uygulama Bataryası

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sayın katılımcı, bu çalışma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Tezi kapsamında gerçekleştirilmektedir. Çalışma, başkalarının utanç verici anları üzerinden deneyimleme ihtimali olan durumları belirlemek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Doğru ya da yanlış yanıt yoktur. Sizden kişisel kimliğinizi açığa çıkaracak hiçbir bilgi istenmeyecektir. Cevaplarınız tamamıyla gizli tutulacak, sadece araştırmacılar tarafından bilimsel çalışma amacıyla genel olarak değerlendirilecektir. Yaklaşık 10 dakika sürecek olan araştırma kapsamında ekteki soruları yanıtlamanız istenmektedir. Araştırmanın güvenilir olması açısından, **lütfen soruları boş bırakmayınız, dikkatli ve içtenlikle cevaplayınız.** Araştırma sorularını yanıtlamanız çalışmaya katılım için onam verdiğiniz şekilde yorumlanacaktır.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

İbrahim ALBAYRAK

Yüksek Lisans Öğrencisi

Dr. M. Hülya ÜNAL- KARAGÜVEN

Danışman

Bu araştırmaya gönüllü bir şekilde katılmayı kabul ediyorum.

EVET ( )

HAYIR ( )

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

6. Cinsiyetiniz: Kadın ( ) Erkek ( )

7. Fakülteniz: .....

8. Bölümünüz : .....

9. Sınıf: 1 ( ) 2 ( ) 3 ( ) 4 ( ) 5 ( ) 6 ( )

10. Yaşınız:

ÇOK BOYUTLU DOLAYLI UTANMA ÖLÇEĞİ (ÇBDUÖ)

Aşağıda sıklıkla karşılaşma ihtimali olan durumlar yer almaktadır. Her bir ifadeyi katılım derecenize göre işaretleyiniz.

"1=Kesinlikle Katılmıyorum" "2= Katılmıyorum" "3= Kısmen Katılmıyorum"
"4=Kararsızım" "5=Kısmen Katılıyorum" "6=Katılıyorum" "7= Kesinlikle Katılıyorum "

1)	Başkalarının utanması gerektiğini düşündüğüm durumlarda o kişi utanmadığında onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
2)	Bana yakın olan kişilerin diğer insanların önünde utanç verici bir şey yapması beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
3)	İnsanların utanç verici şeyler yapıp bunun farkında olmaması onların yerine beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
4)	Referans olduğum kişi utanç verici bir duruma düşerse onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
5)	Benimle benzer dünya görüşüne sahip olduğuna inandığım insanlar küçük duruma düşerse onların adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
6)	Görsel medyada utanç verici bir duruma düşen kişi gördüğümde onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
7)	İnsanların utanç verici şeyler yapıp bunun farkında olmaması onların yerine beni utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
8)	Başkalarının bir ortamda yaptığı hatalardan kendim hata yapmış gibi etkilenirim.	1	2	3	4	5	6	7
9)	İzleyicilerin fazla olduğu bir ortamda başkalarının utanç verici bir durumla karşı karşıya kalması en az onun kadar beni de utandırır.	1	2	3	4	5	6	7
10)	İnsanlar olumsuz karakter özelliklerini sergilerken gördüğümde onların yerine utanırım. (Bencilce davranmak,	1	2	3	4	5	6	7

	yalan söylemek vb.)							
11)	Başkalarını utanç verici bir durumda görünce o an hiç bitmeyecekmiş gibi gelir.	1	2	3	4	5	6	7
12)	Ben yaşasam utanırdım dediğim durumlara başka insanlar düşse dahi kendimi utanmış hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
13)	Bir ortamda insanlar ortamın doğasına aykırı davrandığında onlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
14)	Toplum tarafından onaylanmayacak davranışlar sergileyenleri gördüğümde onlar adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
15)	Toplumsal statüsü yüksek biri utanç verici bir duruma düştüğünde onun adına utanırım.	1	2	3	4	5	6	7
16)	Utanç verici şeyler yapan birisini gördüğümde onun yerinde ben varmışım gibi hissedyorum.	1	2	3	4	5	6	7
17)	Utanç verici bir eylem gerçekleştiren birini gördüğümde o eylemi ben gerçekleştirmişim gibi hissederim.	1	2	3	4	5	6	7

SÜREKLİ UTANÇ VE SUÇLULUK ÖLÇEĞİ (SUSÖ)

Aşağıda geçen ay süresince kendinizle ilgili hislerinizi tanımlamaya yönelik ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin sizin bu süre içindeki duygularınızı ne ölçüde anlatıp anlatmadığını her bir ifade için 5'li derecelendirme ölçeğini kullanarak belirtiniz. Sizi anlatan derecelendirmeyi, ifadenin karşısındaki kutucuğa yazarak belirtiniz.

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 -----
----- 5

Bu şekilde güçlü hissetmedim. Bu şekilde hissettiğim oldu. Bunu çok güçlü hissettiğim oldu.

1	Kendimi iyi hissettim.	1	2	3	4	5
2	Yerin dibine girip, yok olmak istedim.	1	2	3	4	5
3	Vicdan azabı ve pişmanlık hissettim	1	2	3	4	5
4	Kendimi değerli ve kıymetli hissettim.	1	2	3	4	5
5	Kendimi önemsiz hissettim.	1	2	3	4	5
6	Daha önce yaptığım şeylerle ilgili gerginlik hissettim.	1	2	3	4	5
7	Kendimi yetenekli ve işe yarar hissettim.	1	2	3	4	5
8	Kendimi kötü bir kişiymiş gibi hissettim.	1	2	3	4	5
9	Yaptıklarım ile ilgili düşünmekten kendimi alıkoyamadım.	1	2	3	4	5
10	Kendimle gurur duydum.	1	2	3	4	5
11	Kendimi aşağılanmış ve rezil olmuş hissettim.	1	2	3	4	5
12	Kendimi özür diliyor ve itiraf ediyormuş gibi hissettim.	1	2	3	4	5
13	Yaptıklarım dan memnun oldum.	1	2	3	4	5
14	Kendimi değersiz ve güçsüz hissettim.	1	2	3	4	5
15	Yaptıklarım hakkında kendimi kötü hissettim.	1	2	3	4	5

3-DURUMLUK KAYGI ENVANTERİ (DKE)

Yönerge: Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da o anda nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki ifadelerden uygun olanını işaretlemek suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarf etmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

1=HİÇ

2=BİRAZ

3=ÇOK

4= TAMAMIYLA

		HİÇ	BİRAZ	ÇOK	TAMAMIYLA
1	Şu anda sakinim	1	2	3	4
2	Kendimi emniyette hissediyorum	1	2	3	4
3	Şu anda sinirlerim gergin	1	2	3	4
4	Pişmanlık duygusu içindeyim	1	2	3	4
5	Şu anda huzur içindeyim	1	2	3	4
6	Şu anda hiç keyfim yok	1	2	3	4
7	Başıma geleceklerden endişe ediyorum	1	2	3	4
8	Kendimi dinlenmiş hissediyorum	1	2	3	4
9	Şu anda kaygılıyım	1	2	3	4
10	Kendimi rahat hissediyorum	1	2	3	4
11	Kendime güvenim var	1	2	3	4
12	Şu anda asabım bozuk	1	2	3	4
13	Çok sinirliyim	1	2	3	4
14	Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum	1	2	3	4
15	Kendimi rahatlamış hissediyorum	1	2	3	4
16	Şu anda halimden memnunum	1	2	3	4
17	Şu anda endişeliyim	1	2	3	4
18	Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum	1	2	3	4
19	Şu anda sevinçliyim	1	2	3	4
20	Şu anda keyfim yerinde	1	2	3	4

4-TORONTO EMPATİ ÖLÇEĞİ (TEÖ)

Aşağıda günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz bazı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelere katılım derecenize göre işaretleme yapınız.

1=Hiç Uygun Değil 2=Uygun Değil 3= Biraz Uygun 4=Uygun 5=Tamamen Uygun

		Hiç Uygun Değil	Uygun Değil	Biraz Uygun	Uygun	Tamamen Uygun
1	Diğer insanların başına gelen talihsizlikler beni çok etkilemez.	1	2	3	4	5
2	Birisinin saygısızca davrandığını görmek, beni üzer.	1	2	3	4	5
3	Yakınımdaki bir insan mutlu olduğunda bundan etkilenmem.	1	2	3	4	5
4	İnsanların daha iyi hissetmesini sağlamaktan mutluluk duyarım.	1	2	3	4	5
5	Bir arkadaşım sorunları hakkında konuşmaya başladığında konuyu değiştirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
6	İnsanlar üzgün olduklarında hiçbir şey söylemeseler bile onların üzgün olduklarını anlayabilirim.	1	2	3	4	5
7	Sağlıklarına özen göstermeyip ciddi rahatsızlıklara yakalanan insanlara acımam.	1	2	3	4	5
8	Birisi ağladığında sinir olurum.	1	2	3	4	5
9	Başka insanların nasıl hissettikleri beni gerçekten alakadar etmez.	1	2	3	4	5
10	Üzgün bir insan gördüğümde ona yardım etmek için güçlü bir istek duyarım.	1	2	3	4	5
11	Birisine haksızca davranıldığını gördüğümde, ona acımam.	1	2	3	4	5
12	İnsanların mutluluktan dolayı ağlamasını saçma bulurum.	1	2	3	4	5
13	Birisinin kullanıldığını gördüğümde, onu koruma isteği hissederim.	1	2	3	4	5